

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2021. év 06. szám

ÁGH ISTVÁN versei

GRECSÓ KRISZTIÁN, ROSS KÁROLY, SZILÁGYI ZSÓFIA EMMA prózái

SZIGETHY GÁBOR: Egy korty magyar bor (I. rész)

BÁNKI ÉVA esszéje a tánacról

Bertha Zoltán emlékezése Szőcs Gézára

KORTÁRS 2021 06

KONOK TAMÁS munkáival

9 770023 415006

21006

Ára: 840 Ft

Előfizetőknek: 8400 Ft/év

www.kortarsfolyoirat.hu

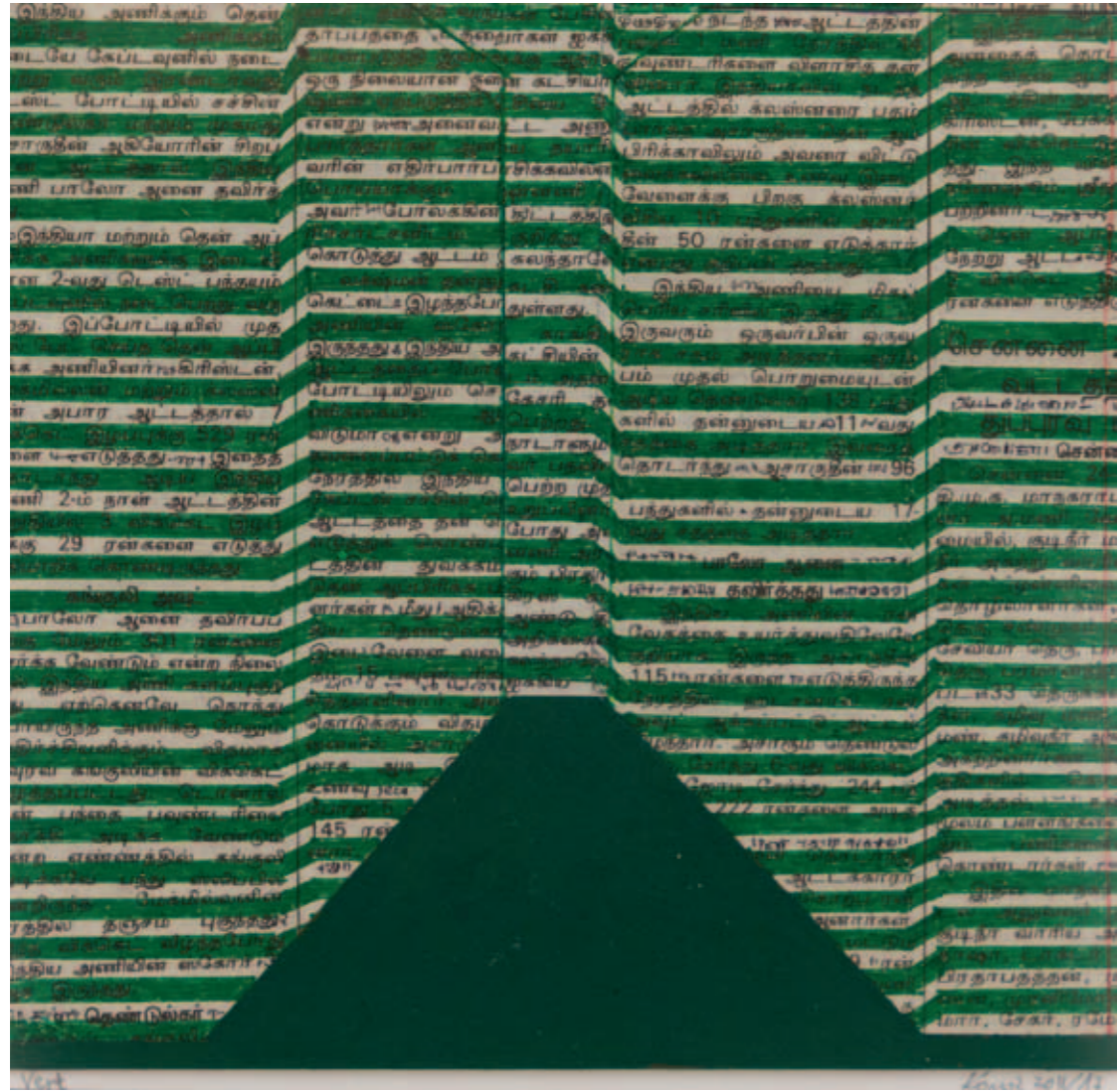
EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

TARTALOM

- 3** GRECSÓ KRISZTIÁN: Három gödör *(próza)*
- 9** ÁGH ISTVÁN: Augiász istállója; Nagy változások idején; Valaki tollba mondja *(versek)*
- 12** ROSS KÁROLY: A futónő; A húszmilliós projekt *(kisprózák)*
- 18** ACSAI ROLAND: Egy régi fényképre; Egy napon; Bölcsészkar *(versek)*
- 20** LÉKA GÉZA: Kiss Jancsi; Tűnődő *(versek)*
- 22** ABAFÁY-DEÁK CSILLAG: Viola; Madárinfluenza *(kisprózák)*
- 25** SZILÁGYI ZSÓFIA EMMA: A megváltó *(próza)*
- 28** TÓTH ERZSÉBET: Én lettem volna – Szilánkok egy életrajzból
- 40** SZIGETHY GÁBOR: Egy korty magyar bor I.
- 43** KOZÁK CSABA: A végtelenen innen és túl – Konok Tamás két kiállítása *(képzőművészet)*
- 45** BERTHA ZOLTÁN: „És akkor megint az országépítők” – Szőcs Gézára emlékezve
- 58** MURÁDIN JENŐ: Racskó István – a „kútásó festő” rendhagyó pályaképe *(képzőművészet)*
- 61** KISS GY. CSABA: Petőfi és a szlávok/szlovákok – Lapok a kultusztörténet egy sajátos fejezetéből
- 67** BÁNKI ÉVA: A tánctól *(esszé)*
- 70** BÁLINT PÉTER: A barátság és véráldozat (a megbánás és felelősségvállalás fenoménje a „Két egyforma testvér” történetekben)
- 84** Krimihedonizmus – Hlavacska András interjúja Benyovszky Krisztiánnal
- 88** TAXNER-TÓTH ERNŐ: Olvasónapló: A VS rejtély
- 96** RÉVÉSZ EMESE: „Semmi, csak úgy nézek” – Illusztráció az ifjúsági irodalomban a „Tilos az Á” sorozat példáján
- 102** PINCZÉSI BOTOND: T. Á. és a nevek (Tőzsér Árpád: Lélekvándor)
- 105** STURM LÁSZLÓ: Kiss Benedek / Ínyemről a bor zamata
- 107** DOBRI IMRE: Kabdebó Lóránt / Öntörvényűen; Alkalmak, meglepetések
- 109** UHRMAN IVÁN: Babits Antal / Ószövetségi szómutató szótár (online)

E számunkat KONOK TAMÁS munkáival illusztráltuk.

A borítón: Marmor rosa, 2009/19 (részlet) (MAG); Graphidion gris, 1982/15 (részlet) (MAG)
(Köszönjük a reprodukciókat a Molnár Ani Galériának [MAG], a Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeumnak [LM–KMM] és Szerencsés Gábor fotósnak.)

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,**
PETŐFI IRODALMI ÜGYNÖKSÉG, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com),

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com),

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu),

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com),

SZEKERES NIKOLETTA (nszekeres@gmail.com).

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com); Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
1062 Bp., Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig; Csütörtök: 10–13 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzódo előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóiratot a Lapker Zrt. terjeszti saját újság-árusüzleteiben. Jelenleg nem látjuk még pontosan, hogy miként sikerül megegyezni velük az elkövetkező időkre a *Kortárs* terjesztéséről, ezért azon barátainkat, akik továbbra is rendszeresen szeretnének hozzájutni a laphoz, kérjük, hogy a Magyar Postánál fizessenek elő rá, mert ily módon biztos, hogy minden hónap elején kezükbe vehetik lapszámainkat.

Az előfizetést legegyszerűbben internetes felületünkön keresztül intézhetik: a www.kortarsfolyoirat.hu oldalon, a jobb oldali sáv „Előfizetés” boxának színes képére kattintva válik elérhetővé.

Mi továbbra is mindent megteszünk, hogy olvasóinkhoz eljusson a lap, de vannak olyan környezeti paraméterek, amikre nincsen ráhatásunk.

Kellemes olvasást és lelki-szellemi épülést kívánunk!

A Kortárs folyóirat tavaszi–nyári megjelentetés szakmai program megvalósítását 2020. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

A Kortárs című irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat 2021. évi 4 lapszámának megjelentetése szakmai program megvalósítását 2021. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

GRECSÓ KRISZTIÁN

Három gödör

GRECSÓ KRISZTIÁN (1976) Békéscsaba

Éva karján feküdt, mint egy csecsemő, a fehér csokor. A temetkezési vállalkozó rászólt, igyekezzen már, ossza szét hamar. Büszkén néztem, ahogy méltósággal kezdi átadni a családtagoknak a szálakat. Nem játszott túl, nem bosszulta meg az illetlen mondatot, éppen úgy nyújtotta oda a gyerekei kezébe a virágot, mintha ez a modortalanság el sem hangzott volna.

A kanális túloldalán eldöcögött a délutáni vicinális. Odavonzotta a szemem, megláttam, hogy körben, a most illetlenül tágasnak tűnő alföldi látóhatárban mindenütt szakad. Amint apám sógorának koporsóját leengedték a sírgödörbe, krisztusi szél támadt. Alexander nem volt vallásos, talán senki sem asszociált a Jézus halálakor kitört viharra – én biztosan nem. Azt figyeltem, hogy az unokáin nincs kabát, zakóban fagyoskodnak a sír mellett, biztosan színes, divatos dzsekikben járnak, a temetésre nem volt miben jönni.

– Nektek is jut – mondta Éva az öcsémre nézve, de még nem adott neki.

Megint csodáltam. Nem suttogott, nem volt teátrálisan tapintatos, nem kellett mutatnia, hogy meg van rendülve. Megfordult maga körül, aztán adott Szabolcsnak egy szegfűt. Jutott nekem is. Már majdnem elfogyott, amikor Katalin, a nagynénénk megmozdult. Egyetlen apró lépés, Éva, Alexander első és sokáig egyetlen menyé mégis azonnal érzékelte a közeledést, és egy tágabb körben is ellenőrizte, kinek illene még adni a virágból.

Böbe nagynéném, az özvegy, elindult a sír felé, hogy mielőtt behantolják a gödröt, a koporsóra dobja a búcsúvirágot. Mint apám valamennyi testvérének, alig láthatóan neki is remegett a feje.

– Visszaadom, ha kell! – ajánlottam föl, mert Éva még nem fejezte be a tágabb család szemlélését.

Rám mosolygott.

– Ugyan, nem jelentkezett érte senki.

Dezsőfiék kocsija, pontosabban a téesz lovas kocsija még mindig könnyű járású volt, bár már ráfért volna a gondoskodás. Takarítás, gépolaj, és mintha csapágyas lett volna. Idegen lovak húzták, nem Dezsőfi Károly jószágai. Ezeket az állatokat mástól vették el, a gazda biztosan tudja, kitől, de kis Sanyika nem meri megkérdezni. Tízéves, és már itt van az apja helyett, okos gyerek, és pimasz a humora, de mióta ilyen bonyolult minden, és apuka sokszor rápirított, sőt, egyszer meg is verte, megtanulta befogni a száját. Se a téesszel, se a tanáccsal, se semmivel nem lehet viccelődni, de még kérdezni se igen szabad róla.

Vasárnap van, szeptember, már elkezdődött az 54/55-ös tanév, és Sanyika nemigen emlékszik rá, hogy valaha lett volna máshogy, mint ez az elvtársi világ. Akkor meg, ha mindig így volt, miért ne lehetne viccelődni vele? De az atyai pofon ereje meggyőzte róla: nem szabad.

Dezsőfi Károly kivételezett ember, ülhet az egykori saját kocsiján, gondoskodhat a lovairól. Sanyika éppen most tudta meg tőle, ez mekkora dolog. Kértek a barattyosi határba, amikor a gazda elkezdett mesélni. Elővett egy laposüveget a munkáskabátja zsebéből, meghúzta, és azután mondta, lassú, döcögős mondatokkal, hogy sose gondolta volna, egyszer hálás lesz a sors-

nak, amiért ilyen nevetlen, vad lovai vannak. Pontosabban voltak. Ő úgy szeretne volna lovagoltatni az onokáit, de a Fekete meg a Ráró nem tűrte meg a hátán még a gyerekeket se, csak ő tudta megülni őket, és az ételt sem fogadják el mástól, se a vizet. De most ez jól jön, legalább a közelükbe mehet: egyedül ő eteti a saját egykori lovait a téesz istállójában.

Sanyika bólogat, annyit ért az egészből, hogy a gazda etetheti a lovait, és hogy ez neki jó. A fiú negyvennégyes születésű, apró gyermek volt, amikor még voltak a házaknál lovak, vagy bármi patás. Mióta neki dolga van velük, csak tyúkok lézengenek a falusi portákon, az se sok. Talán akkor sem értené meg a dolgot, ha Dezsőfi Károly, egykori kulák, azt is elmesélné, hogyan rugdosták meg a Sztojka gyerekek a saját konyhája kövén, ami igen komisz dolog volt, de később még az is jól jött, mert így, hogy ő adta be először „önként” mindenét a téeszcsébe, jelentősen enyhült a kuláksága. Amint másnap elsántikált Földi elvtárhoz, a jövődöbéli téeszelnökhöz, és aláírta a papírt, a kulákság szinte megbocsáttatott. Kegyelmes dolog ez, szokta mondani Dezsőfi Károly a feleségének, mert addig úgy hitte, ilyet csak az Úristen tud, de lám, az elvtársak is fejlődnek.

A napraforgók már lehajtották a fejüket, a kukorica sárgállik. Nemsokára törni kell. Az ártér sudár nyárfái zúgnak, csattognak a sárga levelek, pedig a bakon alig mozdul a levegő. Tarló következik, aszályos volt a nyár, már behordták a szénát tető alá. A tarló mellett árok, tavasszal vájta a téesz új markolója, ne álljon a nép búzáján a víz, ha már a városi agronómus parancsára a laposra vetették. De az árok nagy hírrel volt, kinn volt csodálni a fél falu, húsz kubikos munkáját végezte el a masina fél délután. Igaz, olyan lett, mint egy gödör, lapos az alja, de legalább hamar megvolt. Azóta kiharsant benne a gaz, nem gondolja senki, most éppen egyforma magas az árok partján növekvő fűvel, nem látszik belőle semmi.

A lovas kocsi lépésben cammog, a lovak néha szinte megállnak, olyankor a gazda a gyeplőért nyúl, de még hozzá se ér, a lovak lépnek párat. Szórakoznak vele, de az öreg hagyja. Nem sietnek sehová, ismételteti, ez a nap (a Hámán Kató szocialista brigád nagylelkű följánlása) erre van szánya. Ha hamarabb végeznek, ne adj' Isten még kapnak újabb feladatot.

– Kinek köll az?

Sanyika bólogat, ezt már érti, senkinek se köll. Behozzák a cefrés hordókat a Vangel-tanya mellől, amit most úgy kell mondani, Gorkij téesz, B-épület, és mire beérnek vele, más önkéntes munkát már sajnos nem tudnak felajánlani.

Alig néhány felhőcafat inog az égen, riadozik az őszi nap, de van még némi ereje. Sanyika évek múlva is úgy emlékszik, ő már egészen hamar meglátta, és sokáig nézte, bámulta, sőt, többször Dezsőfi Károlyra pillanatott kérdőn, látja-e a letaposott csapást, ami az árok felé vezet. És az árokban azt a ballonkabátos hátat. Károly gazda úgy tett, mintha nem érezné a gyerek pillantását, és persze lehet, hogy tényleg nem vette észre, elbóbiskolt vagy bambult, de a legvalószínűbb, hogy úgy tett, mintha nem érezné magán a kérdő tekintetet.

Nyilván nem tudta, mit csináljon, várta, merre fordulnak a dolgok. Kibíratatlanul vontatott volt a tempó. A lovak is arra tekingettek pedig, a ló kíváncsi állat, meg-megrázták magukat, a jobb oldali, az árok felől húzó nyerített is.

Sanyika nem akarta elhinni, hogy egyszerűen elmennek mellette. Képtelenül közel, nevetségesen komótosan. Nem lehetett máshová nézni. Csak a kabátra. A test feje lóghatott, mert az nem látszik, csak a természetes, gyűrött ballon barnállott. Elnémult az őszi határ, mintha a varjak is féltek volna károggni, csönd lett, csak az araszoló kocsi tengelye nyikordult ritkán. Nem akart elmúlni az egész, nem bírt a kabát eltűnni a fiú látóteréből, oldalról még mindig érzékelte.

Ahogy túlhaladtak rajta, Sanyika még jobban megdermedt. Szorította a saját térdét, nem mert semerre nézni, csak ült, mint feleltetés előtt, vagy mint akinek folyton a hátára sóznak, hogy görbe.

Megkerültek a varjak, belobbant a károgás, és gyakorolni kezdtek megint rajban a fecskék.

– Sanyika!

A fiú nem fordult az öreg felé, de a válla rezzenése jelezte, hallja.

– Sanyika!

Egyszerűen nem bírt Károly gazda felé fordulni.

– Sanyika!

Most nézett oda.

– Az nem Földi elvtárs volt?

Megrántotta a vállát.

– Ember lehetett – felelte.

Dezsőfi Károly elmosolyodott.

– Éles eszed van, fiam, még sokra viheted.

Megfordultak az árok és a mélyszántás szegélyezte keskeny földúton. Jóval hamarabb kellett volna leszállni, és azt a néhány métert visszasétálni, semmi értelme nem volt a komplikált és hosszadalmas manővernek, de Sanyika megint érezte, jobb, ha nem szól, abból nem lehet baj. A lovak erőlködtek, megtolták farból az ipszilonkanyart. Visszafelé azt a néhány lépést szinte már nem is húzták, egy pillanat alatt az árokban fekvő alakhoz értek. Az állatok maguktól megálltak, tudták, hová jöttek.

Dezsőfi Károly köhintett egyet, és úgy fészkelődött, hogy nyikorogjon az elhanyagolt kocsi. Recsegett a bak, nyöszörögött a kocsirúd, az egész alkotmány. Sanyika oldalra nézett, a hangzavar dacára Dezsőfi Károly még a helyén ült, csak most kezdett el, kelleetlenül, mintha emberesen fájna, leereszkedni. Jajgatott, morgott, nyögött. Ahogy tett az árok felé egy lépést, visszánézett a gyerekekre. Sanyika lepattant, egy ugrásból, és mindjárt az öreg mellé pördült.

Úgy léptek, együtt, mintha táncolnának. Ritmusra. Lassú ütemű, kimért tánc volt ez, közben Dezsőfi Károly krárogott, hörgött, köhécselt. Az árokban fekvő kabát alá néha be-bekapott a szél, ők ilyenkor ijedten megtorpantak, de az alak nem mozdult.

Sanyika elvétette a lépést, előrébb került, mint a gazda. Az öreg csak a kezével mutatta, mintha jószágnak tenné, hoci, ő megy elől. A fiú visszaaraszolt. Károly gazda gumicsizmája alatt harsogott a lapulevél, az öreg egyre szaporábban vette a levegőt, nagyot sóhajtott. Leereszkedett az árokba, és mielőtt a testhez nyúlt volna, visszánézett a fiúra. Sanyika ösztönösen bólintott. A gazda is, mintha visszaköszönt volna, mintha indulna valahová.

Megfogta az árokban fekvő testet, a válla alá nyúlt, és félig megfordította. A férfi hajolajtól összeállt haja egy tömbben leesett az arcára: mint valami félig leszakadt paróka. Borotvált arcán elkenődött a pálinkaszagú hánnyás. Dezsőfi Károly köhintett, aztán teljesen máshogyan, mint ahogy eddig a gyerekekkel beszélt, alázatos, fölszorult hangon azt kérdezte.

– Földi elvtárs, miért vagy te az árokban?

A wartburgos esetnek már a neve is tévedés.

Olyan az egész, mint egy vászon, amire túl sok réteget kentek, komplett csendéletek, idillek, tájképek bújnak meg a puffadt festékrétegek alatt. Vagy mint egy otrombán bevakolt templomfal, a régi freskó a kőpor alatt maradt. Így fedi el teljesen a témérdek elmesélés, a sok aprónak gondolt kiszínezés a valóságot. Már nem lehet visszafejteni, évek óta esélytelen. Mióta Alexandert

elhagyta az ereje, fölösleges lett volna erről kérdezni. Apám meg a bátyja, az ifjabbik Márton meg már hosszú évek óta halottak.

Apám meséléseiben a régi családi házból indul a történet, otthon voltak, biztonságban, és ő ura volt a helyzetnek. Az ő verzióiból, anekdotázásából emlékeztem én a Wartburgra, de ez nem jelent semmit, mert konkrétan egyetlen családi összejövetelt sem tudok felidézni, ahol a történet egészében elhangzott volna. Anyu Barkasra esküszik, Böbe nagynénénk meg nem törődik az autókkal, az ő realitásérzéke elkerüli a figyelemelterelő apróságokat (noha az is súlyos kérdés, honnan szereztek a hetvenes évek elején faluhelyen bármilyen kocsit is). Sokkal élénkebben él benne, hogy ifjú férje úgy megütötte magát a bal oldalán, hogy az eset után hónapokig orvoshoz járt a szívével. Komoly sérülés lehetett, az álmos falu sosem fáradt parasztjai nem sajnálták magukat, és ritkán gondoltak a halálra.

Lehet, hogy az árok is tévedés.

Azt is csak én tettem hozzá, úgy képzeltem el, amikor megjelent előttem a legendás fuvar, amikor az ifjabbik Márton meg Ignác hazavitték kedves és akkor még egyetlen sógorukat.

A zárszámadás se jönne rosszul nekem: lehetne visszatérő motívum.

Valami van a zárszámadás körül az életemben. Amikor először hallottam a szót, éreztem, fontos nekem, nyilván sokat emlegették a tudatom előtti időkben a szüleim az ágyam, a bölcsőm fölött, és a szó lerakódott bennem.

A zárszámadásról szöktek ki anyámék a parkba, szeretni egymást.

A fogantatás magában nem történet, a körülmények és a keretek adnak hozzá kölcsön illő szavakat. A hosszú zárszámadási beszéd, a megkésett vacsora, meg hogy anyu, aki akkor még nem volt anyu, illetve már éppen, de még nem tudott róla, hazafelé elhagyta a télikabátját. Az új kabátját. Szegény idők voltak, az elhagyott kabát be nem gyógyuló seb maradt, az éjszaka tanúja pedig én vagyok.

Böbe szerint Alexandert is egy zárszámadásról fuvarozták haza. Nem egyeznek az emlékek. Ami viszont biztos, amire mindenki egyformán vélekedzik, és ami megágyazott a nevetéseknek, az a figyelmetlenség. Hogy Márton meg Ignác semmit sem vettek észre.

– Haza kéne vinni Alexandert! – mondja az ifjabbik Márton, és megvakarja a szakállát. Serceg a szőr, mint egy jószágon.

A Kinizsi utcai öreg parasztház középső kishálószobájában mulatnak a fiatalok, az apró lyuk egyben étkező, konyha és szülők hálója is, földes a padló. A sparhelt finom meleget ad, a férfiak csongrádi házibortól ittasak, savanyú szag van. Annyira kicsi a hely, hogy Juszti mamáék az ágyon ülnek, oda van tolva mellé az asztal. A töpörtyűs pogácsa már elfogyott, szikkadt szilvás táska még akad, jó ízű, de nem illik a savanyú lőréhez.

Egyedül Böbe nincs ott, a legidősebb lány, ők már elköltöztek, ő otthon van, a gyerekekre vigyáz.

A jégvirágos kisablak reggel még olyan volt, mint egy templomi színezett üveg, de már nem látszanak a kecses minták, régen ráfagyott a sok pára.

Az ifjú apa éppen az imént mesélte el, hogy történt gyerekkorában az a legendás lovaskocsizás. Amikor berezelt az öreg Dezsőfi, az Isten nyugosztalja. Hosszan részletezi, fokozza, mutogatja, miként ültek a bakon, és tettek úgy, mintha nem látnák azt a nyavalyás, tök részeg téeszelnőket az árokban. Aztán, ahogy túlhaladtak, mint játszották el, mintha most látták volna meg Földi elvtársat az árokban feküdni. Harsányan röhög, ahogy mesél, Ignác nyerítve tart vele, az ifjabbik Márton nevetése már köhögésbe fordult, a könnyeit és a szemüvegét törölgeti.

De Alexander még tudja fokozni. Most mondja a lényegét, hogy az öreg Dezsőfi azt bírta kérdezni a magát összehányó embertől, akinek folyt az arcán a májsz, hogy mit csinál ott. El is játssza, mint csörtetett oda az árokba az öreg, remélve, Földi elvtárs fölébred.

Már Alexander is részeg, ahogy feláll, dülöngél, de a hangsúlyok még hibátlanok, remekül utánozza Dezsőfi gazdát, raccsol, és erősen megnyomja a szavak elejét.

– Főöldi elvtárs, Főöldi elvtárs, mijért vagy te az árokban?

Megint kirobban a röhögés, az ifjú Alexander fürdik a sikerben, nem tart mértéket, tölt még egy pálinkát. Ettől szinte azonnal akadozni kezd a szava, félóra, és lefordul a székről.

Ekkor mondja Márton.

– Haza kéne vinni.

Az ifjabbik Márton elsőéves a Műszaki Egyetemen, a szembeszomszéd, Bognár elvtárs, a kendergyár párttitkára olyan nyájas vele, hogy kenyérré lehetne kenni. Nincs mérnöke a gyárnak, elképesztően sokban van Szegedről, a központból utaztatni az elvtársat, neki csak a hónapban négy liter pálinkája bánta. Ki győzi azt? Töretlenül bízik benne, hogy Márton hamar kijön levelezőre, talán már az első év után, és neki végre megoldódik a legnagyobb gondja az üzemben.

Amikor a reménysége, az ifjú mérnök becsönget, látja rajta, hogy ittas. Arra gondol, ha most kiségtí a bajban, és kölcsönadja a Wartburgját, egy életre lekötelezi.

Bognár elvtársnak félig jön be a számítása. De az tagadhatatlan, egy dologban igaza lesz. A kocsinak nem esik baja. Egy karcólást sem talál rajta a dühös felesége. A borzalmas patália, amit az asszony azután csap, hogy megtudja, az ura odaadta a személyautót a részeg szomszéd suhancnak, még három házzal arrébb is hallatszik, de következmények nélkül múlik el. Volt már ilyen, és lesz is.

Az ifjú mérnök viszont nem lesz mérnök soha, hiába tanul könnyen, van remek esze, képtelen elviselni azt a számára gigászinak érzett stresszt, amit az egyetemi vizsgák jelentenek. Az első félévben föladja, és a vasúthoz szegődik jegykezelőnek, úgy is hal meg, kék vasúti ingben.

Több mint tíz perc, mire a két részeg sógor, Márton és Ignác beültetik Alexandert az autóba; jobb oldalra, hátra. Megkönnyebbülve isznak még egy pohár vizes bort, aztán indulnak el.

Amikor megérkeznek az újfaluba, a nővérükkel úgy beszélnek, mintha ők maguk volnának az irgalom. Italt követelnek a hőstettért cserébe: hazahozták Böbének a férjét. A gyerek nyöszörög, ennie kéne, és az is lehet, pelenka se ártana rá másik. Böbe türelmetlenül kérdez vissza.

– Hol van?

Amikor Mártonra egészen ráripakodik, és kiabálva kérdezi tőle, végre csönd lesz.

– Hol van?!

– Kicsoda? – kérdezi őszinte megdöbbenéssel Márton, és az öccsére néz.

A dermedt pillanatot a csecsemő riadt nyöszörgése oldja föl. Egyszerre rúgják ki maguk alól a hokedlit, botladoznak ki az autóhoz. A jobb hátsó ajtó, hol Alexander ült, nincs rendesen becsukva. Ignác benéz, hátha a kocsiiban fekszik, a földön hever – de a sógora nincs sehol.

Gyalog indulnak vissza, egyikük a jobb oldali, másikuk a bal oldali árkok partján, a lápszagú gödrökhöz beszélnek, szólogatják a sógort, szégyellik az Alexander becenevet.

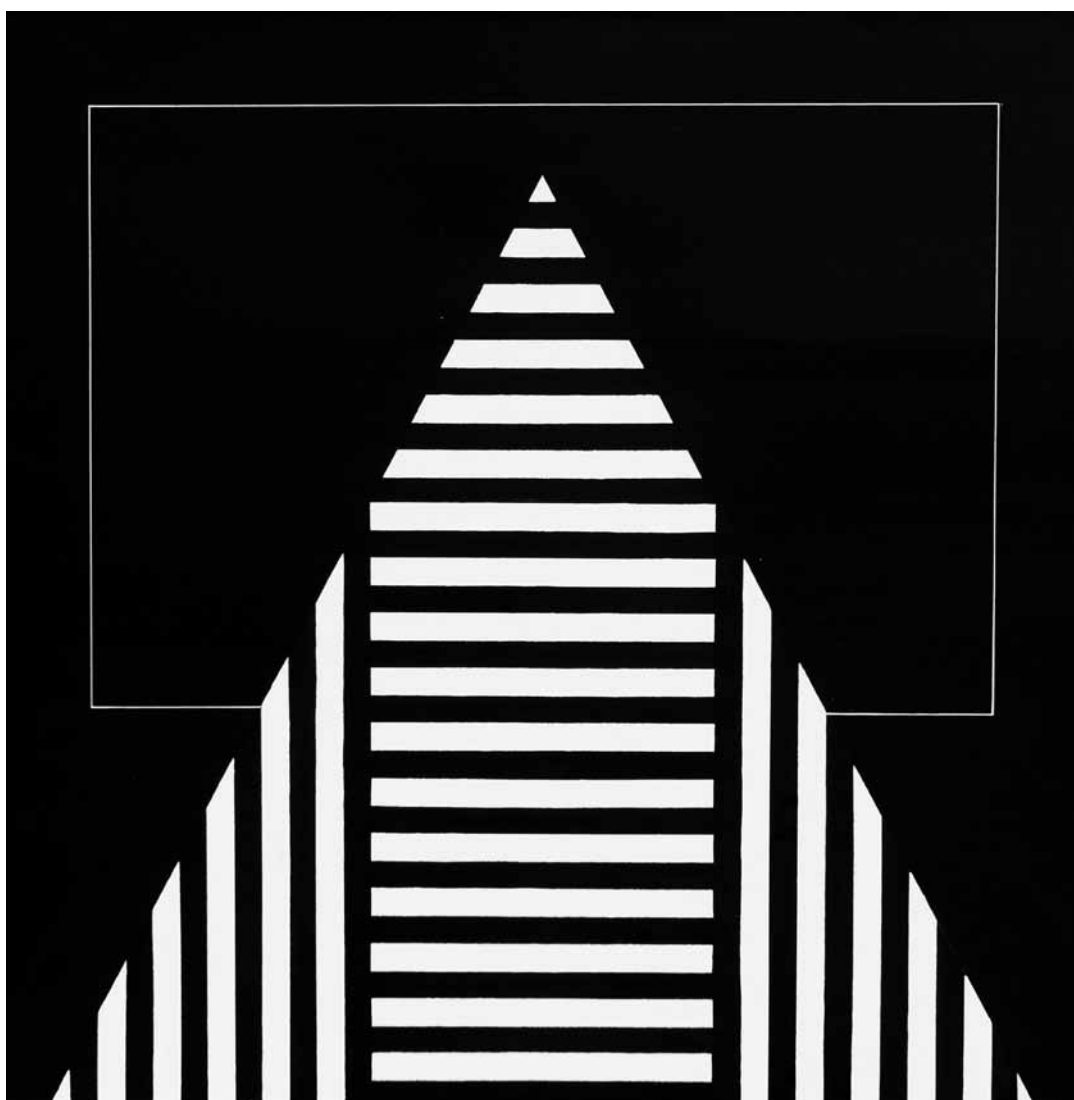
– Sanyi! Sanyi, szóljál mán valamit!

Figyeljük a családi hierarchiát: jókor kell mozdulni, a rokonsági foknak megfelelően. Az se jó, ha az ember tolakszik, az se, ha alulértékeli magát. Mindkettővel megbánthatja a gyászoló családot. Az, hogy mi, Alexander gyerekeinek unokatestvérei közvetlenül a sírhoz mehessünk, majdnem túl nagy tisztesség is, ezt könnyű kiszámolni. Mi megyünk Szabolccsal utoljára.

Ahogy elindulok, hallani vélem Alexander nevetését.

Olyan, mint egy védjegy, mindenkit fölvidít. Megkerülöm a földhalmot, a sírásók már fölverték a lapátokat, látják, mi vagyunk a vége. Alexander nevet a fejemben, csak nevet és mesél. Meglátom a földben a koporsó lakkozott fáját. Földi elvtárs fölriad Dezsőfi Károly rázogatóására, böfög egy ordenárét, aztán, mint egy báb, fölül az árokban: csak a feje látszik ki. Beledobom a sírgödörbe a szegfűt.

– Alékszandër! – kiabálja kásás hangon Földi elvtárs. – Hát té?

KONOK TAMÁS, Csíkos piramis, 2012/14 (MAG)

ÁGH ISTVÁN

Augiász istállója

ÁGH ISTVÁN (1938) Budapest

Az ősi metaforába rejtett, hihetetlen történetet valami hozzá hasonló esemény juttatja eszembe, már ez a cím is elég, hogy megértessem, mi foglalkoztat, mit akarok mondani, jelképpé vált a magyar nyelvben, mint a bűnös rendetlenség klasszikus fedőneve, s nem a lusták, betegek, nem is a gazdátlan bizonytalanság miatt lett szólás belőle.

Isteni célra tenyésztett tehenekkel zsúfoltak az istállók, ahány nap az évben annyi volt először belőlük, s ahány holdciklus, annyian a bikák, a nap leszármazottai uralták, végighágták a csordát, melyből újholdra egy üszőt áldoztak a holdnak, sietve szaporodtak hát, hogy pótolják a hiányt, üzekedtek, borjaztak, s túlterjeszkedtek minden férőhelyen.

A történetből hiányoznak a pásztorok és az istállószolgák, s az uralkodástól fáradt gazda, mintha fölöslegesek lennének, ha nélkülük a szent csorda úgy is elboldogul, terelgeti magát egyetlen kutya nélkül a barna tehénlepényes réten, akik a gondatlanságból elkövetett állatkínzásban vétkesek, nem akarnak felelni a fertőző levegőért, melytől már az egész Peloponnészosz bűdös.

Talán a rengeteg tehenre is azért volt szükség, hogy a nevetségesen szörnyű tényt indokolja, mert szinte magát termelte a mindent ellepő ürülék, kiszorította a marhákat a jászlaktól, ahol szorosan egymásnak támaszkodva álltak csontsoványan, csüngött rajtuk az irha, miként a sárral tapasztott bőrre száradt a szőrzet, és farkuk fostos seprűjét farukról lógatva bámulták a repedt falat.

Ahogy patájuk gödröt kapált alájuk a száradt salakban, s a farkuk alól suhogva zúdult a húgy, péppé ázott a szikkadt trágya, és egyre emelkedett, úgy fogyott a tér szarvuk és a mennyezet között, ezt láttam én egy bakonyaljai gazdaságban, ahol már az alomnak való szalmát is föletették, és az a kép az ország nyomorúságára vallott, miként eszembe juttatta Augiász istállóját.

A bűnösen rendetlen viszonyok metaforája
 érvényes bárhol és bármikor, bármely hivatalra,
 pártközpont, szerkesztőségre anélkül, hogy
 beismernék, amit mindenki tud, és én sem
 írnám a verset valódi ok és tapasztalat nélkül,
 ha valami héroszi beavatkozásra, gátszakadásra,
 akár a beszéd megtisztítására, nem lenne szükség,
 mint ahogy kimosná a Duna a mocskot Budapestről.

Nagy változások idején

Január utolsó napján esett az első idej hó,
 s keltett a megkésett télből röpke illúziót,
 valóra vált, amit az élő kalendárium mutat,
 ha csak fél napra is, megélhettem az évszakot,
 s akkor a világ rendje azonnal helyreállt,
 ha csak fél napra is, egyek voltunk, én és a világ,
 és megindult a látvány kiterjedt függönyén,
 akár a mozivásznon, a szabadtéri vetítés,
 lassítva szárnyaltak előttem hosszú életem telei,
 egyetlen folyamatban figyeltem emlékeimet,
 s megleptek az esemény nélküli pillanatok,
 miért a fácánkakas tollát láttam a véres havon?
 vagy a sárga forgácsot, mit a fejsze kicsap,
 a lány mandula ízét éreztem így a kapuban,
 ami első versem ihlette, néztem a havas fenyőn
 pipiskedő cinegét akkor is mint azelőtt,
 hallottam a budai verebek alkonyi perpatvarát,
 bár éppen dél volt, már kezdődött az olvadás,
 majd el is tűnt a hó, a költemény abbamaradt,
 megsemmisítette a nap víziómat és metaforáimat.

Ki fogja föl, hogy mit jelent az esetleges hóesés?
 ami előbb természetes, mára véletlen esemény,
 ma csak egy rövid délelőtt, mi régen hosszú tél volt,
 majd megint sárbilincs, felhővé forradt égbolt,
 ahogy a kavargó frontok széjjelrázzák az időjárást,
 úgy lüktet bennem a szívem ütemére a fájás,
 mint adó-vevő készülék antennái, az idegeim,
 a csillagatlan égből fogom föl, mi következik,
 nagy változások idejét élem, ha már megértem,
 akkor is csak a legelejéből adódik részem,
 úgy váltakoznak tovább a visszatérő évszakok,
 látszatra, miként én is a magam emléke vagyok,
 s próbálom elképzelni nélkülem a jövőmet,
 időtlen aggodalmam vetítem rá a jövődőre.

Valaki tollba mondja

Világháborúval jöttem,
világjárvánnyal megyek,
ez a rám szabott keret,
hol éveim letöltöttem,

a megszálló katonák
lába alatt lopakodtam,
s a mennydörgő bombázórajt
anyaölbem féltem át,

most egy másik égi vész
támadt, s míg a veszteséget
sorolták a jelentések,
elhullott egy nemzedék,

egyetemes katasztrófa
ijesztő roncsai közt
keringünk a nap körül,
nyári hóben, téli hóban,

átkos idő történelme
írta meg történetem,
ami megesett velem.
a nemzet is azt szenvedte,

így lettem valamikor
édes hazám kárvallottja,
s aki ezt a kort lapozza,
meglel minden oldalon,

s ha nem értené a pőre
tényekből személyemet,
ajánlom verseimet,
amit ámulatból szőttem.

abból talán földereng
földi létem égi fénye,
nem éltem hiába mégsem,
mikor alig lehetett.

ROSS KÁROLY

A futónő

ROSS KÁROLY (1954) Sopron

Elkerülhetetlennek látszott, hogy ne késsek, ezzel el is volt rontva a napom. De talán a hetem is. Egészen kisgyerekkorom óta az elsők közt érkeztem mindenhol, nem azért, mert a késést udvariatlanságnak tartottam, hanem mert nem szerettem, ha mindenki engem néz, én szerettem nézni másokat.

S ami a legbosszantóbb, hogy a saját hülyeségem miatt! Csak az utca nevét ütöttem be a GPS-be, a házszámot nem, erre megállított az 1-es számú ház előtt. Csakhogy az iroda, amelyben időpontom volt, az utca másik végén, az 51-es szám alatt székelt ebben a szemből egyirányú, keskeny kis hegyi fasorban. Ha kocsival indulok neki, gondoltam, biztosan eltévedek, s még parkolót sem találok. Nosza, futás, nulla fokban, a fák koronájáról aláhulló hódarabkák záporában!

Persze, hogy elkéstem, furcsán is néztek rám. Mintha egy határszéli városkából elvárható volna, hogy halálpontosan érkezsem Budapest egyik zegzugos villanegyedének eldugott szegletébe! Délelőtt tíz órára! Égett az arcom, nemcsak a futástól. Ráadásul ki kellett mennem a mosdóba, mert egy percig sem tudtam tovább tartani. Magamat kívülről nézve olyan lehettem, amilyen soha nem szerettem volna lenni: egy nemtörődöm, trehány alak.

Annak ellenére, hogy a tárgyalás egészen jól ment, és a saját szemszövegéből eredményesen zárult – kétszáz hektár földet adtam el egy úgynevezett üzletasszonynak, egészen jó áron –, kedvetlenül ereszkedtem le a hegyről, s még az ebédnek a gondolata sem dobott fel, amelyet egy jó hírű budai étteremben szándékoztam elkölteni. Meg voltam győződve róla, hogy mindennek az oka a késésem, és abban is biztos voltam, hogy lefekvésig nem bírom kiverni a fejemből. Ha bármivel foglalom is el magam, akkor sem. Úgy ül a nyakamon, mint egy átok, amit semmi sem bír lecibálni onnan.

Persze, figyelmetlenségemben megint eltévedtem. Azt hittem, ismerős helyen járok, nem először kerestem fel a szóban forgó éttermet, de eddig mindig a főútról közelítettem meg. Már egészen kint járhattam, elhagytam egy Aldit, aztán egy Opel szervizt, aztán a Budapest határát jelző táblát, ritkásan épült házak közt manővereztem a jeges úton, még a négykerék-meghajtású Hondámnak sem tetszett a terep. Az átkozott GPS-t, ami korábban átvert, eddig nem akartam bekapcsolni, de most ráfanyalodtam. Kiderült, hogy végig az ellenkező irányba tartottam.

Még mindig valamelyik külső kerületben cirkáltam, mikor megláttam a futónőt. Az úttal párhuzamosan futott, az erdő szélén kialakított bicikliúton, egyedül. Fejére húzott kapucnijától az arcát nem láttam, testére feszülő joggingjából, mozgásából fiatal nőnek néztem. A jeges, letakarítatlan úton én sem tudtam sokkal gyorsabban haladni, mint ő, volt úgy, hogy le is maradtam tőle. Kapucnija alól fülhallgató fehér zsinórja lógott ki, nyilván zenét hallgatott a monoton mozgás közben. Narancssárga dzsekije és lila joggingja olyan messzire világított a mindent beborító fehérségben, mint egy földre zuhanó meteor.

Irigyeltem kicsit. Mekkora elszántság kell ahhoz, hogy valaki ebben a pocék időben fogja magát, beöltözzön, kitegye a lábát az utcára, és nekiálljon futni! Függetlenül magától, embertől, tértől. Belevarázsolni magát egy másik világba, mit sem törődve a valódival. S mindezt még élvezni is!

Eszembe jutott, mikor a lányaim jártak futni a városszéli parkba, én meg rágtam otthon a körmömet, hogy valami éri őket. Még kisebb korukban csak-csak, de később egyenesen megtiltották, hogy kivigyem s aztán hazafuvarozzam őket. Annyi szörnyűséges esetről számolt be a média a futónőket ért támadásokról, hogy máig kiráz a hideg, ha csak rágondolok. Függetlenül attól, hogy – nagyon úgy néz ki – a nők nem tanulnak belőlük. Számtalan kocogót látok egyedül ma is, elhagyott helyeken. Mint ezt a nőt is itt.

Egy pillanatra úgy rémlett, mintha az addig földre szegeződő kapucni oldalra lebbent volna, felém, majd rögtön vissza. Az úttal küzdöttem, nem voltam benne egészen biztos, de valószínűleg nem tévedtem. Kicsit megnyugodtam: Ezek szerint észrevette, hogy kíséri valaki, van védelmezője, nem kell tartania semmitől. Mert ekkorra már elhatároztam, hogy ebéd ide vagy oda, most már, ha egyszer úgylis eltévedtem, nem fogok sietni, nem hagyom magára ezt a nőt. Ha valami aberrált barom meg találná támadni, megvédem.

Kicsit mintha növelte volna a tempót, s helyenként – az irdatlan mély kátyúk miatt – alig bírtam a nyomában maradni. Aztán meg elfordult az út – ő ment arra, én meg emerre, ipszilonban. De még mindig nem volt száz méternél nagyobb a távolság köztünk, a terep pedig egy téli álmát alvó réthez hasonlított, amivel – ha minden kötél szakad – Hondám játszva megbirkózik. Hála az égnek, minden békésnek és nyugodtnak tűnt, élőlénynek előttünk, mögöttünk semmi nyoma.

Aztán kétfelé ágazott az út, s jobbra fordulva ismét közelítettem hozzá. Újra gyorsabb tempót vett fel, a kapucni egyre gyakrabban libbent felém, kezével idegesen matatott a zsebében. Lemaradtam kicsit, hogy megnyugodjon. Ha nem lát, talán elmúlik az idegessége.

Észre sem vettem, hogy egy rendőrautó villog mögöttem, majd elém vág és leszorít a padkára. Két rendőr ugrik ki belőle, felém szalad, szó nélkül kirángat a kocsiból, lefektet a hóba, s rám térdel. Ekkor már egymás szavába vágva kiáltoztak, de nem egészen értettem, mit. Egyikük nagyon hadart, a másik arca előtt maszk volt. Éktelenül fáj, ahogy a gerincemet taposták, de a hóba nyomott szájjal megszólalni sem bírtam. Mi történhetett? Összekeverték valakivel? Vagy, mivel lassan jöttem, valakinek gyanús lett és jelentette? Netán egyirányú úton vagyok, rossz felől?

Egy kellemetlenül hideg, omladozó mennyezetű órsszobán értettem csak meg, mi történt. Először nem találtam a szavakat, egyszerűen úgy éreztem, ilyen nem történhet meg velem, éppen velem. Aztán megpróbáltam megmagyarázni.

– Ezt nem gondolhatják komolyan! Ha az lett volna a szándékom, amit maguk állítanak...

– Nem mi állítjuk.

– Mindegy, akkor már rég... már rég letámadtam volna, hiszen egyre forgalmasabb környékre értünk...

– Azt maga honnan tudja? Az imént azt mondta, idegen errefelé.

– Idegen vagyok, igen, de láttam.

– Teljesen kihalt volt a környék. Arra járőröztünk.

– Én nem láttam magukat. De gondolják csak meg: délelőtt nyélbe ütök egy sikeres üzletet, elindulok a kedvenc éttermem felé, és oda jutok, hogy meg akarok erőszakolni egy futónőt? Hát normális, logikus sorrend ez maguk szerint?

– Szerintünk teljesen logikus. Abszolúte logikus.

Nem értettem. Ők sem engem, ez volt a baj. Megkérdeztem, hogy telefonálhatok-e. Egészen nyugodtan, mondták. De nem tudtam kinek telefonálni. Hát kit hívhattam volna? A feleségemet? A lányaimat? A szomszédomat?

Hogy nekik is félórakon át magyarázokdjam, úgy, mint az imént a rendőröknek? És megértenék-e? Nem azt gondolnák-e ők is, hogy... Úristen!

Hogy szembesítsenek a futónővel, kereken megtagadták.

– Jogom van hozzá. Ő állította azt, amivel vádolnak, szeretnék a szemébe nézni.

– Mi kihallgattuk, írásban rögzítettük a vallomását, részéről ennyi volt. Hogy hogy tudja feldolgozni ezt az egészet, az már más lapra tartozik.

– De hát hogy állíthatja azt, amit állít, hiszen... hiszen... – Kis híján sírva fakadtam. Hogy lehetnek az emberek ennyire gonoszak, hogy lehet így kiforgatni, félremagyarázni valakinek a jó szándékát?! Hogy lehet az ellenkezőjének feltüntetni azt, ami a valóságban egészen másként volt?

Magam sem tudom, egész napos kihallgatásomnak hogyan, mikor lett vége. Csak arra emlékszem, hogy sötétedett már, mikor visszaülhettem a kocsimba, és elfordítottam a slusszkulcsot. Még előtte megkérdezték, képes vagyok-e vezetni. Igent mondtam, csak hogy minél előbb az otthonomban legyek, pedig egyáltalán nem voltam benne biztos. Remegett kezem-lábam, a sok elfogyasztott kávétól, amivel a vége felé megkínáltak, marta a gyomromat a sav. A lelki sokkról nem is beszélve – kiábrándultságom az emberi gonoszagtól nem is lehetett volna nagyobb.

Később még becsitáltak párszor, kérdéseket tettek fel, amelyeket, más formában, már vagy ötvvenszer feltettek. Feleségemnek ilyenkor mindig azt hazudtam, hogy üzleti útra megyek, és megpróbáltam magammal is elhitetni, hogy igazat mondok. Mindenesetre az olyan helyeket, ahol futónők felbukkanására lehetett számítani, ezentúl sem kerültem el.

A húszmilliós projekt

Soha ellenszenvesebb alakkal nem találkoztam. Nemrég vettem fel, de máris megbántam. Állítólag a faluból származott el, s most visszaköltözött. Mérnöknek mondta magát, sosem néztem meg a papírjait. Tőlem lehetett mérnök is, nem érdekelt, olyan pozíciót bíztam rá, amiben bárki megállta volna a helyét. Nálam nincs kivételezés, földi vagy nem földi, mindegy. Használja a fejét, dolgozzon. Csak ennyi érdekelt.

Mikor ezt a hatalmas, húszmilliót is meghaladó projektet elnyertük – kenu- és csónakkikötő kialakítása, valamint parkosítás a folyó és a gát közötti másfél hektáros területen –, máris elkezdett kukacoskodni. Már mindjárt a kikötő kijelölt helyébe belekötött.

– Hiszen ez tizenöt méterre sincs a hídtól – bökött a papírra, mikor kitergettem az ötfős, döntéseket hozó vezetőség elé a tervrajzot.

– Nincs. Na és? – kérdeztem. – Könnyebb lesz megközelíteni.

– De hát a pilléreknél, ahol a meder összeszűkül, áradáskor irtózatossal dobja át a vizet, tele lesz örvénnyel a folyó innenső szakasza. Már most is tele van.

– Nem strandot építünk, kikötőt – mondtam.

– Az áramlás azonnal elkapja a kenukat, felborítja.

– Áramlás? Ebben a kanálisban? Ember, miről beszél?

– Csak ne szólja le ezt a kanálist. Ha eléri a másfél méteres szintet, ötezer köbméter víz hömpölyög át itt óránként.

– Maga talán vízügyi szakember, vagy micsoda? – estem neki.

– Nem, de utánanézttem.

Senki sem tudta cáfolni, én sem. Mint kiderült, vízügyi szakember nem volt a csapatban.

– Akkor mit javasol? – engedtem ki egy nagy levegőt.

– Építsük ide, kicsit feljebb, itt már megszelídül a folyó. És a meder sem olyan mély.

A legszívesebben elzavartam volna, de többen bólogattak. Mit volt mit tenni, feljegyeztük a javaslatát.

– Egyéb? – kérdeztem.

Megint csak ő jelentkezett.

– Úgy láttam, az eredeti tervben nem szerepel, de egy ekkora projekt el bírna két-három wigwamot – tudja, olyat, mint a jurta, csak fából, azoknak a kenusoknak, akik messziről érkeznek. Egyszerű berendezéssel, ágy, asztal, grillsütő. Mindjárt vonzóbb lenne számukra a környék. Esetleg több napig is maradnának és...

– Felejtse el. Így is feszített a keret. Jacuzzi nem akar nekik?

Az emberek nevettek, szedelőzködtek. A pasas úgy somfordált el, hogy észre sem vettem. Ehhez nagyon értett.

Wigwamot, még mit nem. Persze, fogalma sincs, hogy az a húszmillió korántsem húszmillió. Jó, ha tizenöt lesz belőle a végére. Vagy még kevesebb. Talán ha tíz.

Elkezdtek a munkát, az öböl kialakítását, amelyben hat beálló helyet kellett kikölnöpnünk. Néhány fűz és nyárfa útban volt, ezeket előbb el kellett távolítanunk. De emberünk máris ott termett.

– Nem kéne kivágni őket, aztán majd ezzel lesz tele a sajtó.

– A torkára lépek, ha egyetlen firkász is ide meri tolni a képét. Vagy talán maga fog fényképezni?

– Én nem, nekem már egy egész albumom van a folyóról.

– Micsoda?! Előre lefényképezte a partszakaszt?

– Évente lefényképezem. Hogy lássam, hogyan változik.

Azt hittem, megfojtom.

– Akkor mi a javaslata?

– Húzzunk be lagúnákat ide, a fűzbokrok közé. Védve lesznek a hajók az áramlástól, a ki- és beszállás is sokkal egyszerűbb lesz.

– Lagúnákat?

– Nyolc-tíz méter hosszú árkokat, oldalkövezéssel, nem mélyebbeket, mint hatvan-hetven centi. És akkor egyetlen fát sem kell kivágni.

A milliók elosztásán járt az eszem, ez meg itt pár satnya fa miatt aggódik.

– Baromság. Kész a terv, nem változtathatunk rajta. A maga ötlete volt, hogy hozzuk ide a kikötőt, a hídnál nem kellett volna egyetlen fát sem kivágnunk.

– Ezért javaslom a lagúnákat. A terv enged bizonyos változtatásokat, olvastam.

Tényleg engedett. A parkba például biztosan nem kovácsoltvas padokat fogunk kihelyezni, jó lesz a betonlábazatú is. Azt sosem lopják el. Nem beszélve arról, hogy mennyivel olcsóbb.

– Majd még meggondolom – intettem le emberünket, és otthagytam.

Délután a polgármesteri irodába voltam hivatalos, ahol megbeszéléseket folytattam a polgármesterrel és a körzet országgyűlési képviselőjével. Átbeszéltük újra a projektet, főleg a sarokszámokat, emberünk javaslatait nem hoztam szóba. Láttam, nem is érdekelné őket, főleg a képviselő urat nem. Elmondta, mit akar, tudunkra adta, mennyi az annyi, és már ment is tovább. Felélegeztünk, én is, meg a polgármester is. Nem szeretem a nagykutyákat magam körül, szeretek nyugodt körülmények között dolgozni.

Bár éreztem, hogy a körülmények nem nyugodtak. Nem kis részben e miatt a minden lében kanál alak miatt. Kirúghatnám bármikor, de valami azt súgta, jobban teszem, ha nem. Kicsit, igen, kicsit már tartottam tőle.

- Mert nem állt le egy pillanatra sem.
- Főnök, szabadna még egy megjegyzést tennem?
 - Csak tessék, tessék. Már úgyis hiányoltam.
 - Köszönöm. Csináltam magamnak egy hozzávetőleges kimutatást a költségekről, anyag, szállítás, munkadíj satöbbi, és az jött ki, hogy az elnyert összegnek a felét sem használjuk fel. Vagyis bőven marad még annyi, hogy...
 - Költségkimutatást? Maga költségkimutatást készített?
 - Hát tudja, csak úgy, a magam módján. Nem állítom, hogy százezer ide vagy oda, de sokkal többel nem tévedek.
 - Honnan tudná maga... de hát azt sem tudja, kitől, melyik cégtől mit rendelünk.
 - Átlagáron számoltam. Nagyon nagy eltérés nem lehet az árakban. Vagy ha van, akkor nem onnan kell rendelni.
 - Na, ide figyeljen. Eddig is beledumált mindenbe, néha, nem tagadom, egészen értelmes dolgokat is mondott. De hogy veszi a bátorságot, és a pénzügyi kérdésekben is kifejti a véleményét, ez már sok. Ez sokkal összetettebb dolog annál, hogy ahhoz ön bármit is értsen. Még én sem látok mindent pontosan, mert a kalkulációkat nem mi csináljuk. Azaz hogy mi, de mégsem. Tudja, mi mindenre megy el egy ilyen projektnél a pénz?
 - Tudom. Anyagi kiadásokra és munkadíjra.
 - Meg még mi minden másra.
 - Mi lenne, ha most nem menne el a mi minden másra? Ha az utolsó fillért is ténylegesen ebbe a projektbe ölnénk? Hiszen idevalósiak vagyunk. Ha tényleg egy olyan kultúrlétesítményt hoznánk létre, amelyet a hely megérdemel. És szarni a minden másra.
 - Nem biztos, hogy ugyanarról beszélünk.
 - Szerintem meg ugyanarról.
 - Ebben nem az én hatásköröm dönteni.
 - Hanem kié? Ki nyerte el a tendert? Maga, nem? Hogy húszmillióért megcsinálja. Akkor csinálja is meg. Húszmillióért.
 - Éreztem, hogy a pasas tud valamit, hiszen mindenki tudott, akkor majd pont ő nem.
 - Ugye, érti, miért a miénk lett a beruházás?
 - Értem én, hogyne érteném. De most az egyszer tehetnénk kivételt. Hiszen rólunk van szó, a mi falunkról.
 - Az nem olyan egyszerű.
 - Dehogynem. Szarni mindenkire, és csak magunkra gondolni.
- Magunkra. Magamra. Hiszen már most tudtam, hogy szinte semmi nyereségem nem lesz az egészen, a nagy része elmegy máshova. Másnak.
- De ami nincs lefektetve a tervben, azt nem lehet megcsinálni. Mire gondol konkrétan?
 - Egy kilátótoronyra.
 - Mire?!
 - Kilátótoronyra.
 - Kilátótoronyra? Aztán minek az?
 - Hogy messzire ellássunk.
- Csak néztem. Azt hittem, viccel. Hogy a kilátótorony meg a messzire ellássunk csak afféle lózung. Hozta magával a városból.
- Ugye, csak hülyéskedik?
 - Nem. Nem hülyéskedem.
 - Mert én afféle szimbólumnak gondolnám, de szimbólumot nem lehet építeni.
 - De lehet. Még csak azt lehet.
- Nem nézhettem rá túl elutasítóan, mert rögtön folytatta.

– Fából. Gerendából. Lerajzoltam, mutatom.

Mutatta. Valami vadászles féle alakzatra számítottam, de nem az volt. Négyszögben fölfutó, középen kiöblösödő, majd csúcsban végződő építmény nézett rám a papírról.

– Ezt lerajzolni sem volt egyszerű, nemhogy megcsinálni.

– Van egy emberem, az megcsinálja.

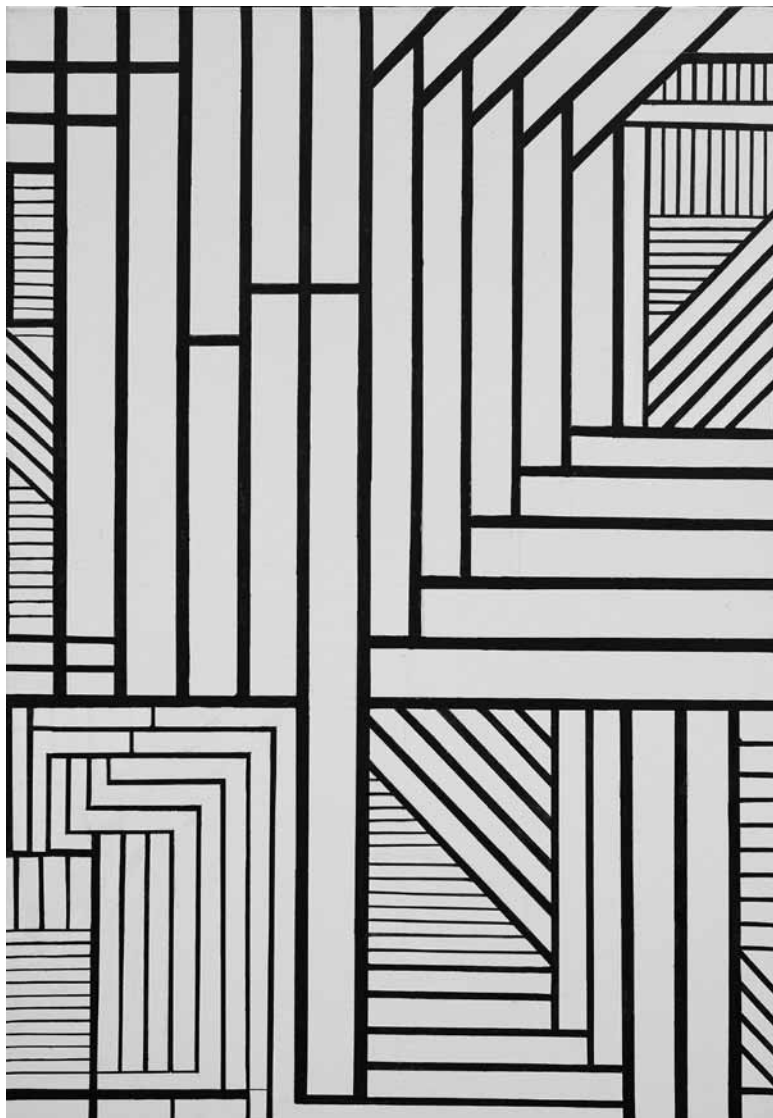
– Várjon csak velem, még nem mondtam semmit.

Álmatlan éjszakák köszöntöttek rám. A pasasnak igaza volt. A húszmillió túl sok pénz volt ahhoz, amit meg kellett valósítani belőle. Tudtam én is, tudta a polgármester és a képviselő úr is, tudta mindenki. De nyilván azért kaptunk ennyit, hogy legközelebb is kaphassunk. S én szerettem volna, ha lett volna legközelebb.

Másnap mégis azt mondtam neki.

– Oké. Ide valahova középre meg tervezzon egy nyitott pajtát. Egy négy oszlopon álló, fedett teret, afféle táncházat. A fiataloknak.

A pasas elvigyorodott, adott egy hatalmas tenyerest a bal karomra, és elrohant. Kétségem sem volt afelől, hogy egy hónap múlva állni fog a torony és a pajta is. Én meg némi félsszel, de visszaszerzett önérzettel figyelem majd a számlánkon lévő összeget, miként kúszik a mutató szép lassan a nulla felé.

ACSAI ROLAND

Egy régi fényképre

Vályogház és döngöltpadló.
Tanya, alföldi. Ez
a faragott tornác, és a hajló

akácfák alatt a rózsabokrok vizet
koldulva a mezítlábas
gyerekekkel. Ki marad, ki megy,

még nem tudják. Csak állnak,
testvérek, egyforma ruhában. Én, aki ezt a
régi fotót nézem, már nagy

részét ismerem az életüknek, ha
ilyet mondani lehet.
Itt még annyi nap van előttük, mint a pelyva,

és jövőjük délibábja a horizonton remeg.
A jövőjüké, ami ma már múlt,
mert *volt* lett a *lesz*,

nem túl bonyolult.
Tudom, ki megy el először közülük, és tudom,
kiknek lesz hosszú az út,

ki nőszül többször, és ki kap pacemakert az úton,
és hogy még hány testvérük születik,
míg odakint reszket a nyárfaszurony,

aminek hegye az égbe visz,
és tudom azt is,
mikor távoznak el a szüleik...

De még sok idő van addig.
Most fog elkészülni ez a fénykép,
az ismeretlen fotográfus kattint.

Még semminek nem tudjuk a végét.
A jövő messze. Sok-sok fényév.

Egy napon

Apám öccse egyszer
úgy döntött,
világgá megy. Nem volt november,

az eső sem ömlött.
A gyerek kicsi volt, mezítlábas.
Az apjuk úgy találta meg a kölyköt,

hogya a fiú egy kukoricaszárat
húzott maga után,
és az apjának

ezt a vonalat kellett követnie csupán,
amit hagyott a porban, a löszben,
és mert megtalálnia muszáj

volt, megtalálta, bár nem könnyen.
Az akácok azóta kidőltek,
és nincs meg a dűlő sem,

azt a kisgyereket sem leled már sehol: felnőtt lett,
idős már nagyon.
Apja keresésére indul majd ő egy

napon.

Bölcsészkar

A bölcsészkar nagyelődójának
ablakából látni „adatott”
azt a házat,

amiben Tandori lakott,
miközben Tarján Tamás
róla tartott – szinte most is ott vagyok –

előadást.
Arról beszélt, hogy Tandori sokat
sakkozott vele telefonon. Az a lakás,

ahonnan hívta, ma már üres. Tandorié. S patyolat-
felhőket úsztat
előtte a Duna, régi arcokat.

A bölcsészkar is elköltözött. Minden túl kicsi, túl nagy.
Eltűntek a dohányfüstös, egyetemi folyosók,
és nem nézek már ki hűsznak.

Abban a ködben kavargott, ami lesz, ami volt.
Azóta túl vagyok már ezen-azon,
és még mindig nem folynak visszafelé a folyók.

Más házakra látok, más ablakon.

LÉKA GÉZA (1957) Budapest

LÉKA GÉZA

Kiss Jancsi

Dzsó,
 öreg Dzsó, ha tudnád,
 míg csecsemő anyámat, a Méltóságos Úr
 szeme fényét Székely Aladár fotográfálta
 Váci utcai, József körúti pazar termeiben,

engem egy vénülő, tudálékos, falusi hippí
vett le nyaranta a bánrévei porta udvarán,
 hol Nagymamát, hol Öregmamát kéretve,

hajamon ma is fénylik a vizes fésű nyoma,
 de Kiss Jancsi nem hagyta magát betörni,
 hatvan esztendeje lázít a masinája mögül:

*Léka néni, nekem eliheti, Fadrusz János
 saját magát köttette föl a keresztre, abból
 született a maga Krisztusa, akit úgy imád!...*

nagyaném beleborzadt a faragatlanságba,
 de visszavágott neki: *arcába locsolom az
 az összes szentelt vizet, de akkor magának
 régen rossz!*, közben terelt befelé a házba,

ám oda is beette magát a hőbörgő indulat,
 hogy utoljára talpalt át értünk a falun, Ő,
 kinek szeméért szekeret küldtek a Bükkön
 túlról, Tarnaleleszről, Szentdomonkosról,

(ma már azon se lepődnek meg, ha téged
 is lekapott volna a ruszki harmonikáddal
 valamely bükkszenterzsébeti aratóbálban)

Fadrusz mellett sitnyík se lehetett volna! –
 akasztotta le a Krisztus-képet Nagymama,
 mint aki most akar meggyőződni róla: nem
 bújt-e meg Kiss Jancsi a feszület mögött.

Tűnődő

Dzsó,
 öreg Dzsó, ha tudnád,
 el-eltűnődöm ezeken a verseken,
 egyiket-másikat mintha nem is én
 írtam volna,

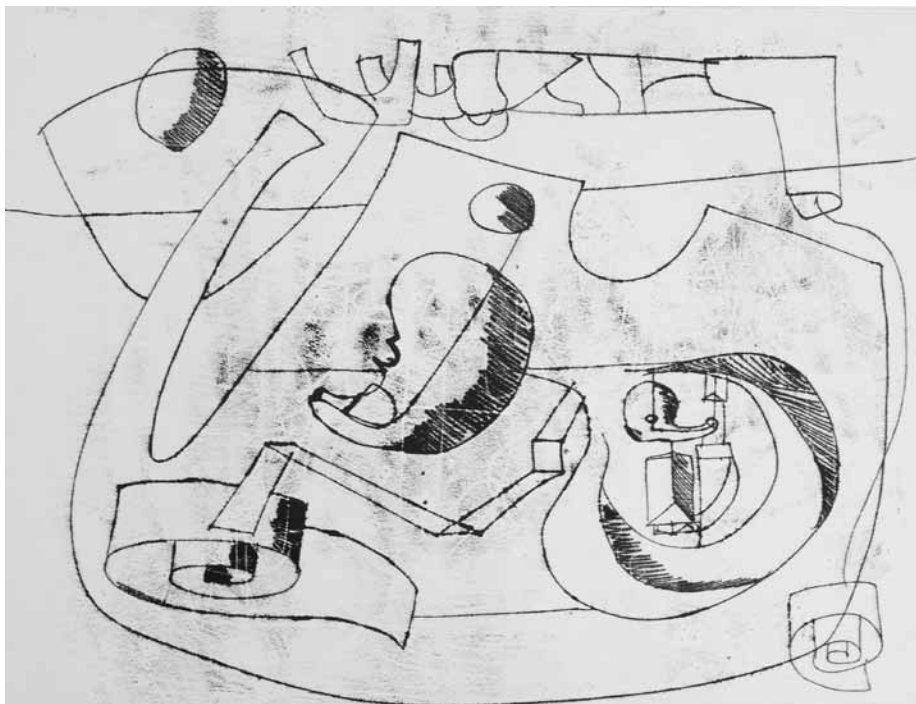
se rím,
 se cselekvő kép,
 se sánta, se szökkenő versláb,
 se ütem, se hangsúly, se ritmusok,

néhány meghitt, visszajáró sóhaj,
 egy-két szóra bírt lírai vakfolt
 mondatja csak bennük a magamét,

Ady úr *szent szándékával* persze
 (ahogyan azt jól belém kalapáltad),
 csak valamivel tán sorsszerűbben:
 a *gyönyörűség* kényszere nélkül,

ám nagyon kéne helyette valami,
 de nem ez a hars, kollektív csócsa,
 ez a mediatizált, új költészetösszes,
 fészbukos, ömlengő kivagyokén,

Dzsó,
 öreg Dzsó, bocsásd meg nekik,
 ezek tudják, mit cselekszenek.

KONOK TAMÁS, Monotípiá (Monotype), 1969/29 (MAG)

ABAFÁY-DEÁK CSILLAG

Viola

ABAFÁY-DEÁK CSILLAG (1949) Budapest

Tapogatja a színes borítékot. Nem reklámlevélnek tűnik. Olyat rendszeresen kap, gratulálnak a megfejtéshez, és közlik, sajnos nem nyert. Évek óta fejt a keresztretjvényeket, néha órákon keresztül. Szereti. Csak egy válasz lehetséges. Óvatosan bontja ki a levelet, minél később jöjjön a rossz hír. Még a tapintása is más a papírnak, sarkában színes kép. Egy sziget. A betűk ugrálnak a szeme előtt, mintha be akarnák vetni magukat az égszínkének tengerbe. Első díj, kéthetes nyaralás, két főre Madeirán, az örök nyár szigetén, all inclusive. Minden benne van. Amire öt éve vár. Kiveri a víz, újra kézbe veszi a borítékot, megnézi a címezést. Nyomatott betűkkel ott áll a neve, Karos Viola. A cím is stimmel. Újraolvassa a levelet, többször is. Repülőjegy-foglalás miatt adja meg kísérője nevét, adatait. Még egyszer elolvassa a nyertes nevét, a Violánál elidőzik. Mondták neki gyakran, nem illik hozzá ez a virágnév, de neki tetszett. Nincs kísérője, már letett arról, hogy próbálkozzon. Nem öreg még, ma a nők ötvenen túl is keresnek, és találnak is partnert maguknak. Dezső volt az utolsó mohikán, illetve nem volt meg neki, ahogy ma mondják. Ő az, akivel el tudná képzelni az életét. Egy cégnél dolgoznak, de más részlegen, szerencsére, mert így Violának nem kell stresszelnie, hogy elég jó-e a frizurája, ha éppen Dezső jön szembe vele a folyosón, esetleg váratlanul benyit az irodába, miközben ő nassol, vagy annyira elfoglalt, hogy szólni se tud hozzá.

Hiába minden igyekezete, a férfi nem mutatott hajlandóságot arra, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljenek. Egy idő után azt híresztelte, Viola üldözi a szerelmével. Pedig csak tetszeni akart neki. Az ciki volt, amikor a férfinak névnapjára egy szál virágot vitt. A barátok kuncogtak. Nem mert violát vinni, különleges virágot választott. Dezső szája idegesen rángott. Paradicsommadár, Madeira szigetén ilyenek nyílnak télen is, mondta a férfi, mert értett a virágokhoz. Sose láthatja ezt a szigetet a sok virággal, sóhajtott fel, annyi pénzt nem tud összegyűjteni, és ránézett a nőre, azzal a kisborjú szemével, ami nem illett mackós alakjához. Violának pont ezért tetszett. Az interneten szokta nézegetni a szigetet, tette hozzá Dezső. Azóta Viola is nézegeti a szigetet a számítógépen, de nem szól róla senkinek, ilyenkor Dezsővel van, fogja a kezét, és együtt sétálnak. Hónapok óta nem tud róla semmit. A telefonszámán most mégsem kell gondolkoznia. Hányszor fogta már a telefonkagylót a kezében, tárcsázta volna a számot, de mégse tette. Dezső hallója a régi. Viola bevezetés nélkül adja elő az utazási lehetőséget, még a szilveszter is benne van, egy fityingjébe se kerül, csak igent kell mondania. Viola, te bosszantani akarsz, a lottón nem is volt a héten öttalálatos. Nem játszom a lottón, vág közbe a nő, vállalod az utat velem, vagy nem? Azt nem mondja, milyen jó lesz együtt utazni. Meg két hét, egy légtérben. Éjjel-nappal. Dezső kérdéseit alig hallja, röviden, kicsit dadogva válaszol, sok idő telik el, míg a férfi igent mond. Viola előveszi a naptárat, jó két hét maradt a készülődésre, bevásárlásra. Nem kell fogyókúráznia, alig ment le falat a torkán, a kilók annál inkább lementek. Nézi magát a tükörben, ha ez így megy tovább, nagyon lötyögős lesz a bőre. Tovább nem szabad fogynia, hogy mutat majd fürdőruhában? Vennie kell egy újat, bikini évek óta nem volt rajta, igaz, fürdeni sem járt. Az utóbbi években szinte sehova nem mozdult ki.

A fürdőruha beszerzése vette el a legtöbb időt, az eladó csak épp hogy nem mondta ki, egyrészes dreszt javasol, előnyösebb lenne. Viola rá se nézett az ajánlott darabokra, a piros kétrészes mellett döntött, amelyiket a próbababában látta a kirakatban. Hajsztínét is megváltoztatta, világosabbra. Szolárium után máris úgy nézett ki, mintha Madeiráról jött volna. Minden nap elteltével fiatalabbnak érezte magát, már eszébe se jutott az a néhány év korkülönbség. Dezsőnek se jusson eszébe. Megegyeztek, amint megjön a repjegy, találkoznak. Furcsa, hogy még nem küldték el. Ma megveszi az új bőröndöt, minden legyen új, az év is és Dezső is az övé lesz. Most már biztos benne. Ez a főnyeremény.

Megint jön egy levél, nem vaskos boríték. Talán felszólítás, fizessen elő a következő keresztretjévfűzetre. Nem fogja megrendelni, már nincs rá szüksége, és kedve sincs ezután otthon kuksolni és írogatni a kockákba az egyértelmű, megmásíthatatlan válaszokat. Az új bőröndbe beledobja a fürdőruhát és még egy-két új cuccot. Kibontja a levelet. Nincs rajta sziget, csak fekete betűk, sajnálattal közlik, tévedés történt, a nyertes Karos Virág. Adminisztratív hiba történt, a közjegyző fedte fel, a kellemetlenségért elnézést kérve a jövő évi előfizetés összegét átvállalják. Mindig tudta, csak a baj van a nevével, hiába virág a Viola is. Fekete, üres kockák villódznak a szeme előtt. Keresztretjévfűzés? Keresheti a választ, amit általában tud. Mindig ugyanaz. Most nem találja a betűket. Leül a fotelbe, és nem mozdul. A levél a földön fekszik. Viola nem tudja, mennyi idő telt el, amikor megcsörren a telefon, tétovázik, felvegye-e. Behunyta szemmel nyúl a készülékhez.

Dezső évek óta először kezdeményez hívást, érdeklődik az indulás időpontjáról. Megismétli a kérdést, mert nem kap választ. Még nincs meg a repjegy, Viola hangja tompa, amint elküldték, azonnal jelzi. Ő is elhiszi, amit mond. El akarja hinni. Dezső hangja kedves, sajátja hivatalosan cseng, mintha nem is ő lenne. Ez már nem ő. Nézi kifestett lábujja körmét, már utálja ezt a színt. Igaza volt az anyjának, kislányom, te semmire se viszed. Nem is vitte. Nem lesz utazás, nem lesz Dezső, nem lesz ő sem. Félrerúgja a bőröndöt, a bikini felsőrész kikandikál, kiveszi és kettétépi. Sírnai sem tud. Kikapcsolná a telefont. Csak egy hívástól fél, amire eddig a leginkább vágyott. Szerencsére neki kell jeleznie az indulás időpontját. Ez most megnyugtató. Hallgathat, haláláig. Ahogy a férfi hallgatott. Kora reggel cseng a telefon, álmából riad fel, a sok altatótól kába, azt sem tudja, hol van, már Madeirán lennének? Dezső hangja magához téríti, furcsán cseng a hangja, majdnem síró. Elütötte egy biciklista, láb- és kartörés, minimum három hét fekvés, az után jöhet a járógipsz. A WC-re se mehet ki, ezért bent kell maradnia a kórházban, hogy legyen, ki ellássa. Viola hallgat, talán mégis álmodik? Szabadságot vettem ki az utazás miatt, mondja monoton hangon, átjönnek hozzád két-három hétre. Egyedül úgyse utaznék. Nem utazom. Dezső hosszan hallgat, nem szól, hát persze hogy szerénykedik.

Viola leteszi a kagylót, és taxit hív. Az úton a kórház felé kezd megnyugodni, az se zavarja, hogy sietségében nem sminkelt. Talán ez a két hét nem is lesz olyan rossz Dezsővel, együtt lesznek. Napok óta csak Dezsőt látja és a hangját hallja. Most is, ahogy kinéz a taxi ablakán, mintha a férfit látná egy hosszú hajú nővel andalogva, a járása ismerősnek tűnik. Becsukja a szemét, akkor is őt látja. A kórházba érve a betegfelvételnél sokáig váratják, nem akarnak információt adni, mivel a férfi nem rokona. Azt hazudja, Dezső az élettársa. A nővér hosszan tanulmányozza a számítógépes kimutatást, majd telefonál, aztán újból keres a monitoron. Ingatja a fejét, ilyen nevű betegük nincs, és nem is volt.

Madárinfluenza

Minden a hattyúval kezdődött. Apai nagyanyja gyakran mondta a menyére: hattyú, és csúnya pofát vágott hozzá. Panni nem értette, mi a baja nagyanyjának a hattyúkkal, figyelte őket a tavon, ahogy hangtalanul suhantak hosszú nyakkal, hófehéren, szépek voltak, akárcsak az édesanyja, akire azt mondta az anyósa: hattyú. Anyjának nem volt fehér a haja, inkább aranyszőke, alakja magas, igaz, a nyaka hosszú, talán innen jött a hasonlat. Panni sokat nézegette magát a tükörben azt vizsgálva, talán ő is olyan, vagy olyan lesz, mint az anyja. Egy nap azt mondta nagyanyjának, én is hattyú szeretnék lenni. Micsoda? Hát hattyú, mint anya. Honnan veszed ezt a butaságot, ki beszél itt hattyúról meg madarokról? Sokszor mondtatok rá, hattyú, hallottam, és én is olyan akarok lenni. Nagyanyja arca elsötétült, méghogy hattyú, ja, lehet, hogy ezt képzeled ő magáról, de sajnos csak egy fattyú, és az is marad. Ha nem hattyú, akkor mi az a fattyú? Panni szeme könnybe lábadt, már gyanította, valami nagyon csúnya szó lehet ez. Ne akarj te mindent tudni, és ezt a fattyút és a hattyút is felejtse el. Nem felejtette el, és nemsokára megtudta a szó jelentését is. Azóta ki nem állhatja a szárnyasokat, látni se bírja őket. Még a verebek az udvaron vagy a gólya a szomszéd házon is idegesítették. A csirkehúst se ette meg többé, se a kacsát, libát. Amikor a gimnáziumba került, elmesélte legjobb barátnőjének a titkot, hogy anyja fattyú, vagyis házasságon kívül született. Barátnője csak nevetett, ez ezernyolcszáznegyvennyolcban volt téma, ma már a legtöbben meg se házasodnak, mégse pusztul ki az emberiség. Ezzel ma már senki se foglalkozik, apámnak is van egy ilyen gyereke, miután elhagyta anyámat, még el is hozza néha magával, amikor látogatóba jön. Pannit ez sem viaszalta, biztos volt benne, ő ilyet nem tenne, az ő gyerekére senki ne mondasson ilyen szavakat. Csak akkor lesz gyereke, ha férjhez ment. Válogatott is rendesen. Végre megtalálta az igazit, aki a gyereke apja lehetne, szép magas fiú volt, és kedves, figyelmes, gyakran hozott marcipánt vagy valami más édességet, de a fiú meg se kóstolta ezeket, sajnos nem ehett ilyesmit, vigyáznia kell az alakjára. Volt is mire vigyáznia, mint a Dávid-szobor, úgy nézett ki, ha bejött a színpadra, nem lehetett másra nézni. Táncművész volt, és nem szerette azt a szót, hogy balett. Gyakran randevúztak, néhány hónap után már a házasság időpontja is szóba került, őszre tervezték a lagzit.

Évadzáraskor a fiú örömhírt hozott, szerepalmát táncolhatja ősztől, nagyobb lesz a fizetése is, és most már semmi akadálya a házasságnak, gyerekeknek. Panni tervezgette az esküvői ruhát, a gyerekszobát. Legalább két gyereke lesz, egy fiú és egy lány, de lehet három is. Tud majd velük foglalkozni, otthon végezheti a fordításokat. A Nagykörúton sétálva megpillantotta a színház új plakátját, ott látta jövőbelije nevét vastagon nyomtatva, és a darab címét: *A hattyúk tava*. Lerogyott az egyik padra, zúgott a feje, a lábához egy madár tipegett, egy sötét veréb. Nem hessegette el, csak a házasság gondolatát.

SZILÁGYI ZSÓFIA EMMA

A megváltó

SZILÁGYI ZSÓFIA EMMA (1995) Budapest

– Csak tessék! – mondta Ernő, és a liftbe mutatott. Az ördög viszont meg sem moccant. Ernő nyelt egyet, majd illedelmesen előreengedte magát, mire a szörnyeteg lomhán követte.

– Hanyadikra tetszik? – kérdezte, majd az ördögre pillantott, de az nem válaszolt. Ernő megvakarta a fejét, majd azt a pár szál haját hátrasimította. Egyetlen számot sem tudott a lift gombjaira vetíteni, amely a pokolfajzatokkal kapcsolatban eszébe jutott. Amúgy sem volt az összefüggések és kombinációk embere, nemhogy zavarában.

– Erzsikéhez tetszik menni? – érdeklődött, majd amikor észlelte, hogy válasz nem érkezik, folytatta: – Nem lepődnék meg. Biztos voltam benne, hogy egyszer úgy elesik, hogy betörik a feje. Iszik, mint a kefekötő. A lánya is iszik. Terike. De az már elköltözött innen, mert amíg két esés között az anyját istápolta, addig nem tudott inni. Szóval, ha a harmadikon kicsit véres a fal, ne ijedjen meg, mert az csak az Erzsikéé. Tudja, mégis az a legborzalmasabb ebben, hogy még be sem gyógyul az arcán a seb, már szerzi a következőt. Annyi vart és heget még nem látott. Illetve biztosan, mert sokat látott emb... akarom mondani, elég öre... Tehát van elég tapasztalata szenvedés terén – nyögte ki Ernő, de az ördög továbbra is némán meredt maga elé.

– Jaj, hát milyen buta vagyok, a Karcsihoz jött, nemde? – tudakolta. – Pedig ő igazán rendes szomszéd. Ápolt és udvarias. Az meg, hogy kábítószert árul, hát istenem... Jaj, ez csak ilyen szófordulat – magyarázkodott suta pillantást vetve a pokolfajzat arasznyi körmeire. – Szóval, ki vagyok én, hogy ítélkezsek bárki felett is? Van rendes kábítószeres, mint ahogy rossz ápolónő. Képzeld, amikor egy barátom anyja combnyaktörést szenvedett, három napig nem cserélték rajta a pelenkát... – csóválta rosszállóan a fejét. – Na, meg én is nyalogattam ilyen kis színes, ragadós papírfecniket, ám az amolyan kamaszos rendetlenkedés volt, semmi komoly. De akkor, gondolom, most szegény Karcsinak annyi, túladaolhatta... – Ernő empatikus ember és jó szomszéd léte mélyen felsóhajtott.

– És akkor Karcsinak már tényleg vége, vagy csak most lesz, ha magát meglátja? – kérdezte az ördög tekintetét fürkészsze, de az továbbra sem válaszolt. Ernő fészkelődni kezdett, lassacskán túl szűknek érezte a liftet. Zavartan megköszörülte a torkát, ingujjával pedig letörölte verejtékező homlokát.

Bizonyára nem társasági lény, gondolta magában, de ettől még a liftben nem lehet örökké ácsorogni, és a húst is ideje volna már betenni a hűtőbe, mielőtt megromlik a hőségben. De hiába nem számít az ördögnek az idő, mégsem lehet faképnél hagyni, főleg hogy már beszálltak együtt.

Több ötlete viszont nem volt, kiért jöhetett, mert a hatodikon Suránszki évek óta börtönben ül, őt nem itt kell keresnie. Aztán... bár a hetedikon Majtényiék sunyi disznók, mert mindig trükköznek a közös költséggel, nem igazán indokolt a pokolba kerülésük. Báthoryék és Koósék kizárva, hiszen veszakedni minden család szokott.

Akkor valami baleset lehetett, elmélkedett tovább magában. Kétszer beleszipantott a levegőbe, de rögvest nyugtázta, hogy se gáz-, se égett szagot nem érezni, meg hát a tűzoltók is már rég kiértek volna.

A gyilkosság is felmerült benne, de ahogy eszébe jutott, rögtön elvetette, mert az agresszió pusztá gondolatától is az ájulás környékezte.

Ernő most először sajnálta, hogy a gimnáziumi hittanórán az Annácska melleit csodálta, nem pedig a lelkészt hallgatta; mert most biztosan hasznát venné az elfigyelmetlenkedett tudásnak. (Persze annyira nem bánta meg, hiszen kitartó szemmunkája elnyerte jutalmát: a lány végül megengedte, hogy megcsöcsöréssze a végében. Egyszer. Azóta se fogott olyan csodás melleket!)

Idegesen az ördögre nézett, hátha le tudja róla olvasni, mégis mit várhat tőle. Végtére is emberből van, joga van ahhoz, hogy ne tudja, ilyenkor mit kell tenni.

Még erősebben kezdte törni a fejét. Lehet, hogy nem is valakiért jött, hanem valakihez.

– Ó, hát miért nem mondja... – kezdte, megtörve a kínos csendet, majd bizalmas hangon egyből folytatta: – A drága Lilikéhez jött, ugye? Hát igen... Elvégre férfiak vagyunk. Tudjuk, hogy van ez. Nincs ebben semmi szégyellnivaló. Én is voltam nála, cukorért, ugye. Többször. Ő az ember lelkét is leápolja rendesen. Ha más lenne a szakmája, tán még el is jegyeztem volna. Ráadásul isteni a pitéje. Pardon. Szóval imádom a málnás pitét. Forró és kellemesen savanykás. Úgyhogy gratulálok, magának remek ízlése van. De egy jó tanács... – sutyorogta Ernő, és közelebb hajolt a szőrös monstrumhoz – ...ezeket a patákat jól törölje meg, mert Lilike a tisztaságra viszont allergiás!

Elégedetten elmosolyodott, mert biztos volt benne, hogy jó pontot szerzett az ördögnél, ami a jövőben igen nagy jelentőséggel bírhat.

Azzal már nyomta is volna meg a gombot, de egyszerre hirtelen visszarántotta a kezét.

– Ugye, nem viszi el Lilikét? – fordult az ördöghöz kétségbeesetten. – Az, hogy valaki kurva, még nem bűn! Ma már nem az, higgye el! Tudom, hogy a maga idejében vitték, ölték, égették őket. De mostanra ugyanolyan egyszerű munka, mintha gyárban, boltban vagy tanárként dolgozna. Amúgy manapság mindenki szopik a maga módján. És Lilike számlát is ad, igaz, főzőtanfolyamról, de becsületes, adózó honleány. Ha én nő lennék, biztosan kérnék pénzt azért, ha valaki nálam tanul főzni. Érti? Lilike egy bizniszvumön... nem kurva! – hadarta Ernő rendíthetetlenül, majd a szája szélén meggyúlt nyálat két ujjával letörölte.

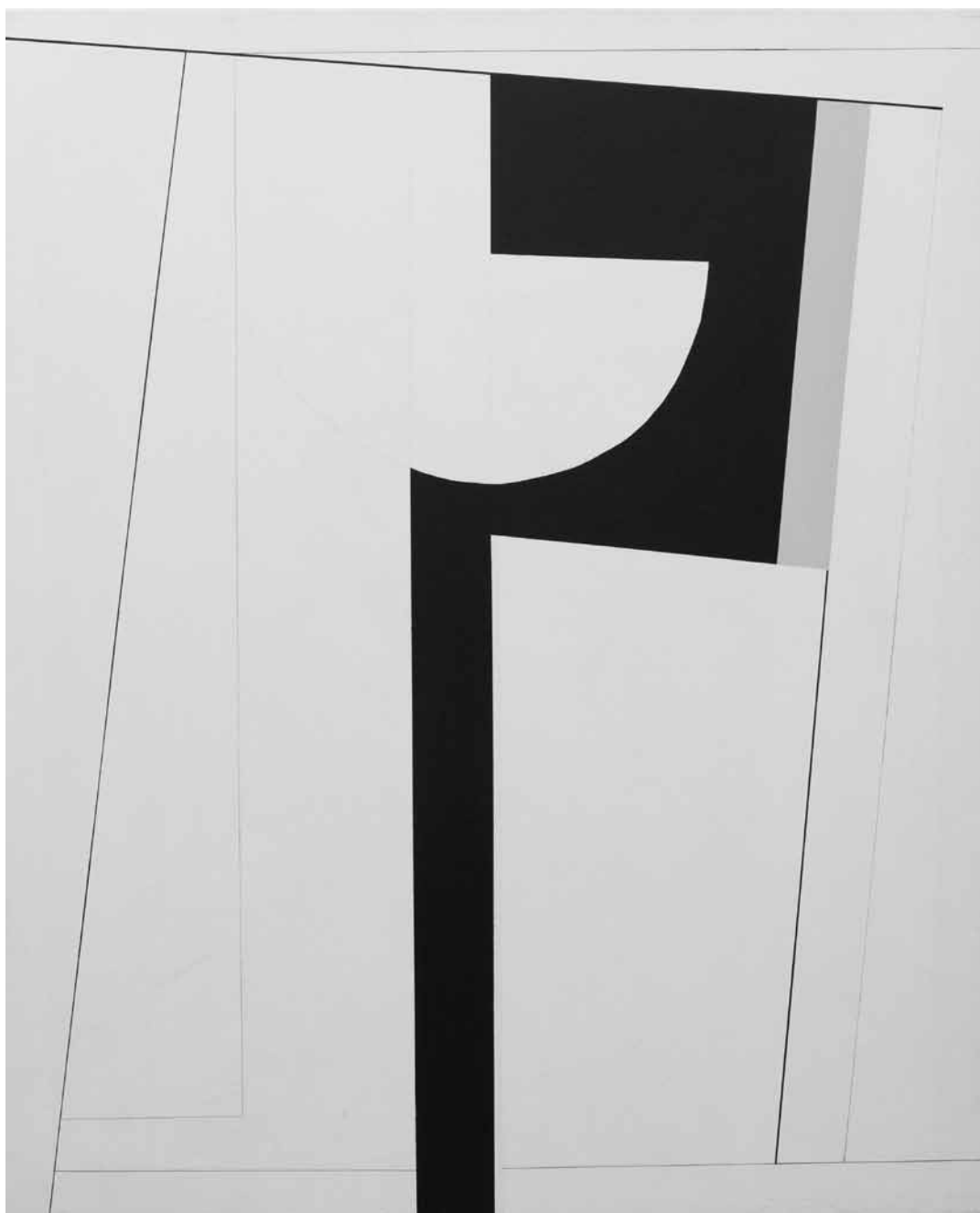
Ekkor váratlanul megjelent a liftajtóban az egyik szomszéd, viszont Ernőnek izgatottságában nem ugrott be a neve, csak az, hogy melyik szinten lakik.

– Hát nehogy már az elsőre lifttel menjen, ott a lépcső. Itt most élet és halál közt vagyunk! – A férfi meglepődötten ellépett a lifttől. – Na, ezt például elvihetné, ez egy suttyó. Látszik rajta. Albérlő, hát kell nekünk ilyen? Dehogy kell... Az elsőre is lifttel menne... De a Lilike, nos... Azt kell mondjam, szó sem lehet róla. Ez a hús, mit gondol, kié? Az enyém? Tévedés! Lilikémnek csináltam volna meg. Paprikásnak. Mert én beérem ennyivel is, érti? Nem kell, hogy az enyém legyen, nekem az is megfelel, ha az enyém is – mondta, és elégedetten az ördögre nézett. A lift lámpájának lustán pislákoló fénye glóriaként ragyogta körbe a szörnyeteg szarvait, mire Ernő felhorkantott és a homlokára csapott.

– De hiszen én keresztény vagyok – lihegte Ernő. – Keresztényként pedig önként leugrani, mondjuk, a tetőről, akárhogy is nézzük, öngyilkosság. Így a Lilike mégis csak az enyém lesz! Bizony, kérem! Engem most szépen elvisz, és aztán jöhet egyből vissza Lilikéért, mert a pokolban nincs semmilyen materiális szarság, így már nem kell kurválkodnia. Ott is lehet házasságot kötni,

az meg mellékes, hogy nem Isten színe előtt történik – jelentette ki Ernő nagy egyetértésben önmagával.

És mivel a szörnyeteg nem ellenkezett, de nem is bólintott rá, határozottan megnyomta a gombot, amely felvitte őket a tizedik emeletig. Szaporán felmászott a tetőre vezető tűzlétrán, óvatosan kivágta a csapóajtót – nehogy kiszakadjon a szatyra –, majd anélkül hogy hátranézett volna, a megvilágosodás lendületével leszaladt a panel tetejéről.

KONOK TAMÁS, Graphidion, 2008/26 (MAG)

TÓTH ERZSÉBET

Én lettem volna

Szilánkok egy életrajzból

A SZÍV ÉRVEIVEL SZEMBEN

„A szív érveivel szemben az ész tehetetlen”

Kaptam húgomtól pár megmentett levelet, melyeket én írtam neki fiatalságunk idején, nagyon ideillik például ez:

Szeretett húgom,
első, és legfontosabb tanácsom nem fogadtad meg, vagyis tanácsot kértél tőlem. Ha már így van, nem tagadhatom meg. Mielőtt kifejténém – mert úgy veszem észre, feledékeny vagy –, emlékeztetlek második tanácsomra: szólj rám, ha magamról elfeledkezve tanácsot adnék, vagy legalább ne hallgass rám. Ha kedvem lenne ezt egy kicsit megbolygatni, akkor szép kis circulus viciózus kerekedne ki belőle – az életben minden bonyolult –, de nincs.

Szóval G.: lehet, hogy tévedek, de nem lehet egy kalap alá venni senkivel. Külön móka, külön eljárást igényel. Nagyon szeret téged – ő úgy mondja: szeretett –, de ezt nem gondolja komolyan. Még mindig szeret, de meg van róla győződve, hogy te soha nem tudnád „úgy” szeretni, vagyis szerelemmel. Márpedig ez jogos igénye mindenkinek. Azt is tudja, hogy mióta olyan „szépen” elment, megváltozott a véleményed róla, tudomásul veszi, de nem akar újabb fájdalmat magának. „Ha visszajönne, ó, furcsa titok, aki elment, mindenkit szépnak látunk.” Azt hiszem, nem erre vágyik senki, ő sem. Azt szeretné, ha melletted lenne, és úgy szeretné. Jogos igény, rettenetesen szeretné, ha így lenne, de tudja, hogy csak tőled távol tud kicsikarni egy kis figyelmet maga iránt, így nagyon fél közeledni. Azt hiszem, nem is fog. Nagyon látszik rajta, nem fogja elfelejteni egyhamar, az is fáj neki, hogy időnként látnia kell, és így húzódik az idő, míg begyógyulnak a sebek – csak tudnám, mért vagyok ilyen ocsmányul költői, utálok magam –, de büszke, és eszelősen szégyellné ezt is, inkább vállalja a fájdalmat, csak ne tudd meg, mit jelentesz neki. Ilyen hiú minden férfi. Szégyelli azt, hogy szeret. De végül is ez csak gyengeség – vagy erő? –, mit tudom én! A lényeg az, hogy szeret. Emellett nem olyan, mint a férfiak általában. Nem elégszik meg azzal, hogy eltűrd a szerelmét, jobban szeret annál, mintsem belenyugodna abba, hogy egy olyan ember mellett kellene lenned nap mint nap, akit nem szeretsz – nem arról van szó, hogy jobban vagy kevésbé jobban, mint ő, szerelemmel vagy barátilag, lényeg, hogy ő soha, egy pillanatig sem érezte azt, hogy szereted. Sehogy. Se így, se úgy, én mondtam neki, hogy te nem vagy olyan, nem tudod kimutatni, nem is szokásod. Ő erre azt mondta, nem is kellett volna, de ha egy szikrányt is észre lehetett volna venni, ő észrevette volna, de nem. Erre inkább elment. Ő ilyen. Végül is, hogy költő valaki, az nagy erény, de ebből még nem lehet megélni. Rendkívül érzékeny, és észrevesz mindent. Biztos észrevette

volna, ha egy egész kicsi kis szerelemszakra van benned. És lehet az is, hogy én túl sok jót és mártíromságot képzelek róla, lehet, hogy nem magától mentett meg téged, hanem saját magát tőled. Megmagyarázom. Képes egy ember arra, hogy egy másik embert saját magánál jobban szeressen? Azt hiszem, ezt nevezik örült szerelemnek, de nem kell ezt magyaráznom. Ha ő ilyen „örült” szerelemmel szeret, akkor az előbbi eset áll fenn, ha nem, akkor a második, vagyis szeretne végre boldog lenni, és találni egy embert, aki szereti őt. Nem tudom eldönteni, melyik vonatkozik rá. Nem ismerem annyira. Egyetlen egyszer beszélt magáról. Akkor este, a kiállításon. Nehezen találta a szavakat, de látszott rajta, hogy örül, hogy elmondhatja, szeret mindent, ami kapcsolatban van veled, ezért jólesett neki velem beszélni. Én úgy gondolom, így áll a helyzet az egyik oldalon. A másik oldalon Te állsz. Furcsa, de ennél nem tudok sokkal többet a másik oldalról. Nem tudom a legfontosabbat. Szerelmes vagy-e? Tudom, hogy egyszer sírtál miatta, és hogy mióta összevesztetek, sokat gondolsz rá. Azt hiszem, nem szereted. Nem azért, mert sose mondtad, attól még szerethetnéd, csak egyszerűen nem vettem észre, hogy szereted. Mert az, hogy sokat gondolsz rá, az lehet – emberi gyarlóság, vagy aminél csak a hiúság nagyobb, lehet hiúság, minden, csak nem szerelem. Téged túl sokan szeretnek ahhoz, hogy csupán azért, mert szeret téged, beleszeress valakibe. Mást meg tőled nem hallottam, csak hogy így szeret, meg úgy. Pedig vannak jó tulajdonságai is, csak észre kellett volna venni. Bár, ha megint méregetünk, akkor megint csak nem szerelem, hanem üzlet vagy patika. Mondtam előre, hogy ne hallgass rám, örültségeket beszélek.

Azt hiszem, Gáspár [feloldom a kérdőjelet: Nagy Gáspár, későbbi nagy költőről van szó] azok közé tartozik, akiket nagyon szeretnék boldognak látni. Ezért csak akkor írnék neki, ha tévedtem, és mégis szereted. Nem, nem ilyen egyszerű. Könnyen meglehet, hogy te sem tudod, szereted-e. Ha egy kis remény van arra, hogy szereted, akkor írnék neki.

Különben nem vagyok formában, de ha más kérne tanácsot, azt mondanám, éljen úgy:

*„jó volna élni
vörös narancs húsába forrva,
s azé lenni, ki mit se sejtve
kibont, hogy szomját velem oltsa.”*

Biztosan könnyebb volna. De neked ezt mondani hazugág lenne, a költő is így mondja feltételesen: jó volna. De nem lehet, nekünk már nem. Megvert bennünket az Isten. Kár, hogy nem tudtam vidámabb levelet írni. Maradék szavaimmal még magamról kellene valamit, de mit? Bennem olyan szörnyű zsongás van, határos a tébollyal. Azért megpróbálom, talán versben, úgy sokkal könnyebb. Idóm van, anyuék régen lefeküdtek. Előbb leírom piszkozatban, s csak utána másolom ide.

Versírás közben kifogyott a tollam, de végre találtam egy másikat. Itt következik a vers. Csak nagy jóindulattal lehet annak nevezni. Rím csak itt-ott van benne, mentségemül szolgáljon: remélem, majd kinövöm.

*„Ha sápadt arcod vérrel leöntötte,
s lettél miatta szégyen szökevénye,
ha visznek az irgalmatlan vonatok,*

*s anyád azt mondja:
a hó elé ment az állomásra,
ha hirtelen megszűnnek az emberek,
és csak a fák járnak őrült táncukat,
ha lábadba beleáll a szerelem,
szemeidbe a koldulás,
ha magára hagyod az eszelős télben,
és rejtéd előle eszméletlenséged,
mert félted, félted, félted,
ha gyönyörű hajad nem lett az ágya,
szigorú szeme legyen ítéleted,
szerelem árvája,
arcodról a mosoly lesöpörve,
belédszáradnak a maradék szavak,
kilincse kezéd örökre megperzselte.
Istenem, istenem, istenem,
terítsünk alá földrengést
ne legyen ilyen könnyörtelen.”*

Ennyi magamról elég is, már így is sokat szaporítottam a szót. A versért ne ne vess ki, és ne is sajnálj érte. Nem azért írtam. Szív-
ből csupán. Jó, hogy meg mertem írni. Vedd úgy, hogy tudósítás ró-
lam, nekem sem egy fáklyásmenet. Szerintem hülyeség, hogy
együtt a bajban... ilyesmi. Legalább az egyikünknek lenne jó. Bizto-
san könnyebb lenne. Vagy hazudjak harmóniát? Már arról is lekés-
tem. Még jó, hogy itt vannak »Örök barátaink« és velük még tele-
írhatom a lapot.

*„Ne emlékezz, és ne remélj
így teremts időt szerelemre.”*

*„Sokat nem ettél, hányni nem fogsz.
Sokat nem ittál, szédülni nem fogsz.
Őrület nélkül szerettél, nem lehetsz rossz.
Ma könnyebb, holnap messzebb.
Aki megkeverte a lapot és osztott,
annak köszönd meg a kosztot.”*

Szia, és légy jó. Írjál, ha van kedved, és ne légy szomorú. Még minden
lehet. Nővéred.

Ez a levél hatoldalal lett, annak ellenére, hogy figyelmeztettem Klárit, ne kér-
jen tőlem tanácsot soha, de ha mégis megteszi, ne fogadja meg, amit mondok.
Ehhez képest bőven osztogattam tanácsaimat, és a lényeg: Klári megfogadta.
Végleg szakítottak Gáspárral, aki nem sokkal aztán megnősült, boldog házasa-
ságban élt, amíg meg nem halt.

Miért írunk levelet? Attól függ, mikor. Ez a levél '75–'76 körül íródhatott,
én dolgoztam valahol a diploma után, ismertem már Nagy Gáspárt, okosnak
hittem magam lelki ügyekben, és el kellett töltenem az időt, ami akkor a levél-
írással azt jelentette: ott vagyok Klári mellett, áthidalom a távolságot, csak el
kell mennem a postára, bélyeget venni, megcímezni a borítékot és feladni, be-
dobni egy postaládába.

Ma már ennyi se kell, jön egy e-mail a telefonomra, és ott egy levél.

Ma, 2020. február26-án ez jött:

Kedves Író!nő!

Köszönöm, hogy megadta az elérhetőségét. Tegnap reggel a régi írásaikat olvastam (már nem írok), és megtaláltam köztük egyet, amit maga ihletett. Közvetve és közvetlenül is. Akkoriban sokat olvastam verseket, és nagy kedvvel az Önét is. Így esett, hogy ezen a 2014-es áprilisi könyvfesztiválon a Millenárisban vettem a bátorságot a dedikálására elmenni. Ez sajnos meghiúsult, de úgy gondoltam, megmutatom, hogy mi lett belőle mégis. Kedvességnek szánom, tiszteletadásnak.

Szeretettel,
Molnár Dóra

TÓTH ERZSÉBET ELMARADT DEDIKÁLÁSA

*Erzsikém, mikor jössz, itt vár egy kislány, dedikáltatni szeretne
Erzsike nem jön
Erzsike rosszul van
elviszik neki a könyvet és elküldik,
ha kérem.*

*Én vagyok a kislány, aki tényleg úgy vár ott, mintha tudná kire vár,
Örkény szerint költőt közelről sosem szabad,
hát én most életemben először mégis itt állok,
ezért jöttem,
igyekeztem, látom ma arca mögött a májust, Erzsébet!
de Erzsike nem jön, Erzsike nincs jól.
És én tényleg egy kislány vagyok, míg telefonál és hallom, hogy nem fog
jönni, a lábam remeg, attól félek leránt a földre, a szemem üveges lesz,
könnyezni akar.*

*Nem erről van itt szó, nem arról, akit még sosem láttam, de ma valamiért
mindenképp akartam,
Nem Erzsikéről van itt szó,
csak most látni szerettem volna.*

*Nem jött, mert Erzsike rosszul van. telefonált négykor, most fél 5 van,
most vették észre, visszahívják.*

*Kiülök egy padra, majd júniusban lehet újra dedikáltatni, akkor biztos ott
lesz. Várok akkor, köszönöm.
El is kezdem rögtön, kint a padon. Erzsébet kőrózsája egy fehér nylon
szatyorban mellettem, a csepegő esőben,
Hát mondták, hogy várni kell,
azt meg valahol el kell kezdeni.
Most várok itt.
aztán kicsit reménykedek, hátha mégis eljött.
mert látni akarta, ki az az egyetlen kislány, aki látni akarja.*

*Erzsébet nem jött el, én pedig alig tudtam hazajönni, azóta is egy helyen
ülök és várok.
Nem a nyarat várom, nem Erzsikét, azt várom már, aki sosem jön vissza.
Akire nem jön már nyár. akit soha nem látok meg újra, először.
Aki örökre elment. Aki nem jön vissza már. rá várok. padon, múltidőben,
feleslegesen. de várok. mert mióta elment, nincs más dolgom.*

Hihetetlen öröm fogott el: 2014-ből egy hír, olvasott, várt valaki, és most ezt megtudtam. Idén is lesz könyvem, de lehet a világvjárvány miatt megint nem lesz könyvhét, és már második éve élünk börtönben szinte, se ki, se be, fé-lünk, mert a vírus láthatatlan, kiszámíthatatlan, a vakcina késik, már megint kilencezer fölött a napi új fertőzött, pedig már itt a tavasz, visszajött a jóked-vem is.

Akkor most jöjjön az a levél, amit az első könyvem megjelenése után, 1979-ben kaptam szeretett Csoórimtól.

Kedves Erzs,

szombat van, hétvége, egy a sok közül. Talán ez az egy végre az enyém lehet. Persze, ez is csak úgy, ha elkezdem törleszteni be-csületbeli tartozásaimat. Sajnos, telí van velük az ég.

Kezdeni csakis Magával kezdhetem.

Köszönöm a könyvét. Nem lepett meg vele, mert egy-két verse kivé-telével, minden sorát ismerem. S nem egészen úgy, ahogy másokét a kortársaink közül, hanem valamilyen furcsa lélekvándorlás hatása alatt, szinte izzásban, félálomban s azzal az elhessenthetetlen kény-szerképzettel, hogy nekem kellett volna hasonlót írnom.

A fiatal Dobai néhány verse után éreztem egyszer futólag ilyen a 60-as években, de az hamarosan elmúlt. Aztán, amikor Maga kezdett valla-ni, megszentelődve és profánul, egészen élesen nyilallt belém, hogy igen, igen, nekem is csak vallanom kellett volna. Szabadon, kendő-zetlenül és zavarbaejtően, ártatlanul és pimaszul. Csakhogy akkorra én már nem voltam teljesen azonos magammal, mert egy hitvány és hosszú háború „vezérkari tisztje” lettem

Tudom, egy-két jámbor és buzgó harctéri tudósító fölemlégeti majd, hogy milyen küzdelmet folytattam, milyen „hasznos és fontos” dolgot csináltam, de ezt, hogy mit kellett volna igazán csinálnom, az már eszébe sem jut.

Azt csak én tudom, s mostantól kezdve Maga is! Úgy látszik, az igaz-ságoknak is meg kell érniük, mint a nyári almának, meg a szőlőnek.

Erzs, a maga szüretje igazi szüret!

Mostantól kezdve sírhat, nevetget, menekülhet, a versei tudják a dol-gukat.

Gazsítól néha hallok magáról, egyszer talán közvetítők nélkül is lehetne.

Szeretettel üdvözlí: Csoóri Sándor

Levelek, levelek, levelek.

1976-ból, 2014-ből, 1979-ből. Most 2021 van, én könyvet írok a leveleimből, negyedszázadra nézek vissza, vagy még messzebbre is. Azt hiszem, ez a le-vél erősítette meg legjobban az önbizalmamat, hiszen nekem akkor Csoóri volt a nagy költő, és persze ma is az, de már másképp. Nehéz több évtized tá-volából visszaidézni akkori érzéseimet, hiszen 1979-ben már a tisztelet és a rajongás, ha nem is egészen, de kezdett elválni a szerelemtől. Bekerülve a fi-atal költők közé, és csodálatuk tárgya lenni, elvont egy kissé a borongós, plá-tói szerelemtől, de az igazi szerelem, ami már nem Csoórirra irányult, még vá-ratott magára.

A levelek válogatása mellett mostanában (valójában évek óta) van egy má-sik foglalatosságom: könyveim egy részétől meg kell szabadulnom, mert már nem férek tőlük, és kelekótyaságom, de inkább kíváncsiságom olyan

könyveket is megvetet velem, melyeket már föl se viszek a lakásomba, hanem otthagytam a társasház előterének polcán, ahonnan aztán rendre eltűnnek. Jó érzés önt el ilyenkor, szinte büszkeség; én vagyok az Akácosház titkos népművelője. Persze a lakásból is szatyorszám hordom oda a könyveket, melyeket jelenlegi ítéletem szerint még egyszer már nem vennék a kezembe. Vannak évről évre újraolvasott könyveim persze, ezek már nem is könyvek, hanem szinte a testem folytatásai, személyiségem elengedhetetlen részei.

Lehet, hátralevő életemben ellennék csak ezekkel, de mivel még nem tartom lezártnak az életemet, a hely egyre szűkösebb a könyveimnek. A kitűnő költő, Jenei Gyula írja *Túlkönyvesedés* című versében: „hátralevő időmben / szeretnék olvasni olyan könyveket is, amik még / meg sem születtek” (Kortárs, 2021/3) – ezzel én is vagyok. Jenei Gyula egyébként kedvenc folyóiratom, az Eső főszerkesztője.

Nagy könyvrostálási tevékenységem közben fedeztem föl magamnak Németh Lászlót újra. Az utóbbi hónapokban őt olvasom rendületlenül, szinte először, mert fiatalon nem volt még bennem elég érzékenységgel és türelemmel hozzá. Most, az *Iszony* első részét olvasva (a második nincs meg) jöttem rá, milyen óriási kincsünk ő. Ez a regénye a *Bovaryné* és az *Anna Karenina* mellett a női sors kivételes ábrázolása. Hogy milyen rettenetes kötelekeket és elvárásokat testál a társadalom a nőkre, a nőiséggel járó sok csoda mellé, elborzadhatunk. Életem vége felé is a hideg futkos a hátamon, amikor az *Iszonyban* Kárársz Nellit szinte az ismeretség első percétől átjárja az idegenkedés „Sanyi tömzsi, szőrös” ujjaitól, mely később undorig, iszonyig fokozódik a férfi testi közelségétől. Nelli idegenkedésének fontosabb oka: már az első percben érzi a férfi bírvágását, s ahogy biztosra veszi, hogy ez a nő az övé lesz. Szinte már az övé is, mert hiszen kié lenne? Ő biztonságot ad a bizonytalan egzisztenciájú lánynak, sőt, Nelli haldokló apjának a kívánsága is nyílt titok: viselje gondját a lányának.

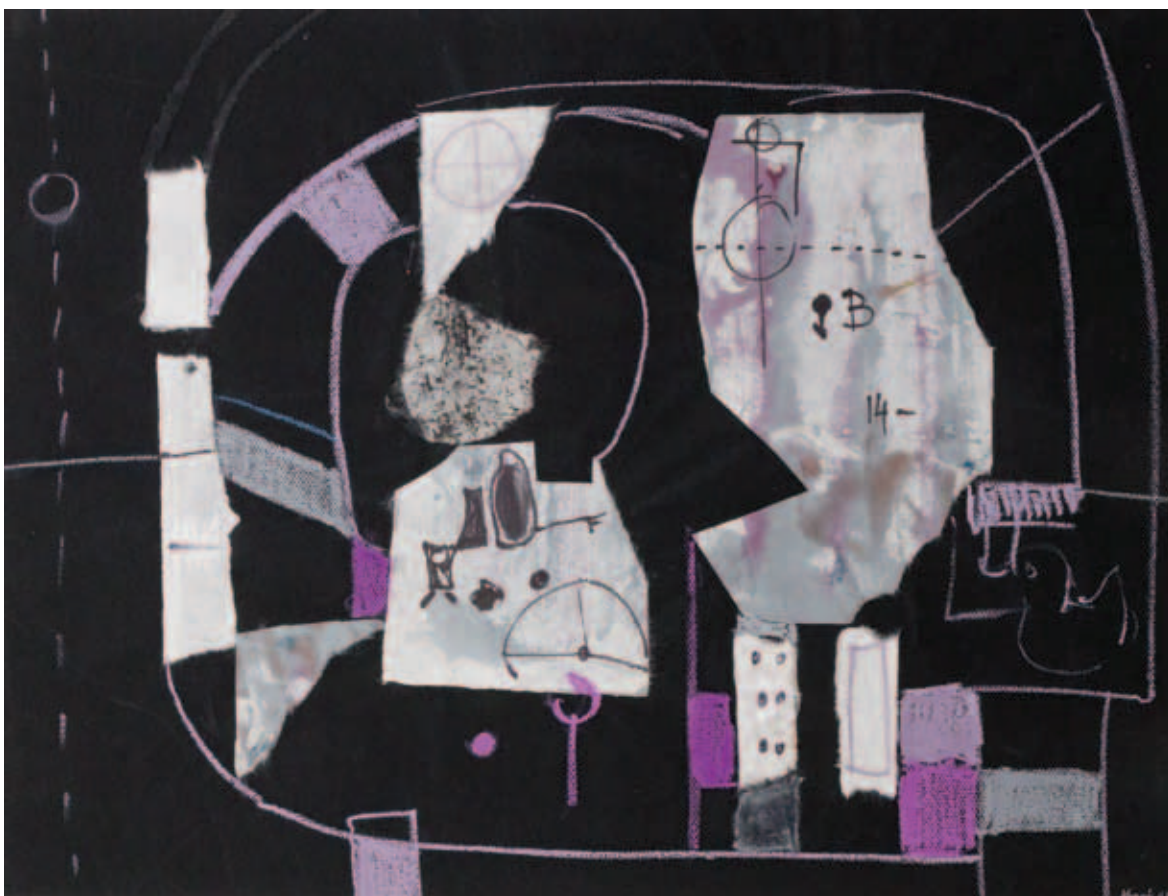
Szabályos üzlet köttetett tehát: a kecskét vagy lovat sem kérdezi senki, megfelel-e neki az új gazdája. Igazi vonzalom ki sem alakulhat így, a férfi–nő játék hullámozása, a flörtölés varázsa kimarad az ilyen kapcsolatból.

Nekem is volt egy „udvarlóm” – idézőjelben, mert nekem udvarlóim sosem voltak, csak szerelmeim. Az egyik egyetemista társam bátyja volt ez az orvostanhallgató fiú, akivel össze lettem volna boronálva. Üsse kő, gondoltam, megnézem magamnak.

Első látásra tudtam, hogy „nem jön be”, de kíváncsi voltam, hogy megy ez. Ő javasolta, hogy találkozzunk az Emkénél, a Julius Meinl élelmiszerbolt előtt. Ott volt egy turmixárúsító hely, beálltunk a sorba, mindig banánturmixot ittünk. Sosem kérdezte meg, nem innék-e inkább valami mást. Aztán sétáltunk valamerre. Megfigyeltem, hogy még sokáig fénylett a turmix a száján, nem nyalta le, undorítósnak találtam. Jártunk vagy két hónapig, fogalmam sincs, miről tudtunk beszélgetni. A neve sem jut eszembe. A járására emlékszem legélesebben, ahogy jött mellettem, a normálisnál kicsit magasabbra tartotta a fejét, volt egy pici pocakja már, valahogy idétlenül szétterpesztett lábbal jött mellettem. Azt se tudom, fogtuk-e egymás kezét, de éreztem rajta, ahogy mutatja: ez a nő az enyém. Miért is ne? Hiszen ő valószínűleg főorvos lesz, én meg csak egy irodakukac közigazgató-könyvelő. A Duna-parton üldögéltünk, amikor szóba hoztam, hogy már jelentek meg verseim itt-ott, és költő leszek. Nem mutatott semmi érdeklődést, de azt tudom, hogy ez volt az utolsó találkozásunk. Éles eszű fiú volt, hamar rájött, hogy én soha nem leszek az ő aszsonykája.

KONOK TAMÁS, Kollázs (Collage), 1969/3 (MAG); Vélo, 1969/2 (MAG)

KONOK TAMÁS, Kollázs (Collage), 1969/25 (MAG); Le même lux, 1969/1 (MAG)

JAJ, A FÉNYKÉPEK!

A levelek mellett a fényképek nézegetésével telnek napjaim, és gyakran felsóhajtok: „A fényképektől ments meg, Uram, engem!” Többszörösen ki tudnám tapétázni fényképeimmel a lakást, pedig csak amerikai utam alkalmából kaptam egy fényképezőgépet Anyámtól, még most is megvan. Ezek a képek még papírváltozatban is megvannak, lehet őket nézegetni, táskában hordani, tárcába betenni, de legfőképpen óriási dobozokban tárolni. Vettem rengeteg albumot is, beraktam őket, kivettem, nem volt türelmem időrendbe rendezni. Harminczéves korom utániak ezek a képek, csecsemőkori tündi-bündi lényem nincs megörökítve, sem az öt-hat éves fruska. Későbből is csak iskolai tablóképek hányódnak itt-ott.

Kezembe került egy kép Szervác József temetéséről, gondolom, Török Laci készítette ezeket, hiszen nagyon jó barátok voltak, Laci az albumjaiba is betette a Szervác-képeket, hol Szikszai Karcsi mellett szalutál mint katona, hol egymagában áll modellt, nagyon jó modellarca volt. De azon a képen ő már a koporsóban fekszik, és Nagy Gáspár áll egy kicsit elkülönülve a gyászolóktól, kezében egy nejlonszatyor. 2001-ben vagyunk, Józsi nem sokáig élt a rendszerváltás után, de Gáspár már túl volt élete fénypontján, amikor ő vihette az Írószövetség képviselőjeként Nagy Imre újratemetésekor a koszorút. Azután ő volt az, akiben biztos lehettem, hogy ott lesz akármilyen irodalmi rendezvényen. Gáspár 2007-ben halt meg, hasnyálmirigygrák vitte el szinte hónapok alatt. De ezen a képen még Szervácra gondol, akit Nagy László mutatott be az ÉS-ben, és nemzedékünk egyik csillaga lett. Barátok voltunk, haláláról és kapcsolatunkról, Cypriánnal töltött időnkéről könyvet is írtam *Láncok a csuklón* címmel (Kortárs, 2006).

A Parnasszus egyik számába kért tőlem írást Józsiról Turczi István, most került kezembe a cikk.

AKI MEGSZÖKÖTT AZ ÁRULÁS ELŐL

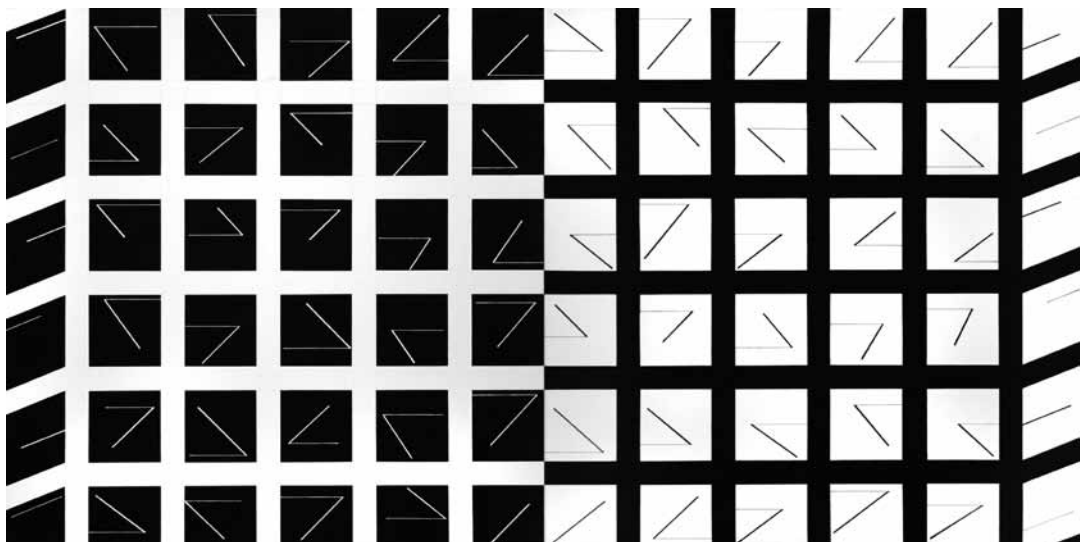
Szervác József olyan ember és költő volt, akit nem lehet, és nem szabad elfelejteni. Nálam legtöbbször hiány formájában fordul elő: mit szólna Józsi ehhez vagy ahhoz? Persze, nem szólna semmit, röhögne. És lerészegedne. Van az emberi létezésnek egy olyan mélyrétege, ami néha felvillantja: „Nincsen remény. Nincsen remény.” Ő ezt érezhette meg akkor, amikor nem akart menekülni az alkoholizmusából. Azután meg már késő volt, amikor már esetleg akart volna. Lenézett minket, Zalánt, Cypriánt, engem, akik valahogy, félig-meddig kikászálódunk az alkohol fogságából. Legalábbis igyekeztünk. Legelőbb képem róla az, amikor a nyugdíját intézte, és véletlenül találkoztunk. Pár szót beszélünk, és én mentem tovább. Ez volt utolsó találkozásunk.

Onagy Zoltán szerint Szervác a Kádár-kor hősi halottja. Én inkább József Attilát idézném: „Éltem, s ebbe más is belehalt már.” Vagy pedig minden ember hős, aki naponta ütközteti magában az igazságot a hazugsággal. A hidegháború jobban gyilkolta sorainkat, mint az igazi háborúk. Hiszen nézzük meg nemzedékünket. Élünk még ugyan, de már régóta haldoklunk. Viszont néha azt érzem, mintha szándékosan nem akart volna kiemelkedni a legnyomorultabbak, a legszegényebbek közül. Árulásnak érezte volna. Holott nagyon is tudta értékeit, ahogy mi is erősítettük benne, hogy szükség van rá mint barát-ra, mint költőre. Bár ő barátnak nem volt jó, milyen barát egy alkoholista? Rézszeg vagy másnapos. Ezt még egy szerelmes sem bírja, nemhogy egy barát. Mindig be kellett rúgni vele, vagy otthagyni. Nem volt meg benne a képesség: civilként létezni. Olyan mértékű zsigeri elutasítás volt benne a civil élet kellé-

kei, alkalmazkodás, megalkuvás iránt, hogy kár is lett volna erőltetni. És persze iszonyú gög: én vagyok a költő. Ahogy az is volt. Miközben, talán furcsa ezt így leírni már: jó ember volt. Ebben biztos vagyok.

Egyszer, pár hónapig nem ivott, amikor a *Mi fájna?* közös estünket készítettük elő Csajka Gábor Cypriánnal hármásban. Akkor olyan volt, mint egy profi. Volt miért fegyelmeztetnek lenni, és ő ezt természetesnek tartotta. Tehát ha munkát, feladatot talált, akkor alárendelte magát. Az a baj, hogy nem sok ilyen feladat volt akkor, de amikor megkértem, írjon előszót az önálló eszemhez, gondolkodás nélkül vállalta. Ez az írás most került elő, huszonhét év után. Sírva olvastam. Józsi megélte még azt is, hogy költészetét egyszerűen lesöpörték az új kritikusok. Nem hiszem, hogy egyszer is leírták volna a nevét. Pécsi Györgyi a Nagyításban legutóbb írt róla, és máskor is, de egy kezemen meg tudom számolni azokat, akik tudnak róla mint költészetünk egyik kincséről. Pedig ott kellene lennie a Márai-program könyvei között verseinek és prózáinak, melyeket én Tar Sándor és Hajnóczy Péter mellett látok.

Erőteljesen más volt, mint mindenki körülötte, kemény és pontos. Nem ismertem nála fegyelmezettebb költőt. Megadatott neki a szegénység, a munkássorból származás, és egy olyan területre merészkedett, ahol többnyire bölcsészek nyüzsögnek, értelmiségi ősökkel. Az az élet és élet példa, amit ő kapott, plusz a valóság irgalmatlan ellentéte a szólammal – munkás-paraszt kormány! – éppen elég költői robbanótöltetet adott neki. Annyiban hasonlít József Attilára, hogy személyes létezése leképezte a kor legégetőbb visszásságait. Sajnos, az eltelt tíz-húsz év azt bizonyítja, hogy most már az ebből a körből kikerülő ifjaknak még annyi esélye sincs, mint Szervácnak volt. Ő még utoljára kiálthatott egyet: Én, Szervác József, itt vagyok! Hogy ma elfogadná-e a szakma, az a szakmát minősíti. Szerintem észre se venné. Puha, párdücléptekkel közlekedő írókat udvarolnak körül, ő meg egy bölény volt. A Selyembivaly Hajnóczy mellett. Azt mondanák rá, elavult az a költői szerepfelfogás, amivel ő rendelkezett, sötétség uralkodik nála, és hagyja csak a társadalmat saját mocsarában fuldokolni. Mindazonáltal mostanában újra engedélyt adtak az ifjaknak „közéleti verseket” írni. Meg is lehet nézni őket. Érdekes, senki nem vette észre Szervác Józsefet? Vagy a költő közéleti szerepe attól függően engedélyezett – sőt: kívánatos! –, ki van hatalmon éppen? Ettől én hányingert kapok. Eltekintve a kordivatoktól, volna miről írnia Szervácnak ma is. Igazi költőnek mindig van. És belehalna másodszor is, sokadszor is.

KONOK TAMÁS, Accent sur fond vert, 1977 (LM-KMM); Accent jaune, 1977/68 (MAG)

KONOK TAMÁS, Extension, 1975/43 (MAG); Espace descriptif, 1975.14 (MAG)

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Egy korty magyar bor I.

(Az első korty) Igaza van Hamvas Bélának: *Végül ketten maradnak / Isten és a bor.*

Istenről mondjanak, írjanak igazat, bölcslet, áhitatosat tudós papok, tisztelendő és tiszteletes urak, teológusok, hittudósok, a *Szentírás* rejtelmeiben tájékozott múltbúvárok. A borról – evilági örömforrás! – mesélhetnek, írhatnak bort, igazi bort rendszeresen kortyolgató, a bornak nevezett isteni csodáért cselekvően rajongó tollfogatók.

Az első korty bort nem egészen kétévesen, 1944 őszén ittam. Pontosabban egy kortyot; édesanyám tartotta szájamhoz a poharat, nevetve kisia hangoskodásán. Az akkor Budapesten már sűrűsödő bombázások előtt édesapám júliusban menekítette édesanyámat kislával rokonokhoz Zalaegerszegre, az ország nyugati sarkába.

Szeptember vége, napnyugta, szüreti este Siposék örömhangulatú szőlőjében. A hosszú asztal mellett édesanyám ölében fészkelődöm, alkonyodik, talán már alszom. Évtized múltán rokonok mesélték, áldott emlékezetű nagymamámtól hallottam a történetet. Az asztalfőn ülő, rangidős öreg Sipos úr pohár italra vágyott. *Bort ide!* – kiáltotta, és az asztal fölött kinyújtotta karját a boroskancsó felé. Fölríadtam. Kiáltottam én is: *Bojt ide!*

Parányi ember voltam 1944 őszén, aligha értettem, miért mosolyog, nevetgél, kacag körülöttem a sok néni és bácsi hangzatos szózatom után.

Bojt ide! – bájos gyerekszáj 1944 őszén.

Bort ide! – mindenkori magyar hitvallás.

1944 bombazáporos őszén a világháború borzalmairól mit sem sejtő apró gyerkőc voltam. Önfelvedtem boldog, mert édesanyám poharából ihattam egy korty újbort, s mert édesanyám, ha hozzábújtam, megsimogatott.

De 1944 őszén, Zalaegerszegen, Siposék szőlőjében, borospoharaikat időről időre összekocintva felnöttek, gondolkodó magyarok ültek, akik akkor nem sejtették, akiknek akkor fogalmuk nem volt, nem lehetett arról, és elképzelni sem tudták: mi vár Magyarországra, a magyarokra, a magyar szólészekre, borászokra, ha egyszer vége lesz a világháborúnak, és a náci után bolsevikok szállják meg hazánkat.

Éjszaka van, üldögélek az erkélyen, ötödik emelet, az asztalon borospalack, üvegkehely, vörösboróceán. Józanul írni a borról? Aki józan, mert hamar (sokan úgy mondják: időben) letette borral

teli poharát, nem éli át és nem tudja, milyen a bor okozta *szellemi* mámor.

Részegen írni a borról? Akinek a bor elborítja agyát, és a sokadik pohár után emlékezete az éjszaka hull, nem tudja: miért ivott.

Borról írni – reménytelen vállalkozás. Tehát egy palack bor, árku papír, kezemben toll. Kísértésük meg a lehetetlent!

Gyerekkori emlék, felnőttkori summázás. Nagy borász nagy borát kóstolgtatom: átélem életem egy korty borban sűrűsödő, múlttá kristályosodó emlékeit. *Tiffán's Grande Selection, 2000 – a nagy válogatás:* válogat bennem a bor, válogat belőlem a bor.

Szerelmem mosolygó arca: ragyog bennem a múlt. Kicsi lányom utánam kapkodó keze: eleresztettem, nem figyeltem. Dermedt csend: hallgatásom, amikor szólnom kellett volna. Ordítani akartam: csak suttogni volt merszem. Aztán felgyújtottam magam körül a házat.

Édesanyám könnyei: nekem is fáj, hogy hazudtam neki. Törött szélű fénykép, gyerekkoromban halt apám kérdő tekintete: lett belőled valami, kisfiam?

Írógépkattogás: mindennapi munka. Gépfegyverropogás: 1956. Dörögnek az ágyúk: 1945.

Bombazápor, a légnyomás betöri az ablakot, pokróc alatt kuporgunk az üvegszilánkesőben – életem első emléke: látom édesanyám mozdulatát, ahogy hirtelen rám borítja az életmentő takarót.

Mustoskádiban totyogok. Füstös szemű nagymamám mesélte: vacsoraasztalnál szüretkor a szőlőben, a hirtelen támadt csendben, mint a férfiak, alig két évesen elkurjantottam magam: Bojt ide!

Hallom a borospoharak muzsikáját.

Egy korty bor: utazunk önmagunkban.

Egy korty bor: találkozunk önmagunkkal.

Egy korty bor: a nagy válogatás – ami a múltunkból megmarad.

(Öreg tőkék kadarkája) Hajdan a görögök fohászkodtak az istenekhez, beszélgettek a borral, meséltek a szerelemről. Társaik az istenek, barátjuk a bor, mindennapi kenyerük a szerelem.

Hétköznapi életük lehetett áttekinthetetlen és zűrzavaros. Bűneikért megbüntették őket az istenek: szőlőjüket elverte a jég, boruk az amforákban ecetté savanyodott, gúnyosan kacagva faképnél hagyta őket hűtlen kedvesük. Az Olümposz urai oly-

kor mosolyognak, máskor villámokkal sújt a tekintetük: de az istenek tenyerén él minden görög, gondjuk-bánatuk feloldódik a borban, bársonyos örömmé simítja vágyaikat a szerelem. Az emberek úgy élnek, mint az istenek. Az istenek úgy élnek, mint az emberek. Görög költők szavai őrzik számunkra e boldog kor emlékét.

Két és fél ezer évvel később, szőlőtőkékkel borított domboldal tövében a görög kor harmóniájától megigézve Kis Pál István barátommal szekszárdi vörösbort kortyolgatunk. Egy elsüllyedt világról álmodunk.

A költő Istenhez fohászkodik, Istenbe kapaszkodik: menekül a bizonyosságba.

*Mondd, hát mit kell tennem,
Hogy bízz a hűségemben?*

Beszélget a borral, a mindenség titkait kutatja.

Kőnyoszolyám ma e borral az oltár!

Mesél a szerelemről: álom a valóság, valóság az álom.

*Tükröd a szemem, nézz bele, kérlek,
– gyűrűket vetnek benne az évek –
lásd meg, amit lát, ha szemedbe néz.*

A költő tudja: elpergett két és fél ezer év, mint Atlantisz, örökre elsüllyedt a boldog görög világ. A szekszárdi Bakta-hegy sem a régi már; ahol száz éve még szőlőt termelt a föld, bort érlelt a pince, ma ormótlan lakóházak meredeznek. A költő fohászkodik, beszélget, mesél – szavakból teremt élhető világot maga köré: *hétköznapot zengek versbe ünnepemért.*

Ünnep az ima. Ünnep egy pohár bor. Ünnep a szerelem.

Ünnep a pillanat, amikor átéljük: milyen parányi, milyen törékeny, mennyire mulandó az emberi lét. Borospohárban a bor fölött kóvályog egy eltévedt katicabogár. Szárnyaival csapkod, próbál menekülni – nem tudja, mi vár rá... *préda e picit / alatt a puha mély türelmesen várja.* A költő kezében borospohár, a pohárban katicabogár. Sorsuk közös: repülni kevés, hullani sok a szárnyuk.

A görög kor harmóniájától megigézve vörösbort kortyolgatunk: *Öreg tőkék kadarkáját.* Tudjuk: rövidre szabott emberi létünk csodája az ima, a bor, a szerelem. Kezemben borospohár, elmorzsolok magamban két verssort.

*Érve a kék szeme, úgy megigéz vele, bűnre is rászed,
Ajkadon csókja a vér, szűz a Kadar, de ledér.*

Túl a hatvanadik születésnapomon kezdődött új életem: eladtuk erdőszéli budai házunkat, vásároltunk közel a Duna-parthoz egy budai lakást. Lakásfelújítás, asztalos, kárpitos, víz- és villanyszerelő, költözködés... Hónapokig tartó *átmeneti* állapot. Várva várt pillanat: karácsonykor már béke, rend, csend uralkodik álmaim otthonában.

Borhűtőben borospalackok sorakoznak: sorukra, sorsukra várakoznak.

Maradt némi pénzünk, tanakodtunk feleséggel: mitévők legyünk. Kicsi pénzt bankban tartani ostobaság, ha meg kezünkben a kevéske bankó, pillanatok alatt elkótyavetyéljük.

Márai Sándor szerint a magyar embernek öreg korában pincéje, saját bora van, már csak ezeréves könyveket olvas, és esténként a diófa alatt hallgatja a hordókban életüket élő borok dohogását.

– Vegyünk szőlőbirtokot! Akár parányit, amekkorára a pénzünkből futja – álmodoztam. Néhány napig némán bolyongtunk e gondolat körül. Megszületett az elhatározás: Vida Péter borász barátommal fogok értekezni szőlőbirtok vásárlási tervünkről.

Borászok, borbarátok, borvacsora: Vida Péter mellé telepedem, és már az előétel közben megtámadom.

– Maradt egy kis pénzem, szeretnék Szekszárdon szőlőbirtokot vásárolni. Segíts!

Barátom pillanat alatt lett halottsápadt, megrémültem.

– Hívjak orvost?

– Fenét! – nézett rám lassan magához térve Péter –, csak...

Kiderült: évek óta műveli egy szekszárdi tanárházaspár szőlejét, elővásárlási joga van a kilencvenéves ültetvényre, éppen tegnap kínálták neki megvásárlásra készpénzért, azonnal. Milliós hitel terhe a vállán, feleségének sem merete említeni, hogy az övék lehetne Szekszárd legjobb, legöregebb Kadarkája a faddi dűlőben.

Másnap megvásároltam a fél hektárt, feleségem földbirtokos lett, és Vida Péter barátom a föld „gazdája”: műveli, ápolja, imádja. Az *Öreg tőkék kadarkája* a mi földünkön született. Szót fogadtam Márai Sándornak: magyar ember aggastyán korában, ha teheti, saját borát igya.

Bort készíteni nem tudok, de földbirtokosként viselkedni hamar megtanultam. Amikor először látogattunk feleséggel a *birtokra*, csak Kadarkát ittunk. Napfényben, kint a szőlőtőkék között és a belváros alatt meghúzódó patinás pince félhomályában.

Másnap reggel búcsúzkodtunk, ültem az autóban, már járt a motor. Leengedtem az ablakot, és

lefelé zuhanó hangsúllyal, hanyagul odavettem barátomnak egy mondatot.

– Aztán a zöldmunkát, Péter, úgy és akkor, ahogy mondtam...

Barátom arca falféhr lett, szólni akart, de torlán akadt a szó. Aztán magához tért, nevetve kifakadt.

– Ne hülyéskedj!

Elpergett öt másodperc, mire eszébe jutott, hogy barátjának, a boldog újsütetű földbirtokosnak csak halvány fogalmi lehetnek arról: valójában mi az a zöldmunka, s valószínűleg metszőolló soha nem volt a kezében.

Nem tévedett.

A szőlőművelés fortélyairól, titkairól ma is keveset tudok (sokan vagyunk így, akik bort inni szeretnek, nem szőlőt kapálni), azt viszont hamar megtanultam, hogy a jó bornak van egy nagyon rossz tulajdonsága: váratlanul derül ki, hogy üres a borhűtő, és a pince mélyén, a lépcső alatt sem rejtőzik egy pókhálós palack a *fantasztikus* évjáratból. Ma már csak arra emlékszem: *csodálatos* volt a tíz évvel ezelőtti Öreg tőkék kadarkája.

Borászoktól tanultam: becsületes borosgazda őszintén úgy gondolja, hogy ha birtokunkon kadarka terem, akkor a világ legjobb bora a kadarka, közelebről a *mi* kadarkánk. Így felvértezve erős lélekkel nézelődik és iszogat jártában-keltében az ember széles e hazában.

Terített asztal mellett Soltvadkerten kadarkát kortyolgotok. Élvezem a borász, Frittmann János borimádatban öntudattá párásodó szenvedélyes hit-

vallását: *A szekszárdiaknak fogalma sincs arról, mi az igazi kadarka!* Igaz, ami igaz: poharamban ez a homokon, napfényözönben termett pompás ital nem hasonlít a parányi szekszárdi birtokunkon ma már százéves tőkéről szüretelt szőlőből borrá érett Öreg tőkék kadarkájára. A napsütés, a föld, a pince, a borok – itt a homokon minden más, a kadarka is.

A szomszédban, Kiskőrösön évtizede ittam különleges palackban méregdrágán árult kadarkát: *Júlia bora*. Petőfi szerelmére illet emlékezni a nagyon vékony, halványrózsaszín, sillerre emlékeztető bort iszogatva. *Ez is kadarka?*

Egerben Vincze Béla pincéjében nagyhordóból kóstoltam kadarkát. Kellemesen sűrű, délfrancia *vörösök* zamatát idéző, mélybíbor színű bor. *Ez is kadarka!*

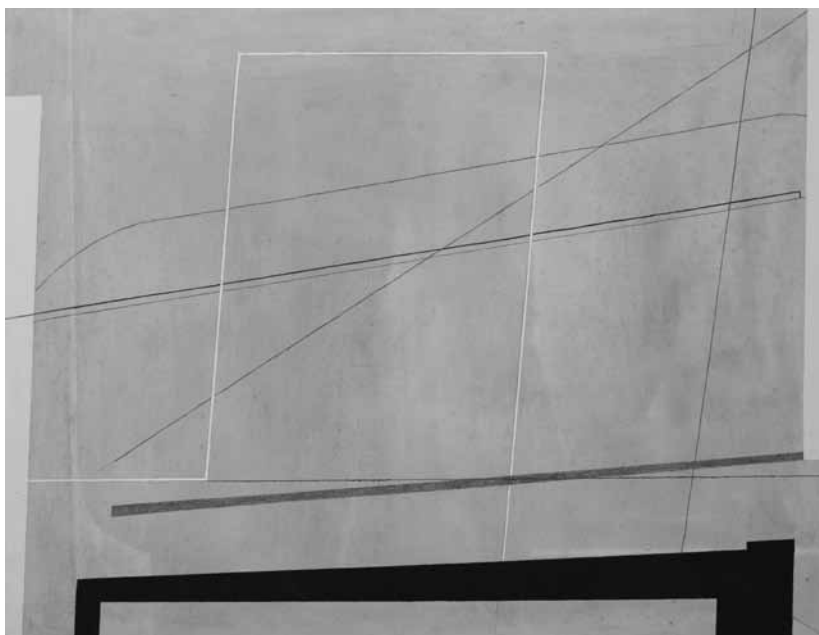
Ünnepnapon óvatosan nyitom a pénztárcámhoz mérten súlyos árú palackot: Szent Andrea Nagykadarka 2015. Áhítatosan kortyolom a hűsvét-élményű bort. *Ez kadarka!*

Kíváncsi borbarát vagyok, külvárosi kocsmapulznál álldogálok.

– Vörösbort? Kadarka van – adja tudtomra a mogorva csapos; ítélkezik a tekintete, tudomásul veszem: én itt környezetidegen vagyok. Tölt. Pohárban bor. Belekóstolok: piros színű, alkoholos folyadék – ez is „kadarka”.

Éjszaka van, üdögélek az erkélyen, az asztalon borospalack, üvegkehely, vörösboróceán. Igaza van Hamvas Bélának: *Végül ketten maradnak / Isten és a bor.*

Isten ott fent, Öreg tőkék kadarkája itt lent.

KOZÁK CSABA

A végtelenen innen és túl

Konok Tamás két kiállítása

KOZÁK CSABA (1954) Budapest

Konok Tamás festőművész 2020-ban ünnepelte 90. születésnapját. A Józsefvárosi Bródy Sándor utcában található Molnár Ani Galéria egy válogatott anyaggal, míg a pesti Duna-parton magasodó Ludwig Múzeum egy életmű-kiállítással kívánt tisztelni a Kossuth-díjas alkotó munkássága előtt. A mester még együtt válogatta a bemutatandó műveket a kurátorokkal, de a tárlatok megnyitását már nem érthette meg. Tavaly november 20-án indult utolsó útjára, „a végtelenbe”. A kiállítások az ünnepelés helyett az emlékezés hangsúlyát kapták.

Konok Tamás Bernáth Aurél mesternél tanult a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, Derkovits-ösztöndíja után 1959-ben Párizsba költözött. A hetvenes évek elején megkapta a francia állampolgárságot, ám ezzel párhuzamosan már Zürichben is dolgozott. Első hazai kiállítása 1980-ban Győrben volt. A rendszerváltás után a Budapesti Műszaki Egyetem címzetes tanárának nevezik ki. Hat évtizedes, folyamatos alkotói pályafutása során közel százötven egyéni és ennél is több csoportos tárlaton mutatta be műveit. Számtalan rangos hazai és nemzetközi díj birtokosa.

A Molnár Ani Galéria *Vonalmozgások* kiállítását Boros Lili művészettörténész rendezte, aki egy huszonegy műtárgyból álló kiváló válogatást mutatott be a kettős osztású térben. A művek datálása az 1969 és 2018 közötti időszakot ölelte fel, amelyben egyaránt találhattunk akril-, vászon-, kollázs-, grafit-, papír-, karton-, fa-, monotípiá-, domborítás- és gouache-technikával készült műveket. A természetes és mesterséges fényvel megvilágított fogadótérbe, az első terembe kerültek a nagyobb fali művek, míg a közepes és kisebb méretű munkák a belső traktusban váltogatták egymást. A bemutatott anyagban minden műtárgy egy tengely mentén „középre zárt”, s a levegős rendezésnek köszönhetően könnyen áttekinthetővé vált a kiállítás.

A geometrikus absztrakt festészet nemzetközileg jegyzett mesterének a *Context linéaire* (1978) festménye került a főfalra, míg az oldalfalakon szintén a hetvenes évek második felében készült mű, az *Accent jaune* (1977), az 1986-os *S. T.* festmény és a *Graphidion* (2008) jelent meg.

Az akril/vászon képek közös jellemzője, hogy – a tárlat címével összhangban – Konok grafikáin és festményei sík felületén elindítja a fekete–fehér–piros vonalat, mozgásba lendíti a vertikális és horizontális léniákat, átlókat, mindezekkel változó szögben kereszteződéseket ír le, kijelöli, felosztja, belakja a kép virtuális terét, miközben azokba tömbösebb, geometrikus formatörredékeket telepít, amelyek a vékony, lírai vonalakkal felelnek. A kép egy folyamat absztrahált reprezentációja: a mű a libikókához hasonlóan „hintázik”, majd egyensúlyi helyzetet teremt. A kiállítás nem kronológiai sorrendben építkezett, így a belső térbe lépve az időutazás visszarepített minket a hatvanas-hetvenes évek fordulójához, amikor a kollázsain, monotípiáin még fellelhetők figurális, ábrázoló korszakának motívumai. A néző a *Monotípiá* (1969) festménybe beleláthat egy tekergő szalagot, ahogy a *Collage* (1969) munka tépett szegélyű „fecnik” vagy éppen „szövetdarabok” rajzolatát adja. A *Monotype bleu* (1970) felületén mintha egy elnagyolt építészeti alaprajz futna, míg a *Vélo* (1969) képen egyértelműen azonosítható egy kerékpár. A hátsó teremnek az utcai frontról is látható falára került az *Extension* (1975) festmény mint visszacsatolás a nonfiguratív formanyelvhez. Itt tűnnek fel az életműben oly fontos háromszögek, pontosabban a piramismotívumok. A *Relief* (2012) művön egy statikus, tömbös piramis van a kép magjába helyezve, míg az alatta futó domborítás szövege – *Átváltozások* – által dekódolható a címben jelzett 3D-s megjelenítés. A *Vert* (2011) csonka piramisa felett és a *Mikroludium* (2018) sértetlen testű piramisának felszínén keleti kalligráfia fut. Ezek a szöveges betétek írásos jelrendszerek, akárcsak a 2012-es *Sorvezető* és a *Kék sorvezető*, amelyek vízszintes sávokban, egymás alatt csíkozottak a testükbe telepített amorf, ám egykor geometrikus ele-

Molnár Ani Galéria, 2020. december 17 – 2021. április 30.; Ludwig Múzeum, 2021. január 12 – március 14.

KONOK TAMÁS (1930–2020)

mek sérült, törött fragmentumait idézve meg. A belső térben szinte világítottak a közel szimmetrikus *Csonka piramis* (2012) testének piros–narancs–kék–fehér festéksávjai, akárcsak a 2016-os *Notturmo* („éjjeli zene”) vinklibe hajló, hideg, kék-fekete-szürke csíkjai. A Molnár Ani Galéria szerencséje – a többi kereskedelmi galériához hasonlóan –, hogy a pandémia idején is nyitva lehetett, ellentétben a Ludwig Múzeum emlékkiállításával.

Egy közel kétszáz műtárgyat felvonultató életmű-kiállítás megszervezése, az anyag válogatása, beszállítása, installálása, falra rendezése, a kísérő rendezvények megszervezésére rámehet egy év. A Ludwig Múzeum/Kortárs Művészeti Múzeum – Szipőcs Krisztina művészettörténész kurátori munkájának köszönhetően – időben és műgonddal elvégezte ezt a feladatot. Arról viszont nem tehetett, hogy a járványügyi szabályozás miatt a *Vers l' infini* (*A végtelenbe*) kiállítás a nézők számára látogathatatlanná, így láthatatlanná vált. Furcsa és szomorú érzés volt egyedül bolyongani nyolc termen át, és látni, hogy minden rendben, csak éppen az i-re nem kellett feltenni a pontot; a művek mellett nem volt semmiféle információ. Már nem volt értelme kitenni a képcédulákat, hiszen egyetlen néző sem jöhetett, hogy „leolvassa” azokat! (Némi kárpótlás és vigasz, hogy a potenciális kiállításlátogató a neten keresztül mozoghat ebben a *végtelen* térben, ha beüti a *konok.ludwigmuseum.hu* betűsort.)

A fogadótérben két hatalmas méretű akril/vászon festmény fogadta (fogadta volna) a nézőt: a *Vers l' infini* (2011/40, a tárlat címadó műve) és a *Fekete diplófia I–II–III*. (2009/20, 21, 22), amelynek piros vonalakkal felvitt raszterhálójára megtörő, fel-le hajladozó vonalak „szellemképes” rendszerét vitte fel a művész. Már az entrée-ban kiderült, hogy itt sem a kronológia sorrendjében rendeződtek a művek. Inkább kapcsolódási pontokról, a formák-motívumok-színek blokkjairól volt szó. Így történhetett meg, hogy egy természetelvű festmény egy térbe kerüljön egy későbbi, a geometrikus absztrahálódás jeleit mutató művel. Járkáltam, szemezgettem. Konok az akadémikus képzést felülírva jutott el a posztimpreszionizmus táplálta figurális képeihez. Ilyen például a *Nagymamám* (1954) olaj/vászon festménye (csak a hetvenes évek elején Párizsban tért át az akril használatára), vagy a *Forradalom* (1956) akvarellal és temperával festett képe. Második párizsi útján a művész az emigráció mellett döntött. Innen datálhatók azon munkái, amelyek az ábrázoló, figurális fogalmazásmódból kezdtek el absztrahálódni, redukálódni. Ilyen például a *Collage* (1971), amelyen magazinokból kitépett, színes, amorf papírlapok oszlopokként sorjáznak, és megjelenik a betű motívuma is, ami elvezet majd a különböző kultúrkörök írásjeleinek a művekbe való applikálásához. A transzparencia jelensége figyelhető meg a hetvenes évek második felében készült *Graphidion* című sorozatán. A *Graphidion vörössel* (1977/40) művén a fekete háttér előtt vékony vonalakkal húzott fehér négyszögek láthatók a képtérben. Ebbe felkiáltójelként hasít bele egy függőleges, vörös csík. Egyik legszebben fogalmazott munkája a *T* (1989/78), amelynek a többféle kékben tartott alapján finom, éppen csak jelzésszerű fehér léniák futnak, amelyekre a művész egy hatalmasra nagyított, kövér t-betűt ültetett – ennek alsó szára jelöli ki a kép magját. Tömegek, architektonikus elemek, vonalak, geometrikus formák, halványabb és dübörgőbb koloritok figyelhetők meg *Mikroludiomok* (1987–2003) 20 × 20 cm-es darabokból álló sorozatán. Ezek a „mini képek” megelőlegezett előképei nagyobb méretű festményeinek, ám önálló értékkel bíró, egyedi műalkotások is egyben. A rendező ezeket a piciny méretű műveket egy óriási blokkba sűrítette: s az ember csak áll leragadva és tisztelegve a lenyűgöző látvány és Konok precizitása, valamint érzékenysége előtt. A tárlat egyik legszínesebb, egyben legerőteljesebben „bemozduló” műve a kéttáblás *Álló lépcsők* (2020) volt. Ezen Konok egyszerűen „csak” húzott nyolc vastag, színes, vízszintes festékcsíkot, majd ezeket derékszögben úgy törte meg, hogy a festmény egy csúcsával a vászon alsó közepe felé mutató piramistestet formáz, így a mű képes elhíttetni, hogy a virtuális és a valós tér határai átjárhatók! A tárlat egy interaktív múzeumpedagógiai szekcióval zárult, ahol gyerekek játszva, három dimenzióban parafrázelták a mester műveit.

Summa summarum: mindkét kiállítás méltóan emlékezett meg Konok Tamásnak a *végtelenbe* mutató, a transztendenciát megkísértő művészetéről.

BERTHA ZOLTÁN

„És akkor megint az országépítők”

Szőcs Gézára emlékezve

BERTHA ZOLTÁN (1955) Debrecen

„A mi igazságunk: a mi erőnk” – hirdette 1921-ben *Kiáltó* szóval Kós Károly, rögtön a bűnben fogant gyalázatos trianoni diktátum véglegesítése után, az erdélyi, de tágabban is az egész elszakított kisebbségi magyarságot életre serkentő hitvallással. Az igazság a közösségi, nemzeti megmaradás létjogára vonatkozó alapvető és egyetemes emberi igénybejelentés: erkölcsi evidencia. Mint ahogyan Babits Mihálynál is kifejtve (*Az írástudók árulása*): Magyarország „az a nemzetek közt, melynek legmerészebb álma sem haladja túl a legminimálisabb Igazságot. Ha valahol otthont remélhet még a földön az Igazság régi elve: itt van az. E szerencsétlen és megalázott nemzet – a harci erő védtelen áldozata – szellemi tekintetben szerencsésebb, mint a büszke hatalmasok: szabadon nézhet szembe a Gondolattal, melytől az Erő fél, s egyszerre szeretheti hazáját és az Igazságot”; s „az Igazság maga sem kívánhat itt egyebet, mint fölemelését ennek a boldogtalan népnek, melynek oly fájdalmasan *igaza van*”. És amint *Áldás a magyarra* című versében is hangzik: „Mert erős a fegyver és nagy hatalmasság, / de leghatalmasabb mégis az igazság.” A százéves és múlhatatlan trianoni trauma szakrális és metafizikai meghaladását kívánták legjobbjaink a megváltó keresztény igazságtétel és szabadságeszme együttes üdvtörténeti szavatolásával. A „keresztre feszített ország” (Kós Károly), a „fölfeszített nemzet” (Oláh Gábor) végső sorsa nem lehet a pusztulás – a mindennemű valószínűségi gondtapasztalás ellenére sem. A krisztológiai remény felülmúlhatja a szétszóródás, a szétzaggatottság, az elszórványosodás, az etnikai sorvadás és összezsugorodás – a kiszolgáltatottság és megalázottság – keserűségeit.

Trianon századik évfordulójának előestéjén ez a parakletikus vigasz szólott Szőcs Géza *Cs. királyfi szilveszterkor* című verséből:

*Bor is lesz, búza és békesség,
s végre igazság tétessék!*

*Mert ha igazság nincsen benne,
még a törvény is törvénytelen!*

*Hozza helyre az új esztendő,
amit elszúrt a történelem!*

*Nagy a kórus, és sokan szólnak,
Mátyás király is szólít téged,
Cs. királyfi is beszél hozzád,*

*ez lesz talán az új esztendő,
melyben talpára áll az ország,*

*s nem porlik tovább már a szikla,
s az igazságot zsákkal hozzák*

Gáspár, Menyhért és Boldizsár.

2020-ban azonban – mintha jelképesen is – a sors nem engedte (legalábbis monumentális emlékezőrendezvényeken) igazán kiírni azt a nemzeti összetartozás-érzetet, amely pedig alapja és feltétele lehetne legalább az erkölcsi és lelki, szellemi igazságtételnek. Az év őszén pedig maga a költő

is áldozata lett annak a végzetnek, amely derékba törte az összmagyarság készülődő magasabbra emelkedését. (*Járnak köztünk – Szőcs Géza emlékére* című megindító, sóhajos versében Mezey Katalin így gondol rá: „Járnak köztünk álruhás királyok, / úsznak köztünk olvadó jéghegyek. / Lábnyomukat utóbb megtaláljuk, / és összegyűjtjük a meséiket.”)

A költői üzenetek azonban nem fakulnak. Arról a fátumos gyötrelemről sem, amelyet a kisebbségi magyaroknak kellett elszenvedni a sovén kommunista diktatúra időszakában, az Illyés Gyulától „már-már apartheidnek” nevezett rendszerben. Az anyanyelvében, hagyományos kultúrájában, történelmi hivatásában hatalmi erőszakkal széttiporni kívánt határon túli nemzetrészünk legfájdalmasabb – és minden fohászt, imádságot is átható („Isten, teremtsél földet, / tengert, s füvet is, zöldet!”; s „engedd // lenni a folyók mellett / Kolozsvárt s Budapestet!”) – érzülete fejeződik ki a nemzethalál rémében: „Atyánk, mirajtunk minden pillanatban / a pusztulás fogsora összecsattan” (Szőcs Géza: *Esti ima*).

De hitelesen felzaklató, felsugárzó lírai sorsbeszéd közvetíti a szabadulás, a megváltás, a feltámadás egyszerre szent és profán, mennyei és evilági, szoteriológiai és eszkatológiai üdvreménységének hangjait – „a nemzeti szívszélhűdés” állapotában is:

*a magyarokat kiirtották
a nagyhatalmak és kishatalmak,
(...)
elvitt minket a háború,
az árulás, a drágulás
a dögvész
s a születés-
szabályozás,
a folytonos hadviselés
önmagunk ellen
s a zuhanás át
a történelmen,
szebben mondva: szabadesés;
vagy még szebben: mélyrepülés.*

(...)

*így nézett ki a nemzethalál.
Bevégeztetett.
És lámcsak, mégis:
új esélyt mérlegelhetünk,
új esélyeket.
Ránk néz a jövő, fölteszi
szemüvegét, a tényeket.*

*Fölfordulás, föltámadás
és számvetés és számadás:*

*a föltámasztottak száma
úgy tíz-tizenöt millió
s ha nem túl nagy is, de mégis
van ismét olyan ország
ahol az adjonistent
magyarul viszonzózzák
(Ez már a feltámadás).*

És mindig éleszthető a remény, hogy a rombolást mégis az építő újjáteremtés győzheti le, s a tönkretetevőket a helyrehozók követhetik:

*Ezt a földet, ezt a megviselt országot
 akárhány idegen talp tapossa is
 akárhány idegen mancs tépázza is
 dobálják akárhány halottal
 ismét a kutakat tele
 ha lehetetlen lesz is megint a források
 fölé hajlnod, mert a vízből
 nem a te arcod néz vissza rád – és az ekével felforgatott temetők
 és a lovasszobrok melléig érő tűzvész –
 így is, úgy is
 elkotródnak az országrontók
 és akkor megint az országépítők
 akkor megint ez a szívós emberfajta
 ezek az emberek, akik itt a Szamos mellett is
 olyan hosszú ideje
 de milyen hosszú ideje
 ezek!*

(Kérdések a XXVI. század költőihöz)

•

Hetvenes évek közepi-végi Erdély-járásaim során fogadott engem is megtisztelő barátságába Kolozsvárott a Szócs család: hátizsák mélyén vittük, csempésztük nekik is a könyveket, visszafelé meg a bizalmas üzeneteket, kéziratokat. Géza már akkor, huszonévesen az erdélyi irodalom legnagyobb, karizmatikus ifjú tehetségének számított (a Herder-díjas Sütő András őt tüntette ki fiataloknak juttatható külföldi ösztöndíj-javaslatával), s valóban ajándék volt találkozni, beszélgetni vele, mint ahogyan a szüleivel is. Édesapjával, Szócs Istvánnal – akiről a Helikon folyóiratnál is baráti munkatársa, Sigmond István mondta, hogy azt hiszi, „ő a legértékesebb egyéniség és koponya a jelenkori magyar irodalmi életben”. (S aki ugyancsak nemrég, 2020 szeptemberében távozott közülünk. Géza *Apám a H terminálon* című költeményével búcsúzott tőle, a vers utolsó sorában az „elcsatolt” szóra is melankolikusán rájátszva: „A távolban távoli rokonok gyülekeznek, / a szívverés nyugovóra tér szülőföldünkön, / az elcsitult területeken.”) Csupán hallgatni is őket abban a korszakban: a szellem győzelmévé válhatott a permanens egzisztenciális félelem légkörében. Amikor párnával takartuk le a telefont, vagy kimentünk sétálni a Szamos-partra, hogy valamelyest szabadabban tudjunk társalogni, hittük volna-e, hogy mégsem örökre maradunk bezárva a szabályosnál kissé tágasabb börtönben? Hogy a nyolcvanas évek végén Gézát már a Szabad Európa Rádió magyarországi stúdiójában meg a pesti ellenzéki tüntetéseken látjuk viszont, miután egyetemes demokratikus emberjogi és kisebbségvédelmi küzdelmei közepette az életéért is aggódnunk kellett az évtized elején-derekán? S hogy akkorát fordul a világ, hogy aztán időbe telik, míg újra rájövünk: lázadozhatunk tovább, mert valahogy nem egészen az sikerült, amit szerettünk volna. Az persze mégiscsak hatalmas változás, hogy az egykori határátkelések rettegetése, a tiltott könyv, írás, folyóiratszám dugdosása után Szócs Géza ötvenhatos darabját például ünnepi sikerrel játszotta a debreceni színház, vagy Bertha Csilla a férjével, a szintén irodalomtörténész, amerikai származású Donald E. Morse-szal erdélyi szerzők drámáit fordította angolra, majd összeállítottak, megszerkesztettek egy reprezentatív kötetet, amelyben Sütő András, Székely János, Páskándi Géza, Lászlóffy Csaba, Szócs Géza egy-egy műve szerepel, s a könyvet kiadták Írországban, Dublinban, ahol a világhírű, legendás Abbey Theatre-ben mutatták be, majd itthon a Petőfi Irodalmi Múzeumban, érdeklődők sokasága előtt. Az egykor „elhallgattatott hangok” – *Silenced Voices, Hungarian Plays from Transylvania* (Dublin, Carysfort Press, 2008) – immár a nagyvilágba is eljutottak tehát, köztük a *Karácsonyi játék*, amelyről a kötet szerkesztők azt írják bevezető tanulmányukban, hogy az örült heródesi kort kifaragó karikatúrisztikus, parodisztikus groteszk komédia egyik nagyszerű példája ez (it „ignites a nervous, sardonic, grotesque comedy in his portrayal of Herod’s despotic regime’s insane operations”). S a fordításkötetet méltató Bollobás Enikő is kiemeli, hogy ez a mű fel-

rázó abszurd példázata a még abszurdabb valóságnak; az abszurditás realitása pedig a realitás abszurdumának. Így tehát egyszerre valóban igaz és hiteles „realista” láttelet is („we would call it absurd, had it not been 'realistic', a true depiction of the absurd reality under Ceaușescu. So again it is not literature that is absurd, but life, it seems”).

Egy démonikus időszak örök érvényű vizionárius drámaköltészeti mementója tehát ez is, ami- képpen *A kisberek böszörmények* (Szócs Géza 1994-es színjátéka) szintén a dramatikus és parabolikus abszurd, a (posztmodern) nyelvjátékos tragikomédia, a fergetes fekete bohózat vagy a hársányan szarkasztikus „tragifarce” (a szerző monográfusa, Blénesi Éva Bréda Ferenctől átvett találó kifejezésével: a „mega-burleszk”) remekként tölti be ugyanezt a funkciót és válik maradandóvá. A virtuóz szövegalkítás, a kabarészerű bohóctréfákat halmozó inter- és architextuális vagy regiszterkeverő nyelvi-stiláris összetettség és sokszínűség egyidejűleg termékenyen hordozza a történelmi tisztánlátás és lényegfelmutatás keserű-katartikus üzeneteit is: a jelenvaló magyar nyelv- és identitásvesztés (részint kollektív önmegszüntetés) univerzális botrányának (háborzongató antropológiai képtelenségének) autentikus művészi demonstrációját. Az 1989 híres vagy hírhedt eseménymozzanatait (a falurombolást vagy „Vérmarót” császár egyre debilisebb medvevadászeit, illetve a temesvári református lelkésztől, Tőkés Lászlótól eredő zendülés itt jelképes és sorsjelentéses fikcióba fordított – tehát az alapvető megoldatlanság folytonosságára utaló inverz vagy paradox – motívumát) felvonultató mű a kiszolgáltatottságában a vallás- és börcsere eszközével magát szerencsenként menteni remélő kisközösség sorsát, a magukat fekete festékbe mártók és a „reiszlaminálás” ábrándját kergetők turbulens boszorkányszombati erkölcsi (nemzet)haláltáncát karikírozza. (Amely haláltánc hangulatilag hasonlatos többek között a *Balkáni gerle* című Sütő-darab szimbolikus lakodalmi felfordulásához.) Amikor „az önfeladás illúziója nemcsak hogy haladéknak nem bizonyult, de a továbbélés vigaszának helyébe a megmaradás szégyenét hozta”, s „a reménytelenség fordul bacchanáliába”, az „az ésszerűség látszatában fellépő esztelenség” (ahogy Márkus Béla taglalja). Miközben égető kérdés marad, hogy ha vannak védett állatok, miért nincsenek védett népek-nyelvek is – merthogy bármely nyelvnek mint lehetséges világnak a megsemmisítése metafizikai bűn: „egyenlő Isten arcucsapásával” (a szerző esszé-kommentárja szerint). Vagyis a „rendszer-változás lehetősége” „soha nem teljesülhet” költői fantáziálásnak minősül” (írja a fordulathoz köthető kortárs magyar drámát áttekintő tanulmányában Elek Tibor), hiszen – s idézi a műből – „Itt nem fog megváltozni semmi. Vérmarót elúzhated, jön helyébe Szörmarót. A Sátán munkája, amerre csak nézel.” Ezeket az időket és a későbbieket is gazdagon-színesen (s a sokfajta bizakodást és beigazolódtatott baljós előérzetet informatív politika- és mentalitástörténeti hitelességgel) eleveníti meg Szócs Géza Farkas Wellmann Endrével készített beszélgetőkönyve, dokumentumkötete (*Amikor fordul az ezred*, 2009), amely valóban különösen izgalmas éppen attól is, hogy sajátos perspektívából, egy, a történelmi fősodorban részt vevő, azt alakító politikus-poéta szemszögéből képes láttatni a korfordulós időket (ahogyan Erős Kinga állapítja meg).

Szócs Géza *A magyar ember és a zombi* (2003) című gyűjteményes kötetébe foglalt „drámás történetei”, amelyek a nyolcvanas évek végétől sorjáznak: a késő- vagy utómodern, a posztmodern, az abszurd-groteszk drámaszöveg-képzés esztétikai-poétikai karakterjegyeinek egész különleges és bőséges tárházát nyújtják. A posztmodern jegyek (regiszterváltakozás, hibriditás, töredékesség, stílusimitáció, jel- és jelentésszóródás, a mű-, a műfaj-, illetve a személyiséghatárok elmosódása, a maszkos-átvetítő intertextualitás, a kollázs-, bricolage-technika vendégszövegekkel, jegyzetekkel, kottákkal, rajzokkal) bámulatos (mondhatni, példatáros) sokféleségben szikráznak elénk – miközben a nemzeti sorstragédiák burleszkbe és abszurd poénokba játszatása éppen nem a nyilvánvalóság érvénytelenítésére, hanem a historikus katasztrófákban tobzódó képtelenség formailag is hangsúlyos exponálására szolgál.

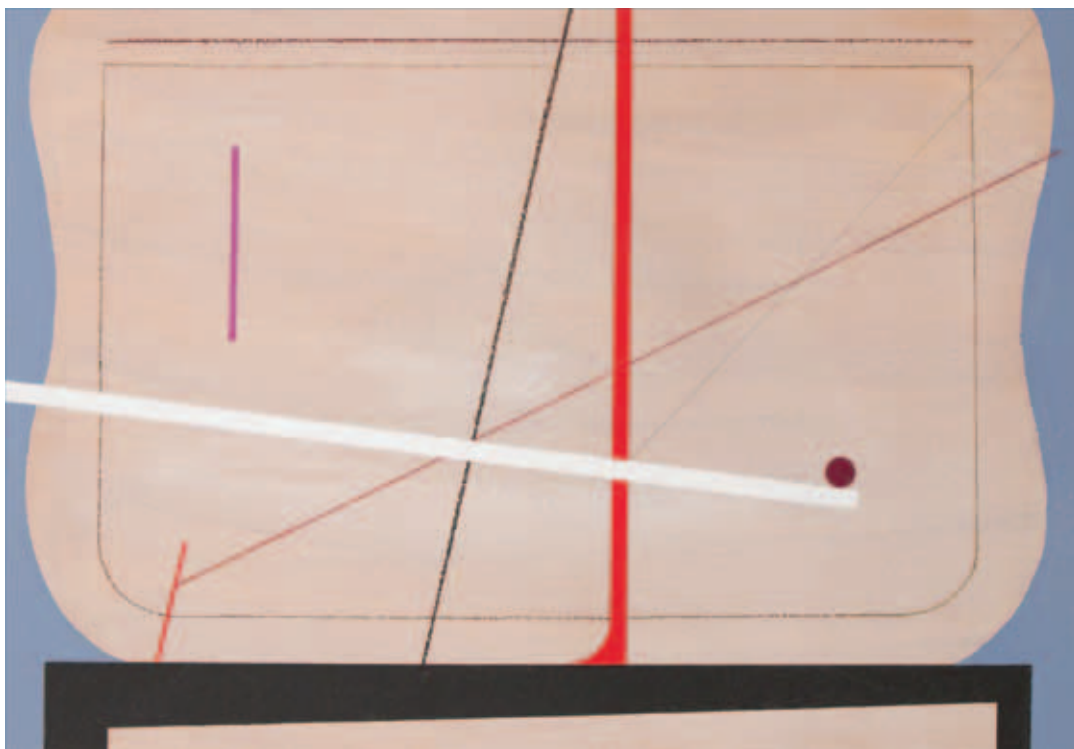
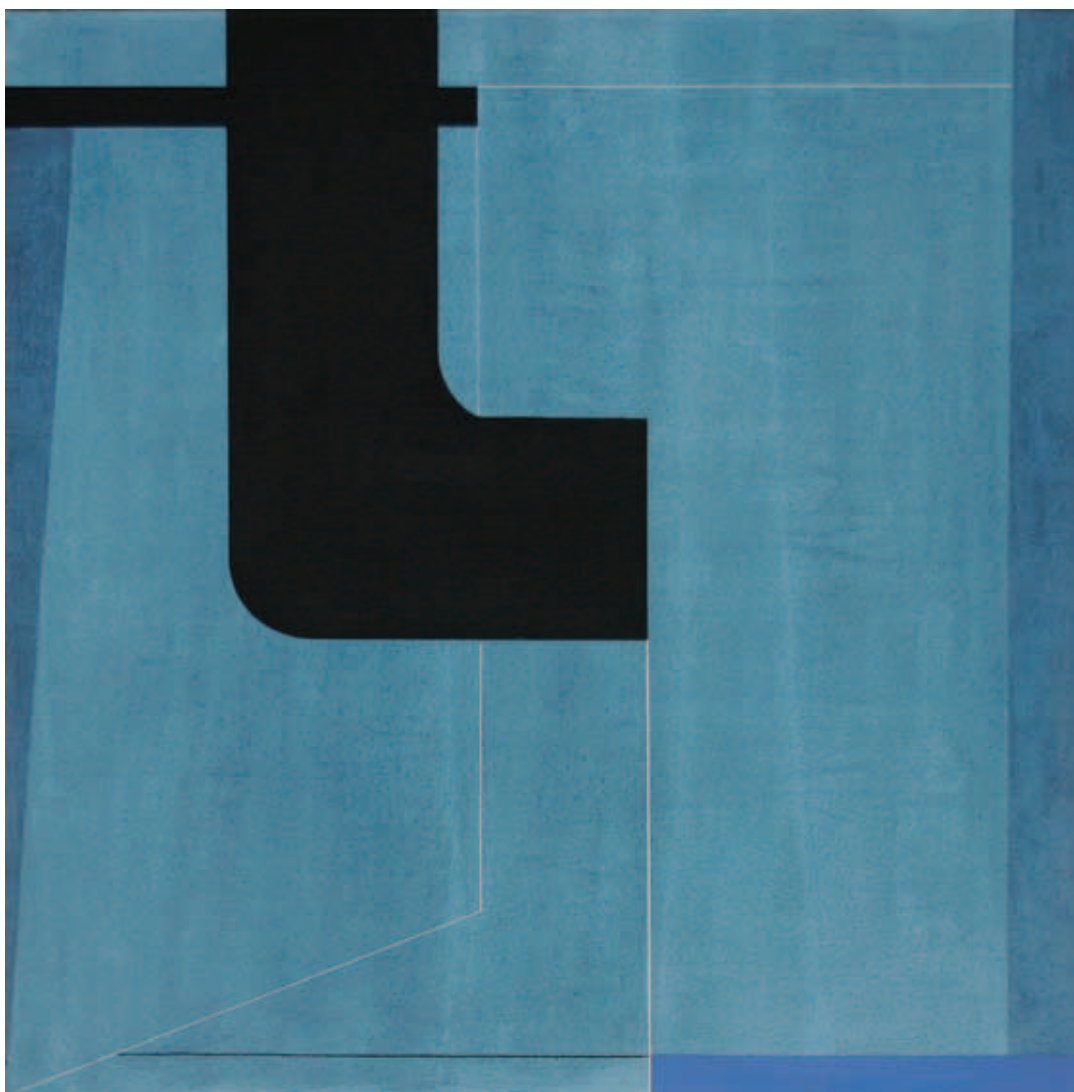
A nyelvi ötletgazdagság kavalkádja s a morajló sorskérdések torokszorítóvá mélyülő lényegvonatkozásainak eszméltető sugárzása: jellegadó vonása e színjátékoknak. A posztmodern szöveg-univerzum kibontásához gyakran a mitikus-bibliikus asszociációk, a jelképes-sugallatos analógiák rengetege is erőteljesen hozzájárul, s a heterogén párbeszéd, jelenetfragmentumok, helyzetkomédia-miniatűrök, lírai betétek füzérét valami archaikus őstudás mélyértelműsége itatja át lélekről és jellemről, erkölcsről és árulásról, isteni és emberi titkokról. A misztériumjáték- vagy mirákulumszerű *Passióban* a rejtjelekbe oltott érzékföltöltés nyelvjeles érzékeltetése áramlik, miközben az ördögi gonoszság (önzés, vakság, irigység) elképesztő morbiditása is megnyilatkozik; az istengyilkos tömeg így

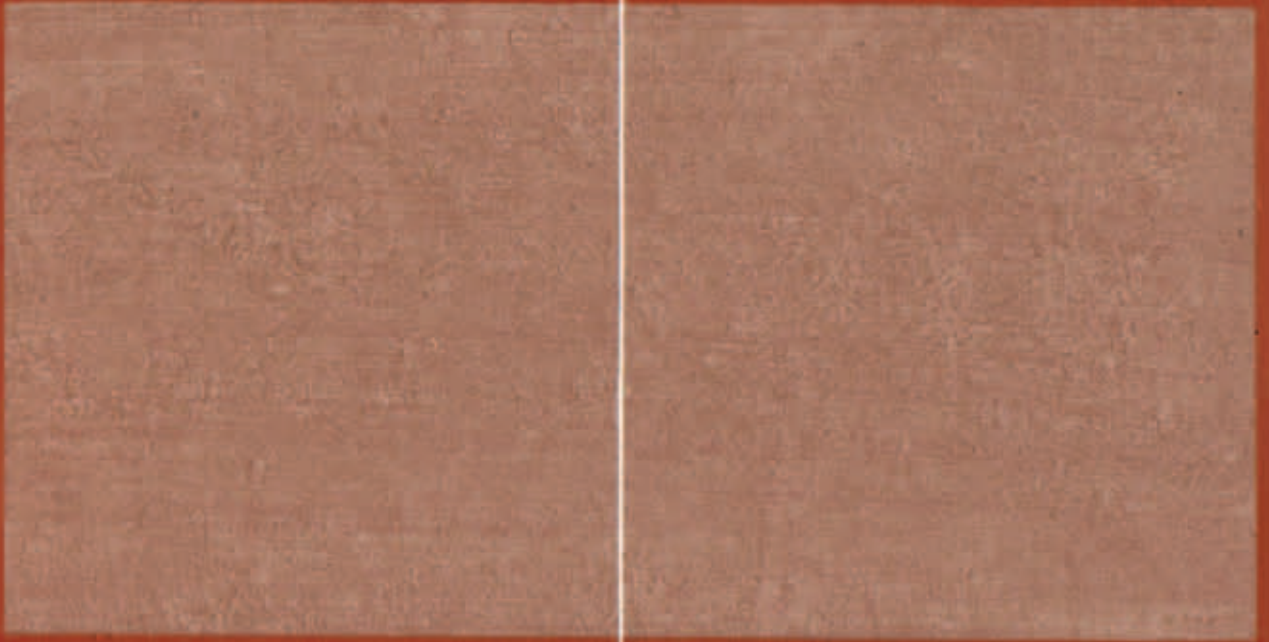
ordítózik Jézus ellen: „Pénzért gyógyított! Aj, be sok tömérdek kincset szedett össze! Engem miért nem gyógyított meg? [...] Meglépett a hitközség pénzével! Huá, huó”; Barabbás – jogosnak tekintett népszerűségét kihasználva – már királlyá választatását tervezi; a kereskedők – már a Golgotán – farragott feszületeket árulnak, „olcsón”, aztán a számból készült kolbászt; Pilátus azért hiszi kiválasztottnak magát, mert amíg Krisztus-követők lesznek a földön, az ő nevét is „imájukba foglalják majd”; és így tovább. A bizarr komikum kíséri azután az árulásának jelétől a környékbeli kakasok kiirtásával – de mégis hiábavalón – menekülő Péter apostol „apokrif” történetét (*A kakas*) vagy a heródesi gyermekgyilkosság eszelősségét, a despotikus rémuralom általános természetrajzát is, amely – aktuálpolitikai értelmezhetősége révén – részint allegorikusan és profetikusan anticipálja a merénylettől rettegő Ceaușescu végül ténylegesen bekövetkező likvidálását (*Karácsonyi játék*, 1988).

És meghökkentő travesztiaiba oltott melankólia vonja be az egész ezeréves magyar történelem tablóját is (*Ki cserélte el a népet?*). A mikszáthos (*Új Zrínyiász*) humor mellett a sorspanoráma döbbenetes vetületeit (Németh László-i megfogalmazásban, hogy hol és „hogyan veszett el magyar a magyarban”), súlyos igazságait is fölkavaró és játékba hozó – s így ugyancsak remekműszámba vehető – színdarab a morális degeneráció és az értelmi leépülés végállapotait parodizálja, amikor maga a nemzetvesztés ténylegessége is már az öntudatlanság vagy a tévértelmezések sötétjébe hull. Az önmagából kivetkőzött vagy kifordított nép („olyan a magyar, mintha vendég volna önmagánál”) már semmit nem ismer fel az eredeti nemzeti érdeket és a szellem magasrendűségét képviselő vezetők szándékaiból és értékeiből, sőt, leplezetlen gyűlölettel kel föl ellenük. Az elhivatottságból fakadó áldozatvállalás tökéletes kudarcot vall az alantas rágalom és értetlenkedések mocsarában a hős egri várvédőktől Petőfi át Csontváryig. Győz az árulás, az eszményhordozók kiátkozása. Dobó Istvánt egyfelől azzal vádolják, hogy ő a heroikus kitarítás erőltetésével a magyar vérvesztését akarja növelni, vagyis valójában török megbízást teljesít, másfelől viszont azzal érvelnek ellene, hogy a törökök őt, úgymond, vehemensen „törökellenesnek” tartják, ezért más vezérre van szükség: olyanra, aki kellőképpen „mérsékelt”, „tárgyalóképes”, akivel a török „hajlandó leülni”. Petőfit mint „muszkavezetőt” kergetik el, a feltámadó Árpádtól pedig még a vérszerződés érvényességét is elvitatják. Minden hazug megalkuvásra, csalásra találtatik átértelmező, elpalástoló magyarázat, a beszéd mindent képes igazolni, a valóság igazsága megfoghatatlanná illan, mert artikulálhatatlanná válik. Bekövetkezett, amit az egyik jelenet végén – a szöveggköziség nyelvjátékai révén – elhangzó Vörösmarty-idézet definiál: „Neve: szolgálj és ne láss bért. / Neve: adj pénzt és ne tudd mért. / Neve: halj meg más javáért. / Neve szégyen, neve átok: / Ezzé lett magyar hazátok.” A „váltottlelkű”, magát elcserélő-elpusztító népet nem lehet tetten érni, mert „időközben elcserélték a nyelvüket, a vallásukat, a királyukat, az isteneiket”; így az önmagával sem azonos nép, e „kettős tudatú, szerencsétlen nemzet, mely saját magát emészti föl, mely tulajdon vérebe vert csapat, megsemmisíti legjobb fiait [...] egy olyan nép, mely nemsokára el fog fogyni s csak szomszédai históriáiban fog tovább élni – egy nemzet, amelynek alig ezer év kellett, hogy elpusztítsa önmagát. / Mintha élne s mégis meghalt volna? / Mintha látott kép után epedne. / Egyfajta árvagyermek. / Igen. / Félelemmel és gyanúval nézi, / Dolgait hogy más keze intézi / Folytonos, bár lassu működéssel. / Mintha élne s mégis meghalt volna. / Így megy egykor félhold éjszakáján / Egy törött szántóvas van a vállán, / És megáll egy künn felejtett háznál, / Mintha vendég volna önmagánál.” – „Lehet-e szabad az a személy, és kiterjesztve, az a nemzet, amelyik nem tudja, hogy ki is ő valójában, lehet-e szabad az a nemzet, amelynek nem adatik meg az identitás tudásának bizonyossága?”; „értelhetővé válik a kapcsolat, amely a nyelv elkülönböződése és a nemzet elkülönböződése között fennáll. A dráma egyszerre beszél a nyelv és a nemzet alapvetően elkülönböződött vagy elkülönböződő jellegéről” – boncolgatja tanulmányában Sántha Attila.

Gondolati és poétikai összetettség, polifónia, esztétikai változatosság, súlyosság és szférikus légiesség megragadó egyensúlya: minden Szöcs-darab sajátja. Legyen az Shakespeare-pastiche vagy -parafázis, illetve „montázsdráma” (Szokolczay Lajos) (*Rómeó és Júlia*), lét és szerep, művészet és művész-sors titkait megrázó életfilozófiai felismerésekkel és stilizáló kultúrtörténeti utalásokkal feszegető példázat vagy szimbolikus vízió (*Pandó és Martinek*, *Don Quijote esete Dulcineával*, *A szirén*), hétköznapi banalitást láttelező tragikomikus hangjáték-humoreszk (*Kisvárosi történet*, *A virágos láda*) vagy a kelet-európai diktatúra politikai pszichoterrorját, sötét titkosrendőri machinációit élesen átvilágító filmforgatókönyv (*Bombázó lányok árnyékában*); vagy akár az ötvenhatos nemzeti misztérium lírai dramatizálása (*Liberté 1956*). S az összhatás: ami a mindenkori nagy nyelvi, művészi, önismereti élményeké. Mert a nyelvjáték orfikus vagy próteuszi varázsai nem szűrik ki

KONOK TAMÁS, T, 1989/78 (MAG); Tér átlókkal (Space with Diagonals), 1989/81 (MAG); jobboldalt: Forme architecturales, 1988/127 (LM-KMM)

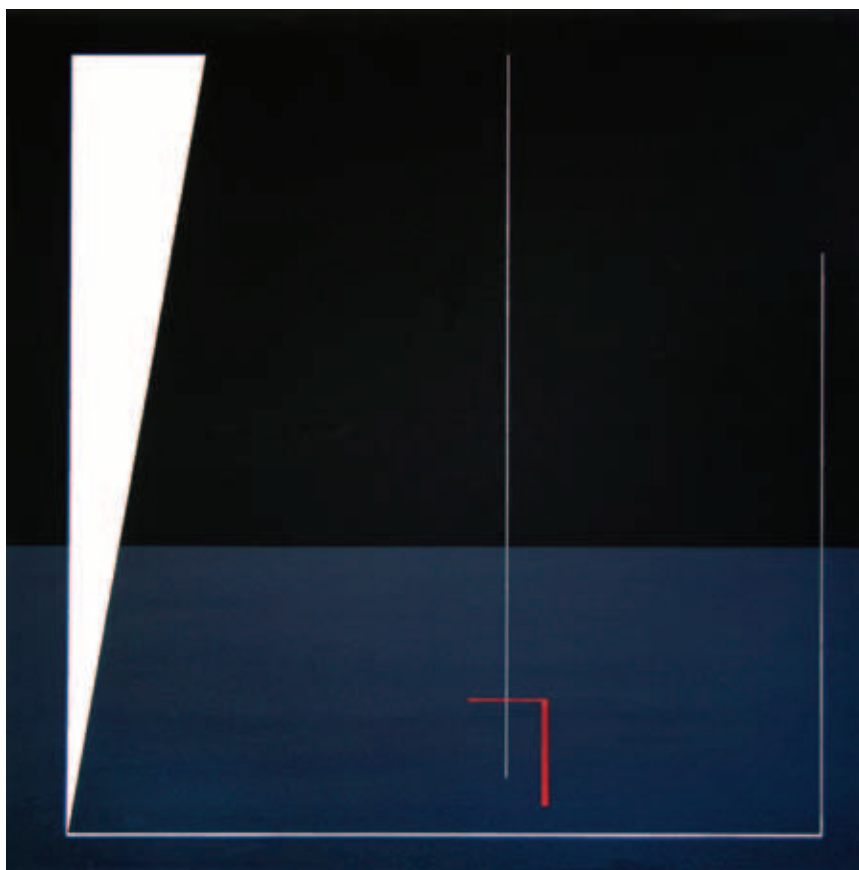

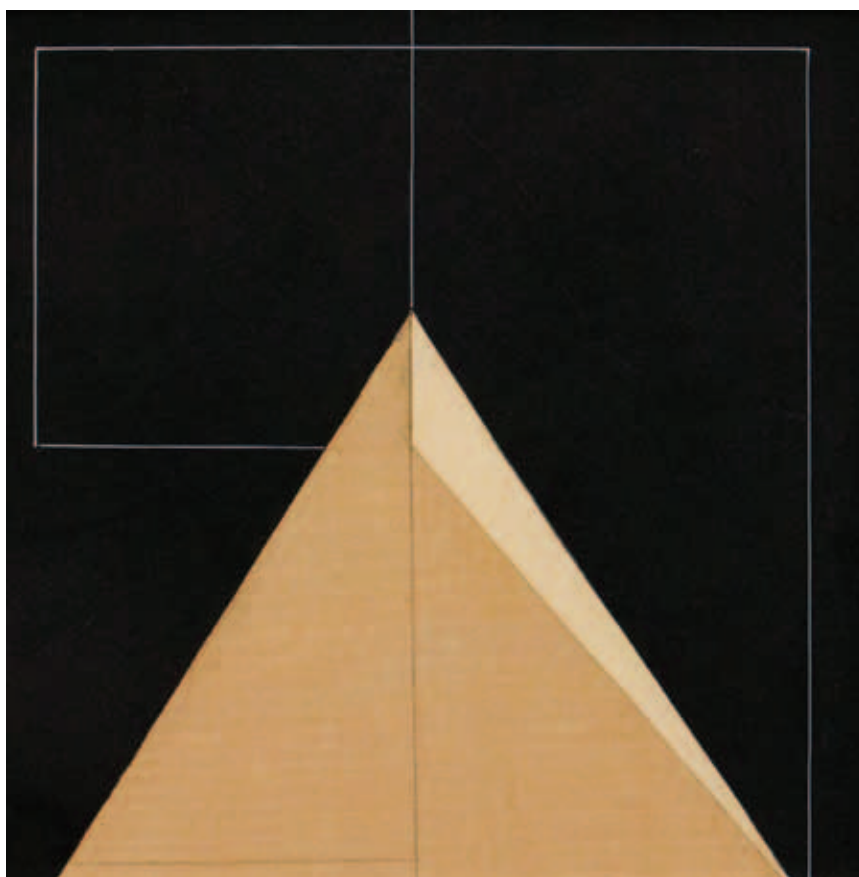
ha bedörzsölném magam mézzel? / vagy ha kaporral? puskaporral?" [*Megszületsz kellő időben állandóan*]; „S a felhők és az ég alól / Isten magyar népmása szól. // Tiéd az ország, mond az Úr / és azt gondolja szóltanul: // Mindez övék és mindez ök. / A polgárháborúk s a nők / s a szentmisék s a szemfedők /.../ rikkancs rikolt a Délinél, / Magyar Nemzet és Daily Mail; // egymást váltják az ezredek, / lyukas zászlókat fúj a szél; // mindez övék és mindez ök, / a felhők és a felkelők” [*Az 56-os villamos*].) Az ezek közé sűrített sorsos jelentésvonatkozások és asszociációk pedig így rendkívüli hatásformákat és sugallatokat képesek kiteljesíteni. Az egzisztenciális és a nyelvi univerzum összehajlásában és összerendezésében mindaz feltolul és feltárul, ami a létezés költői-művészi nyelv általi felfedezésében megvilágosodhat; s hogy ilyképpen a létfeledettségéből és lételrejtettségéből fényre juthasson a lét igazsága. „Heidegger a nyelvet a lét házának (‘das Haus des Seins’) nevezte. A magyar nyelv és a magyar nyelven szóló irodalom a magyar lét háza” (összegezi ezt Görömbei András). Szócs Géza nyelvi artisztikumában a hagyományosan felfogható és az újszerűen meglepő revelációk borzongató mélység- és magasságperspektívákat sejtetnek. Nála valóban titokteli összjátéka bontakozik ki az ismerősen visszhangzóknak és az ismeretlenül meghökkentőnek. A transztextualitás, az imitációs és kísérleti stílusjáték modális összetettségében a szövegjáték itt is felfedezésé válik (ahogyan azt általánosságban a posztmodern nyelviségről Wolfgang Iser is megállapítja): „maga is megváltozik”, „maga sem marad érintetlen mindattól, amit játékba hozott”. Vagyis egyszerre érvényesül a megindító élmény tradicionális sors- és gondtapasztalatisága, illetve a megnevezés sajátja és mágikus experimentalitása.

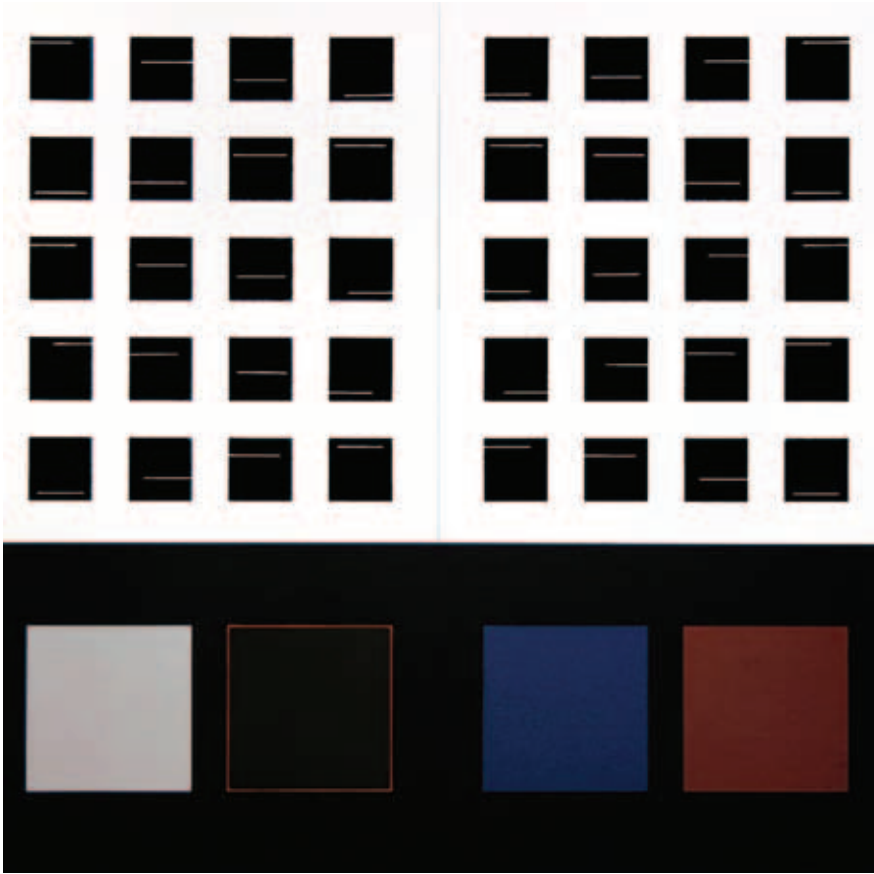
S mindennek a légkörében egyszerre válik tisztán megítélhető metafizikai képtelenséggé és morálisan megsemmisítő bizarr nevetség tárgyává mindaz, ami az utóbbi évszázad Kárpát-medencei magyar történelmének pokoli emberellenességként és merényletözönként zúdult e népre: többszörös bűnös trianoni diktátum, őrjöngő diktatúra, lélekfojtogató erőszak-államiság, rémisztő magyarpusztítás, hungarocídium, népirtó téboly, bornírt rendőrterror, sovén nemzetiprás formájában és válogatott vagy éppen válogatatlan módozataiban. Részint mintha Weöres Sándor *Majomországának* aboriginális kritikai világszemléletét, annak emberiségparódiáját idéző karneváli bohózatossággal karikírozva tűnnének mindezek elénk. Az ostoba agresszió fenomenológiájának gúnyszerű leképezései például a janicsárdalok. A harcisan vállalt gaztettek reflektálatlanságának és az alapvető erkölcsi normákkal szögesen ellentétes önleplező dicsekvés tartalmának bizarrériája: mintegy az emberi elaljasulásnak a legmélyebb diabolikus ösztönvilágból fakadó jelenségtanát képletezi. Mindközönségesen: a tudathasadásos hazaárulást. „Foglalkozásom: janicsár. / Vallásom, nemzetiségem: janicsár”; „Néha ellátogatok szülővárosomba, a messi Erdélybe. Ilyenkor / kardélre hányom apámat, öcsémet, nagybátyámat: / aki éppen elérhető a családból. / Rokonaim hadonásznak, / a nők sivalkognak, verik a rikácsot / de én nem puházok / anyámon húgomon – szeretek janicsárnak lenni – erőszakot teszek / aztán elhajtom őket a rabszolgapiacra Drinápolyba / miután újra meg újra / felgyújtom szülőházam és szülővárosom” (*Egy janicsár önarcképe*). Vagy: „amíg rínak: / – Völegényem! / s ordítóznak: / – Kata lányom! // lesújt rájuk / buzogányom / s vérben fürdik / jatagánom” (*Sej, haj, jatagánom – Janicsárdal szaxofonra és zongorára*). Állati indulat és virtuális erkölcsiség elvileg széttartó – és legalább lehetséges összeütközésüket vibrálató – nézőpontjai az öncélú és értelemmel felfoghatatlan, beláthatatlan gonoszság szubhúmán és infernális dimenziójában oldódnak elképesztő (s a nyelvi önkifejezés felülmúlhatatlan szarkazmusával tetézt) valóssággá össze – a parabázis, a maró irónia költői eszközével villantva fel a külső, utókori nézőszögből származó elborzadó megítélés aspektusát.

A nemzeti sorskatasztrófák, a kiélesedő dilemmatikus létkérdések (lenni vagy nem lenni?; menni vagy maradni?; túrni vagy menekülni?) akárminő burleszkes átképzésekkel és átvetésekkel, széthangzó és jelentésrelativizáló disszeminációval torlódnak is fel: soha nem a történelmi trauma inherens metafizikai megkérdőjelezhetetlenségét kezdik ki, hanem éppenséggel azt erősítik és nyomatékosítják: csak az események visszajáról nézve és látatva, hogy mindezeknek a létkataklizmáknak egyszerűen nem lett volna szabad bekövetkezniük. Ami megtörtént, az az emberiség abszolút mértéke alatt nemcsak fájdalmas, hanem egyszersmind groteszk képtelenség is, azaz mint abszurd tény: ijesztő mivoltában kétségbeejtő nevetség is. Nem az általa jelentett szenvedéstömeg, hanem maga a benne megtestesülő történelmi és etikai botrány. „Kedves magyarság színe-virága! / Értesítünk benneteket, hogy folyó év augusztusában / Mohácson nagyszabású csatát tartunk. / Mindenkit szívesen látunk. Elképzelés szerint kb. 26000 / magyar halott marad a harcmezőn. /

KONOK TAMÁS, S.T., 1995/35 (MAG); Sine loco et anno, 2001/36 (MAG)

KONOK TAMÁS, Cours de temps, Time process, 2001/37 (MAG); Bagatelle, 2001/35 (MAG)

Tegyünk meg mindent, hogy a rendezvény a tervek / szerint alakuljon” (*Értesítő*) – hangzik például az egyik konkrét vers a blódlí és az akasztófahumor örkényies vegyülékével (a *Pisti a vérzivatarban* egyik szövegrésze hasonló derűsen invitál az ’56-os forradalom eseményeire, a „tüntető felvonulásra”, amely majd „a Rádió megostromlásával folytatódik, és polgárháborúval, valamint fővárosunk rommá lövésével fejeződik be”).

De elementárisan atmoszférasűrítő tényezők gyakran az elégikus meditáció vagy a liturgikus, szakrális hanglejtés megejtő tónusai, hangulatai is: „Szent László, sírodat most dúlják, mért tőröd?! [...] Hol fénylik lándzsádon lobogó szent zászlónk? / Hol csattog érc-lovad? elhagytál? Szent Lászlónk? [...] Meddig még?! dúlják és pusztítják országod! [...] Szent István, Szent Imre, Szent László, hol vagytok?” (*A Szent király és népe*). S ez a legváltakozatosabb szülőföldi emlékeket, élményeket, hangulatokat és képzeteket időtlenné-fantasztikussá lebegtető atmoszféra s a különös szófűzések filozofikus bűvöletessége: maga a Szőcs Géza-szövegek talán leginkább elidegeníthetetlen és utánozhatatlan sajátja, védjegye. Az enyhén misztikus, sőt orfikus-hermetikus rejtelem itatja át a melodikus dalszerűséget megújító dallam- és hangeffektusokat, a zenei ütemeket is átszellemítő hangzásokat: „Különös fantom az emlék / s benne a lét és a nemlét” (*A lányok*). A „szürrealizmusba hajló társítások, fergeteges szójátékok, elzsongító, abszurd dalok, vizuális gegek” rezonanciáját meghatározó, „kivételes aurateremtő erejével” a költő valóban „társtalan a kortárs magyar költészetben” (Balázs Imre József megállapítása szerint is). Miközben számtalan motívumával szervesen illeszkedik az erdélyi és az egyetemes magyar líra sugallatos tradíciófolytatásába, hagyománytörténésebe. Például Dsida Jenő *Nagycsütörtök*-átképzése és a székelycsárdi állomás Kányádi Sándortól a fiatal erdélyi költőnemzedékben Fekete Vincéig, Orbán János Dénesig, Farkas Wellmann Évaig számtalan sokértelmű variációban – főként travesztiában és persziflázásban – alakul át. Szőcs Géza transzformációjában ekképpen:

*Egykoron én is szálltam át Kocsárdon,
Kocsárdon én is szálltam át.*

*Albatrosz voltam, súlyos csomagjaimmal.
Kocsárdon én is szálltam egykor át.*

*Disznóbőr kofferjeimben fehér szárnyak lapultak
s egy óriási, sós viharkabát*

(Az albatrosz átszáll Kocsárdon)

A húszas években (1925-ben) megjelent, *Atlantisz harangoz* című kötetének előszavában Reményik Sándor Rákosi Viktor regényét (*Elnémult harangok*) citálva írja: a „lázálmot” „százszorosan meghaladó valóságot” kellett megérni; „Transzylvánia elsüllyedt és harangjai elnémultak”; de „Isten különös kegyelméből, elváltozott, elfinomult, átszellemült hangon” az elnémult harangok mégis megszólalnak a mélyből („gyászban győzelem”), s hogy az ő könyve ennek az atlantiszi „harangjátéknak” „egy pici lélekharangja”. A címadó emblematikus költemény megrázó motívumainak („Mint Atlantisz, a régelsüllyedt ország, / Halljátok? Erdély harangoz a mélyben. /.../ Magyar hajósok, hallgatózzatok, / Ha jártok ottfenn fürgeteges éjben: / Erdély harangoz, harangoz a mélyben”) reminiszcenciája alakítja 1996-ban Szőcs Géza sóhajos versének (*Ti boldog hajósnépek!*) szuggesztív képzetársításait:

*ti szerencsés hajósok,
gondoljatok a népre
mely itt lakozott egykor
csak nem tudta, mivégre.*

2009-ben egyik előadásában pedig mintegy „credóként” (*Köszöntő*) hangoztatja a költő: „Támogatom a magyart a magyartalannal szemben és az embert az embertelennel szemben, a bölcső pártján állok a koporsóéval szemben, a megszólaló harangok pártján az elnémult harangokéval szemben.” És 2018-ban a fiatal (és ugyancsak kolozsvári) költő, „a transzszilvanista örökség vállalását”

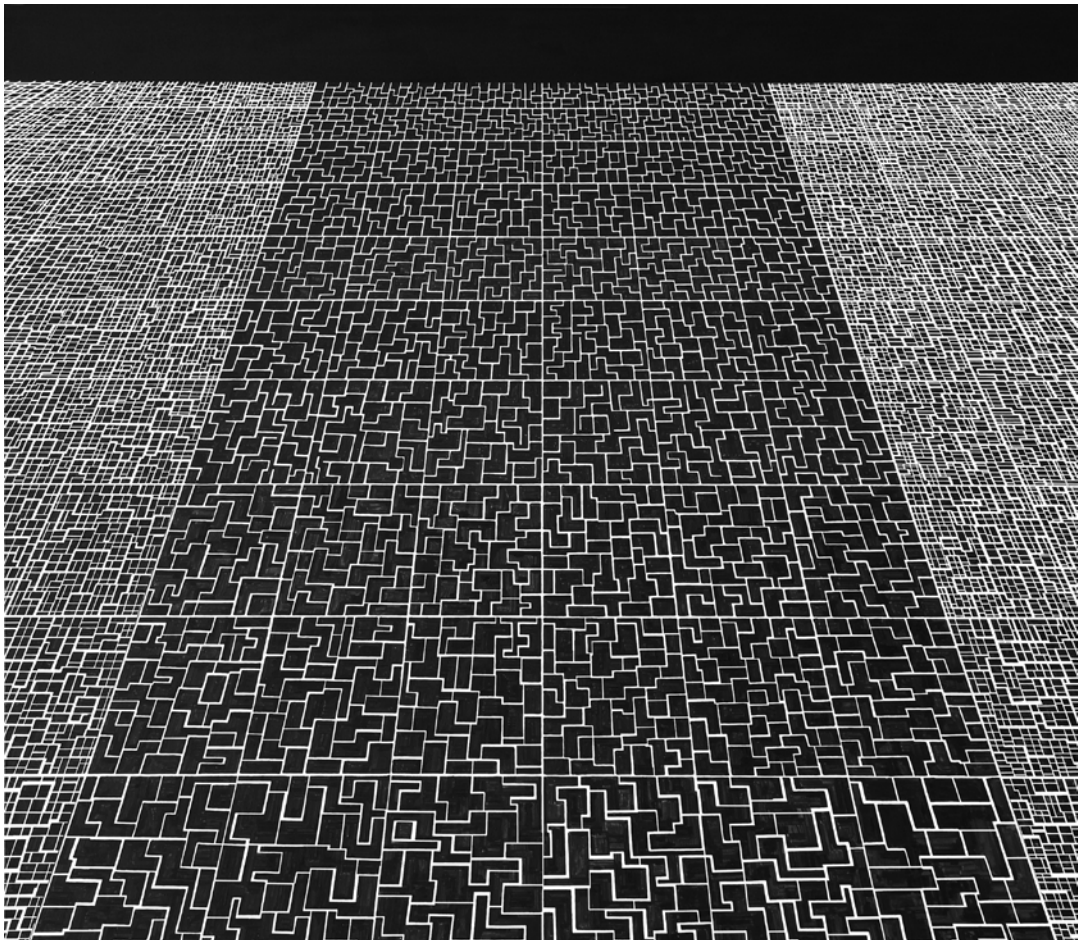
(Márkus Béla) sem elhárító Papp Attila Zsolt verseskönyvének címe: *Az atlantiszi villamos*. Benne pedig *Az erdélyi tenger* című költeménye utal az elődökre és tanúsítja az ihlető, visszhangzó motívumok invenciózus és kimeríthetetlen továbbírási lehetőségeit: „ez itt egy tengerország, / a vízmélyek felé sodródó / elsüllyedt, megtalált városállam /.../ ott vár a sok atlantiszi ember: / Hunyadi M., Bethlen G., Mikes K. / meg a számtalan nevesincsen / mélytengeri írnok, vendégek / Tengerkolozsvár és Vízierdély / időtlen jelenidejében.”

•

Megmaradás, reménytápláló kegyelmi vigasztalódás és lélekerősítés: továbbra is ezek a szüntelenül, váltig áhított eszmények és kapaszkodók a kisebbségbe szorult, de az egész magyar kultúra számára is. S a bizakodás a trianoni sorstragédia megítélésének érdekfölötti tisztaságában és méltányosságában, vagyis az igazságtalanság feltétlen belátásában és valahai orvosolásában. A sorvadás idején is fohászkodva – Szócs Géza imádságos szavaival – a Fennvalóhoz, ki

*folyton-folyvást föltámasztva minket
összegombolod rajtunk újra s újra
életünket, mint meleg, piros inget –*

*Isten, köszönünk mindent;
s ha elrejtőznél egyszer
a végtelen időben,
templomi, festett képen
vagy kifaragott kőben:
kérünk, Miatyánk, engedd
hogy megtaláljunk téged
egy kukoricaföldön
vagy Emontekiőben.*

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

MURÁDIN JENŐ

Racskó István – a „kútásó festő” rendhagyó pályaképe

A magyar művészet – nem különben az egyetemes művészet – sokszínű, 19–20. századi élet-palettája félbemaradt, be nem teljesült pályák egész sorát vetíti elénk. Olyanokét, akiket létküzdelmek, koruk betegségei, még nem olyan régen a tüdőbaj, a kívándorlások utat tévesztő köde, háború és fogság térített el szándékaiktól. Nem kevés azoknak a száma sem, akik csak a napi kényszerű fizikai munka után vehették kézbe az ecsetet. Kézenfekvő példa rá Nagy Balogh János, aki szobafestéssel, vagy Derkovits Gyula, aki félkarú háborús sebesültként az asztalos-sággal pótolta meg családfenntartó keresetét.

Az a festőtalentum pedig, akiről e rövid írásban szó lesz, a mára már alig ismert nevű Racskó István, éppenséggel olyan mesterséget űzött képalkotó munkálkodása közben, ami igazán rendhagyó volt.

A kútásást!

Nagy mesterség ez, meglelni a forrást, és ki is ásni a kutat – írhatnám le Mikszáth hangütését szerénytelenül kölcsönvéve. De ez azért mégis páratlanul egyedülálló.

Racskó István (1890–1914), a világháború szerbiai frontján mindjárt a háború kezdetén – huszonnégy éves korában – elesett festő erőteljes színlátású, ígéretes tehetsége volt a nagybányai kolóniának. Pályatársa a festőtelepen, Nagy Oszkár úgy emlékezett meg róla életrajzi följegyzéseiben, mint a művészközösség „legeldebottabb és legtehetségesebb festője”. A legeldebottabbat úgy értette, hogy nincstelenségében a legszűkösebben élők közé tartozott.

De ne ugorjak ilyen gyorsan előre. Amit életéről tudunk, leginkább Lyka Károlynak köszönhetjük. Ő volt az, aki az általa szerkesztett Művészet című folyóiratban búcsúztatta a háború hősi halottjai között elesett festőt.

Racskó István 1890. április 29-én a Budapesthez közeli Csömörön született, egyszerű gazdálkodó szülők gyermekeként. Főiskolai tanulmányait egészen korán kezdte, de azt hamar megszakítva 1907-ben Münchenbe ment, Hollósy Simon növendékeihez csatlakozott. Szuggesztív hatású mesterét két nyáron át a máramarosi Técsőre is elkísérte. Csak ezután következett Nagybánya, a kolónia, s közben egy Rómában töltött tél.

A művésztelepen Racskó a szabadiskolában, majd az iskolán kívüliek csoportjában dolgozott. Ám ez az iskola inkább csak a modell utáni rajzolás lehetőségét kínálta számára. Öntudatosságára nagyon is jellemző, hogy egy alkalommal elutasította Thorma János korrektúráját. Az incidensről Tersánszky Józsi Jenő számolt be a szobrász Pátzay Pál elmondása nyomán.

Ide kívánczik Tersánszky Józsi Jenő kulcsregénye a festőkolóniáról (*A félbolond*, 1947), mert ennek egyik központi alakja éppen Racskó István, a művésztársak között különösen megbecsült festő. Ez a pikareszk regény tükröt tart elénk a kolónia közösségéről, egy nyár történetébe sűrítve az eseményeket. Mivel kulcsregényről van szó, a nevek nem valószínűsítők benne. Csak azok számára feloldható, de az is csak úgy-ahogy, akik járatosak a nagybányai művésztelep történetében. Racskó alakjára utal a legkonkrétabb fogódzó. Ő a regényben Csuszkó, a fiatalok társaságában különösen megbecsült festőtárs. Azonosításához nem is fér kétség, kútásó mesterségére kétszer is történik utalás a könyvben. Szóval Racskó-Csuszkó visszaszólt a konzervatív szellemű Mesternek, hogy ne szóljon bele a dolgiba: „és az iskola igazat adott Csuszkónak!”

Ez úgy 1911 körül történhetett, a kolónia megújulását követelő fiatalok, a „neósok” és konzervatívok összecsapásának eseménydús idejében. Érdekes benne az, hogy a már kiérlelt képekkel jelentkezett Racskó nem csatlakozott a „neósok” mozgalomához. Sem azokhoz, akik már 1909-es kirajzásokkal alapjait vetették meg a kecskeméti művésztelepnek. „Egy kisebb kör azonban – jegyzi meg Lyka Károly –, amely ismerte, elvértve látott egyet-egy temperamentumosan festett, nagybányai színpompát tükröző tájképeiből, plein-airban festett aktjából, akik látták műtermében dolgozni: sokra tartották” (Művészet, 1916. Téli szám, 69–70.).

Önálló kiállítása nem volt. Képeiből a művésztelep 1912-es visszatekintő tárlatain volt látható két festménye (*Önarckép; Zazar mente*). Majd szintén a retrospektív 1924-es kiállításon, ahol a kolónia elhunyt művészeiről: Maticska Jenőről, Racskó Istvánról, Jakab Zoltánról emlékeztek meg egyet-egyével.

Életében nem is volt kéznél kiállításra tartálékolt képe. Jószerint minden művétől, akarva, nem akarva, meg kellett válnia. Sokszor kilátástalan helyzete, megszorultsága kényszerítette erre. Csáládót alapított a semmire. A kolónián feleségül vette egyik festőtársát, Katona Margitot (Gittát), és az eladott képekből meg a kútásásból éltek. Nagybányán a Harácsek fivérek gyűjteményébe került egykét frissen megkomponált műve, a szintén fiatalon elhunyt Maticska Jenő munkáival együtt.

Szétszóródott hagyatékából csak az elmúlt években bukkant föl két igencsak színvonalas műve. Egyik a sokak által megfestett nagybányai motívumot, a *Steinfeld-féle malmot* örökölte meg (1912), a másik – egy tájkép – annál is érdekesebbet. A *nagybányai Virághegy tavasszal* lehetne ez utóbbi kép címe. Mélyzöldek és okkerek uralják színben a pompás tájrészletet. A szelídgesztenyefáiról nevezetes dombhát volt a festőiskola kedvenc kirándulólhelye. A dombtető mögött az ég kékje ad mélységet a tájnak, átvonuló fehér felhőkkel. Középtérben egy csöszkunyhó utal az ember jelenlétére. Ez az a képminőség, amely a festő legjobb kvalitásait mutatja föl. Színeiben is annyira eleven, mintha csak most került volna le a festőállványról.

Ugyanilyen minőségű a feleségről, Katona Gittáról 1912–13 körül készült festménye. Jellegzetes nagybányai plein-air kép. Talán az annyira kedvelt Liget egy részét vetíti elénk; a harsogó zöldek között jelenik meg a karcsú, egyenes tartású nő sárgás tónusokat mutató fehér ruhában, valőrökben gazdag festői megjelenítésben. A Magyar Nemzeti Galéria tulajdonába került festmény helyet kapott a nagybányai művésztelep alapításának centenáriumián, 1996-ban rendezett nagyszabású tárlaton.

Sajnálatosan csak említések nyomán tudunk más alkotásairól, például Felsőbányán festett tájképeiről és többalakos ábrázolásáról, aktképeiről.

Grafikai munkássága is érdemes lehetett. Erre csak egyetlen ismert munkájából következte-

tünk. Egy tollrajzban megörökített női portré széles karimájú szalmakalapban, a képmezőt bravúrosan kitöltő vibráló vonaljátékkal. A rajz Tersánszky fentebb idézett könyvének harmadik kiadásában (1994) jelent meg reprodukálható élességgel. Magát a könyvet egyébként nagybányai művészek rajzainak egész sorozata illusztrálja.

A pályakép végkifejletét a történelem sodrása predesztinálta. A világháború kirobbanásának évében Racskó Istvánt is mozgósították. Póttartalékosként harcoló egységével a szerbiai frontra vezényelték. Jelen volt a szerencsétlenül indult szerbiai támadás súlyos harcaiban. Szabács bevétele előtt, a Belgrádtól délre eső Duna-parti helységnél, Grockánál egy éjszakai támadás során esett el, 1914. december 7-én. Sorsáról azonban semmilyen biztos hír nem érkezett haza. Sebesülten fogságba

esett, elhunyt? Csak találgatni lehetett. A Monarchia mára hozzáférhető háborús veszteséglistája némi eltéréssel december 9-re teszi halálának dátumát. (K.u.K. Kriegsministerium nr. 111. Verlustliste 23. 25. old. 1/1915.)

Felesége, Katona Gitta mindent elkövetett, hogy rátaláljon vagy biztos értesülést szerezzen sorsáról. Kálváriajárása itt kezdődött, balladisztikus elemekkel átszőve. Az özvegy nem akart beletörődni a bizonytalanságba. Leutazott Szegedre, hogy a frontokat megjárt katonákat kérdezze férjéről. Több mint fél évig kutatott utána, de csak annyit tudott meg, hogy a grockai támadás után már senki nem látta. Ilyenképpen érthető, hogy nekrológszerű búcsúztatója a Művészet folyóiratban csak nagy későre, az 1916. évi Téli számban jelent meg.

A festőtelepiek részvétellel követték a művész özvegyének gyászát, a veszteséget elfogadni nem

tudó fájdalmát. Érdekes, hogy a kolónia 1921. évi gyűjteményes kiállításán, amelyet az alapítás 25. évfordulójára szerveztek, a festő özvegye, előnévben is férjére utalva (R. Katona Gitta), Racskó Istvánnak egy félben maradt gobelinjét állította ki. Racskó csak kísérletezett ezzel a technikával, talán Ferenczy Noémi példájából ihletődve. A félben maradt falikárpitot özvegye fejezte be. Olyan volt ez szimbolikájában, mint a Pénelopé-motívum, a férjét visszaváró feleség hűsége az *Odüsszeiában*.

Évekkel később a nagybányai festőtelep avantgárd szellemű alkotója, Pásztk Jenő örökítette meg Racskó Istvánné Katona Margit képmását. Festménye *Konyhában* címmel több reprodukciót is megélt. A kép 1924-es keltezésű. A finom hangolással megelevenített, az özvegy arcára árnyéket vető fájdalom az egyedüllét térbe helyezett portréja.

PÁSZTK JENŐ, *Konyhában* (özvegy Racskó Istvánné Katona Gitta), 1924, olajfestmény (mt)

KISS GY. CSABA

Petőfi és a szlávok/szlovákok

Lapok a kultusztörténet egy sajátos fejezetéből

KISS GY. CSABA (1945) Budapest

„December végét, Karácsonyt és Újévet Petrovics a kormányzó istállójában töltötte. A többi fogoly a földeken dolgozott, fát vágtak az erdőben, hányták a havat az egyik rakásról a másikra. Talán csak azért, hogy ne unatkozzanak. Petrovics az ünnepeket az istállóban töltötte.”

Így olvassuk Laco Zrubec szlovák író 2008-ban megjelent regényében, amelynek az a címe: *Kétszer halt meg (Zomrel dva razy)*, az alcíme pedig: *Petrovič–Petőfi*. A költő életéről szól, beleértve a hozzáképzelt szibériai éveket. Sokatmondó maga ez a jelenet, hiszen hősünket január 1-jén keresztelték meg a kiskőrösi evangélikus templomban, és ha még hozzávesszük az istállót mint helyszínt, egykönnyen mítikus képzeletünk támadhatnak a jászolban tartózkodó szereplővel kapcsolatban.

Tudom, dolgozatom címe kissé bőre lett szabva, hiszen Petőfi szláv nyelvű népek körében kialakult fogadtatásáról, kultuszának jellegzetességeiről akár terjedelmes monografikus földolgozást lehetne készíteni, mivel a 19. század közepétől a világirodalom széljárása és a kor jellegzetes kulturális divatjai emelték őt magasra, s alakjában összefonódott a romantikus költő, a nemzeti vatesz és a szabadsághős. Nem volna amúgy tanulság nélküli egy alapos áttekintés költőnk szláv recepciójáról; az pedig különösen érdekes lehetne, ha Petőfi alakját tüzetesen megvizsgálhatnánk olyan kulturák körében, amelyek hasonló körülmények között járták a 19. században a modern nemzeté válás útját, mint mi.

Ezúttal csak szerényebb próbát kívánok tenni. Arról szeretnék rövid áttekintést adni, hogy miképpen alakult – ha alakult – Petőfi kultuszának néhány története a velünk együtt élő szlovákságnál. Azé a Petőfi Sándoré, aki a magyar kultúra megkerülhetetlen nemzeti jelképévé vált, akinek alakja nemzeti identitásunk alappillérei közé tartozik, „Mindnyájunk rokona” – ahogy emlékezésében mondta róla 1972. december 30-án Illyés Gyula. Nemegetszer szabadsághősként és a magyarok jelképeként jelenik meg alakja szomszédaink kollektív emlékezetében is. Ezért kiváltképp érdekes lehet kultuszának vizsgálata ebben a körben, hiszen mint tudjuk, a 19. században egész térségünkben és a korabeli Magyarországon a közel egy időben megjelenő – s egymással vetélkedő – nemzeti mozgalmak nemegetszer egymás ellen fogalmzták meg céljaikat, s alakították ki nemzeti jelképrendszerüket, formálták meg nemzeti történeti narratíváikat. Az irodalom pedig – mint ismeretes – Közép-Európában a társadalmi csoportképződés kivételesen fontos médiuma. Ha erről a kutatási irányról beszélünk, joggal megállapíthatjuk, az utóbbi három évtized magyarországi kultuszkutatása eredményesen bizonyította, hogy nem csak az esztétikai megközelítésű irodalomtörténeti vizsgálódásoknak van létjogosultsága: „...a kultuszok az identitáskonstruálás, önmegtapasztalás és önmegerősítés legfontosabb intézményei” – olvashatjuk Lakner Lajos tanulmányában.¹ Mivel a kultuszkutatás az irodalom társadalmi szerepét vizsgálja, rendkívül tanulságos lehet belenézni egy olyan tükörbe, amelyből irodalmunk egyik klasszikusának arca látszik egy másik kultúrában. És kinek az alakja, életműve lehet alkalmas egy ilyen szembesítésre, ha nem Petőfíé? Jogosan emelte ki könyvében Margócsy István: „Petőfi életének igen sok döntő mozzanata... szinte felkínálta magát a kultikus értelmezésre...”²

És korántsem véletlen, hogy megszülettek költőnk alakjának, költészetének kultikus értelmezései a szomszédos szláv népek körében is. Összehasonlító vizsgálatuk sok érdekes tanulsággal járna. Erre a teljesség igényével itt nem tudunk vállalkozni. Csupán két sokatmondó példával szeretném nyilvánvalóvá tenni Petőfi kultuszának jelentőségét a közép-európai szomszédságban. Két jelentős alkotót említhetek e tárgyban: mind a két író nemzeti irodalma klasszikusaként tartják

számon. Jan Neruda (1834–1891) cseh író és költő az egyik, aki az 1850-es években találkozott először Petőfi verseivel – német fordításban. Rokon lelket vélt fölfedezni a magyar költőben, akit a szabadság poétájaként tisztelt elsősorban. Nyolc versét fordította le csehre (feltehetően a német változat és a nyelvünket ismerő Riedl Szende segítségével) 1859-ben. Amikor pedig 1871-ben az első cseh nyelvű Petőfi-kötet napvilágot látott, könyvismertetésében azt írta: „Petőfi az a gyémántkapocs, mellyel a magyar irodalom a világirodalomhoz kapcsolódott.”³ A másik író a horvátok klasszikusa, Miroslav Krleža (1893–1981), aki a pécsi hadapródiskolában ismerkedett meg költészetével, s egyik visszaemlékezésében így fogalmazott: „Petőfinek a farkasokról írt verse az első mély serkentés volt, amelynek hatására írni kezdtem.”⁴ Amikor 1911-ben, tizenyolc évesen a Ludovika Akadémiára jött folytatni tanulmányait, *Az apostol* kész horvát fordításával érkezett Budapestre. Magyar irodalomképének egyik központi helyére került költőnk.

E vázlatos kísérletben elsősorban Petőfi szlovák kultuszának néhány elemét szeretném vizsgálni, hiszen sajátos módon összekapcsolódik a hazai kultusz legújabb, kissé bizarr eseményével, a költő vélt holttestének 2015. júliusi budapesti „újrateremtésével”. Az egymással összefonódó és ugyanakkor vetélkedő magyar és szlovák nemzetté válás kölcsönös ellentmondásait is jól megvilágítja Petőfi alakjának és életének megítélése. Hiszen a szlovák identitás egyik alapkérdése a magyarokhoz fűződő viszony. Mint ismeretes, a szlovák nemzeti önképnek meghatározó toposza a renegát (*odrodilec*) fogalmához kapcsolódik. Ez az „elfajzott fiak” Ján Kollár által megfogalmazott képe, miszerint a szlovák édesanya más nemzeteknek neveli fiait. Így a szlovák Petőfi-kép döntő mozzanatai a költő származásához, családjá eredetéhez kapcsolódnak. Nem szabad azonban a 19. század közepétől, erősebben pedig utolsó negyedétől különvált nemzeti kultúrák szemüvegén keresztül szemlélni a korábbi időszakot. Hiszen sok évszázadra visszatekintve a magyar és a szlovák kultúra széles és mélyre ható érintkezési felületeiről beszélhetünk, az együttélés régi hagyományáról. Jelentős terület volt közös kultúrájú és kényelvű, s erős gyökerei voltak a magyar–szlovák viszonylatban a közös országhoz fűződő magyarországi, hungarus identitásnak. Nem túlzás magyar–szlovák kulturális szimbiózisról beszélni.⁵

A következő csomópontokhoz kapcsolódva kívánom bemutatni a szomszédsági (szláv/szlovák) Petőfi-kultusz néhány sajátosságát: A *Nemzeti dal* hatása, példája 1848-ban; a származás kérdése; vélekedések a költő anyanyelvéről; két találkozás (Ján Kollárral és Štefan Koren Istvánnal); a szlovák mítosz a tékozló fiúról.

A történelmi március 15-én a pesti népgyűléseken magától értetődően részt vettek nem magyarok is, a város német polgárai (a *Nemzeti dal*t már aznap lehetett németül olvasni a délutáni újságban) vagy a Thökölyanum szerb kollégiumának diákjai (akik a Nemzeti Múzeum elé szerb zászlóval vonultak). Ott volt közöttük egy szlovák fiatalember is, aki 1847 őszétől a földmérői tanfolyam hallgatója volt a József Ipartanodában: Ján Botto, a szlovák romantika jeles költője. Több változatban is elkészítette a *Nemzeti dal* szlovák fordítását. Ez a parafrázis föltehetően március 15. és a május 10-i lipótszentmiklósi szlovák népgyűlés közötti időben keletkezett. Nyomtatásban csak 1851-ben látott napvilágot egy kalendáriumban. A magyar eredetihez a legközelebb álló változat a *Szlovákokhoz (K Slovákom)* címet kapta. Az első versszak a szlovákot szólítja meg: „Föl, talpra, szlováki!” (*Hor sa Slováki!*). A versben egymás mellett szerepel a „haza” (*vlast*) és a „nemzet” (*národ*) szó, rájuk esküszik a vers alanya, s nem lehet kétséges, ekkor neki a haza: Magyarország. A költemény szlovákoknak szóló külön üzenetét az egyik versszak földrajzi jelképei közvetítik, elsősorban a Kriván tátrai csúcsa.⁶ Ismeretes, hogy a Heckenast és Landerer nyomdában röplapként készült *Nemzeti dal* a *Tizenkét ponttal* együtt hetek alatt eljutott mindkét korabeli magyar haza legtávolabbi sarkába. Így valószínűleg hamar megismerhette Andrei Mureșanu erdélyi román költő is. 1848. június 25-én jelent meg nyomtatásban *Visszhang (Răsunet)* című verse (válasz egy moldvai költeményre), amely kétségkívül a *Nemzeti dal* tipológiai rokonának tekinthető. Általában kezdő szavai: „Ébredj, román” (*Deștepte-te Române*) alapján ismerik. 1989 decembere után lett belőle Románia állami himnusza. Temesváron a Tőkés László parókiájához érkező román tüntetők kezdték énekelni. A vers kezdete emlékeztet Petőfi költeményére: „Ébredj román! Halálos álmodból / Ahová zsarnokok taszítottak!” Ha közvetlen hatás nem is bizonyítható, a hangütés mindenképpen hasonlóságot mutat.

A költő származásának kérdése a 19. század közepétől, különösen pedig a hazai Petőfi-kultusz 1870-es évekbeli ébredésétől magyarok és szlávok/szlovákok között sokat vitatott mozzanattá vált. Tanulságos, hogy két másik, szintén nemzeti jelképpé vált közép-európai költő – a lengyel Mickie-

wicz és a román Eminescu – származása körül is rendre fölparázslanak a viták. Nem egy litván szerint Mickiewicz valójában litván költő, akit eltulajdonítottak tőlük a lengyelek. Eminescu eredeti neve pedig Eminovici volt, a család délszláv, albán eredetét is föltételezték. Az emlékezések és a hatalmasra duzzadt szakirodalom is sokat foglalkozott a mi költőnk őseivel, szüleinek nemzeti-etnikai identitásával. A Petőfi Irodalmi Múzeum 2010-ben megnyitott, ma is megtekinthető Petőfi-kiállításán a költő szüleinél ezt olvashatjuk: „Édesanyja, Hrúz Mária és édesapja szlovák származású (bár nem zárható ki a Petrovicsek délszláv eredete sem).” Nem egyszerű kérdés azonban, mit jelentett szlováknak vagy szlovák származásúnak lenni a 18. század végén, a 19. század első évtizedeiben. Még a modern nemzeti identitás korszaka előtt vagyunk, amikor a felekezeti, lokális vagy társadalmi réteghez kötődő identitás jelentősebb közösségképző lehetett, mint az anyanyelv; nem beszélve arról, hogy milyen erős volt az országterülettel azonosuló, etnikumok fölötti magyaros identitás. Magyarok lenni, szlováknak lenni – nem föltétlenül jelentett alapvető különbséget, és nem lehet kizárni a komplementer kettős identitást sem. A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy a 18. század közepétől számottevő elvándorlás folyt a túlnépesedett felföldi megyékből déli irányba, gyakran homogén szlovák területről többnyelvű, nemegyszer magyar többségű környezetbe. Nem volt különleges eset – mint például Petrovics István fölmenőie –, hogy első lépésként kétnyelvű vidéken (Nógrád, Pest megye) telepedtek le.

A Petrovics családnév alapján terjedt el az apai ág szerb eredetének mítosza. Jakov Ignjatović magyarországi (szentendrei születésű) szerb író személyesen ismerte még Pesten a költőt. Emlékírataiban viszonylag hosszan idézte föl találkozásukat a pesti Komló vendéglőben: „Rám nem tett Petőfi valami kellemes benyomást; amit csak mondott, túlzottnak, túlradónak tartottam. Beszéd közben fejtegetésmódja kihívó volt, habár színmagyar, igazi kálvinista beszéd, egy kissé vontatott hangsúlyozással... [...] Valami mégis szemembe ötlött: arcának és fejének szerb jellege. [...] Hogy aztán most Petőfi családilag beleolvadt a magyar fajtába, vagy valamelyik ősére ütött, vagy mert a szerbek és magyarok hasonlítanak egymásra, más kérdés, elég az hozzá, hogy Petőfi tisztára szerbnek látszott, gyöngé és erős oldalaival együtt, habár a magyarok épp ebben szinte egyenlők a szerbekkel.”⁷ Ezzel a vélekedéssel mindmáig lehet találkozni a szerbek körében. Kevésbé valószínű azonban, hogy egy görögkeleti felekezethez tartozó személy a reformáció idején protestánsná lett volna. Dienes András föltételezése szerint: „A név etimológiája egyúttal a család rövid története is. Egy délszláv eredetű család nyugati szláv-szlovák környezetbe kerül, elszlovákosodik, majd magyar környezetbe kerülve elmagyarosodik.”⁸ De hogy valószínűleg nem szerb családról van szó, arra a történeti földrajz alapján kaphatunk magyarázatot. Amint Jakus Lajos kutatásaiból tudjuk, a Petrovics ősök Nyitra és Pozsony megyéből származnak.⁹ Arról a területről van szó, ahová a 16. század harmincas éveitől számos horvát menekült érkezett a török elől. A diaszpóra maradékai éltek még itt a 20. században is. A Petrović családnév gyakori mind a horvátok, mind a szerbek között (*Acta Croatica*).

Jóval egyszerűbb Hrúz Mária esete, aki a Turóc megyei Necpálon született. Az evangélikus templom 2000-ben helyezték el kétnyelvű emléktáblát Petőfi édesanyjáról. 2020. október 20-án 1,70 x 1,40 méteres szlovák és magyar nyelvű kőtáblát állítottak föl a faluban a költő emlékére. Édesanyja egyértelműen egynyelvű szlovák közegben nevelkedett, ám ő is délre indult, és ott találkozott jövendőbeli férjével. Petrovics Istvánnak már az édesapja is Pest megye magyar-szlovák településein élt, fia pedig a magyar jellegű Kartalon született. A vállalkozó (mészáros) Petrovics István és a szolgáltató Hrúz Mária két-, sőt háromnyelvű közegben élt fiatal korában. Házasságot szintén ilyen helységeben, az akkor magyar-szlovák-német lakosságú Aszódon kötöttek. Amikor nem sokkal az esküvő után, 1818-ban a kiskunsági Szabadszállásra költöztek, a fiatal férj igyekezett mielőbb házat venni és letelepedési engedélyt szerezni. Beilleszkedésének sikerét mutatja, hogy 1821-ben már a városba érkező nádor tizenkét főből álló lovas kíséretének tagja lehetett.¹⁰ Azért érdemes ezt külön említeni, mert a korabeli előítételek fő választóvonalát a Duna-Tisza közén nem föltétlenül a nyelv eltérése jelentette, erősebb volt ennél az őslakosok (akik már a török előtt itt éltek) és a később betelepültek megkülönböztetése, az eltérő felekezeti vagy rendi hovatartozás. Bár nyilvánvaló, hogy ebben a közösségben meghatározó volt a magyar nyelvhasználat. Petrovics Istvánnak sikerült még úgynevezett redemptusai földet is vásárolnia Szabadszálláson, ezzel pedig a Kiskunság, pontosabban a „hármaskerület” (Jász-Kiskun-Nagykun) polgára lett. Vagyis Petőfi édesapja vállalkozói sikereivel egy sajátos szabad jogállású és identitású közösség (nem jobbgyi, de nem is nemesi) tagja lehetett. Ez pedig – a szakiroda-

lomban gyakran nem eléggé méltányolt – fontos összetevője lett költőnk társadalmi identitásának.¹¹ Nem véletlenül vallotta magát kiskunságinak, ha éppen születési helye, nagy valószínűséggel, közgazgatásilag a korabeli Pest vármegyéhez tartozó Kiskőrös mezővárosa lehetett is.

Ami pedig a család nyelvhasználatát illeti, nehezen elképzelhető, hogy Szabadszálláson vagy Kiskunfélegyházán szlovákul beszéltek volna. Petrovics István hirtelen haragú természetével tettelegesen vett elégtételt, amikor „gyüttment tótnak” nevezték. A családi bibliába magyarul írta bele: „Sándor fiam született”. A föltörekvő mészárosmester egyértelmű magyar identitást szabott családjának. Kiskunfélegyházán megparancsolta fia Kiskőrösről hozott dajkájának, hogy csak magyarul beszéljen vele.¹² Kiterjedt bokra van a szakirodalomban Petőfi Sándor állítólagos szlovák nyelvtudásának. Hosszú évtizedek óta az érvelés egyik ága igyekezett ezt bizonyítani, a másik pedig cáfolni. Milbacher Róbert írta nemrég a *Hymnusról* szóló tanulmányában: „Petőfi esetében nyilvánvalóan nem érvényesíthető a genealogikus elbeszélés logikája, hiszen nem egyszerűen nem tartozott a nemesek közé, de ráadásul anyanyelve sem magyar volt.”¹³ Kiskun közösségi identitásáról már szoltam, azt nem merném biztosan állítani, hogy szlovák lett volna az anyanyelve, mint édesanyjának, hiszen a nyelvészeti meghatározás szerint az anyanyelv az elsőként megtanult nyelv, illetve az a nyelv, amellyel a beszélő mint anyanyelvvel azonosul. Szülei egymás között eleinte használhatták a szlovák nyelvet, legalábbis Kiskőrösön, de illetőségük Szabadszálláshoz kötötte őket, ahol az édesapa határozott szándéka szerint mindenáron ebbe a közösségbe kívántak beilleszkedni. Idős korában visszaemlékező dajkája szerint így szólt hozzá a fiúcska: „Pocem [Gyere] Zsuzskó, menjünk a pincébe.”¹⁴ Édesanyja beszélhetett hozzá szlovákul, bizonyára ismert szlovák szavakat, de huszonkét hónapos korában költöztek át Kiskunfélegyházára, a beszéd elsajátításának döntő fázisa ott következett. Nincs arról hiteles egykorú adat, hogy beszélt volna szlovákul.

Életrajzából két fontos alkalmat kell említeni, amikor a szlovák kultúra jeles személyeivel találkozott, mert ez a két kapcsolat szintén számos mitizáló magyarázatra ad lehetőséget. Az első nem kisebb személyiség volt, mint Ján Kollár, a pesti evangélikus lelkész, a szláv összetartozás gondolatának nagy hatású költő-apostola (*A szláv Goethe Pesten* – ahogy Kiss Szemán Róbert könyvének címe mondja), akinél konfirmált az evangélikus fiú, a másik pedig kedves aszódi tanára, Stefan Koren/Koren István. Érdekes esetként tarthatjuk számon, hogy a 19. század kultúrájának két olyan fontos alakja, mint Petőfi és Kollár személyesen találkozott egymással, és ennek semmi nyoma, emléke nem maradt. Persze tudnivaló, hogy 1833-ban, amikor a tíz és fél éves Petrovics Sándor elkezdte tanulmányait a német tannyelvű pesti evangélikus gimnáziumban, a lelkipásztor és tanár Ján Kollár huszonhat éves volt, s ekkor már értékes irodalmi és tudományos művei (köztük a nevezetes *Slávy dcéra* – A szlávok vagy dicsőség leánya – című liriko-epikus szonettgyűjtemény) láttak napvilágot. Harminc évig szolgált Kollár Pesten, jelentőségét Kiss Szemán Róbert így foglalta össze: „...mintha egy személyben lett volna az, ami a magyaroknak Kazinczy, Berzsenyi, Vörösmarty és Horvát István”.¹⁵ Két évig tanította németül a hittant Petőfinek, a második évben már a pesti piarista gimnáziumban, így azután a fiú nála konfirmált két másik evangélikus osztálytársával együtt – német nyelven. Kollár egyébként privát osztályozókönyvét magyarul vezette.¹⁶ Hatvany Lajos nagyszabású életrajzi összefoglalásában a következőképpen írt erről: „Aki a pesti evangélikus templom küszöbét átlépi, az sose feledje el, hogy annak boltívei alatt játszódtott le a szimbolikus jelenet, amelyben a szláv és a magyar nemzeti eszméknek, a történelem legutóbbi fordulata előtt, olyan kiengesztelhetetlennek vélt megtestesítőit, szlovák nemzetiségük és evangélikus felekezetük közössége mégis egy ünnepélyes szertartásra összeterelte. Mert Kollár Petőfinek nem csupán hitoktatója, hanem bérmaapja volt.”¹⁷ A kissé romantikus képhez annyit lehet hozzáfűzni, nem tudni, minek alapján vélte Hatvany Petőfit szlovák nemzetiségűnek, Kollár pedig bérmaapja nem lehetett, hiszen evangélikusoknál nem létezik ilyen kategória.

Aszódon három éven át folytatta – szép eredményekkel – németül, latinul és magyarul tanulmányait, itt született első fönmaradt verse, Koren István/Štefan Koren (1805–1893) keze alatt, aki-re mindig szeretettel emlékezett (például az *Úti levelekben*). Koren Istvánt a népszerű szlovák publikációk gyakran *národovecnek* (nemzethűnek), vagyis a szlovák nemzeti mozgalom elkötelezett hívének nevezik. Magyar forrásokban lehet találkozni vele kapcsolatban a szlovák nacionalista vagy pánszláv kitételrel. Természetesen az egymással szembefordított nemzeti célok látószögéből. De talán árnyaltabb az a megközelítés, hogy Koren azok közé a hungarofil szlovákok közé tartozott, akik a szlovák nemzetiség vállalását nem tartották összeegyeztethetetlennek a közös haza esz-

méjével.¹⁸ Idős korában, szarvasi tanárként büszke volt híressé vált diákjára. Szlovák és magyar nyelven is közölt róla visszaemlékezéseket. Negyven évvel később így említette tanítványa egyszerű, talán részben a Petrovics nevet kompenzáló kifakadását a szlovákok ellen: „Mikor egyszer éjfél-tájban a fosztandó kukoricagarmadon ültünk, Sándor oly nemzetiségi dühbe jött, hogy ezen szavakban tört ki: »A tótok között egy becsületes ember sincsen.« Pedig édesanyja, Hruz Mária turócmezei származású nő, csak hibásan beszél magyarul...”¹⁹ A Vasárnapi Újság *Petőfi Aszódon* című vezércikke (főltehetően a szerkesztő Nagy Miklós tollából) ezt Korennek a Vácvidéki Lapban megjelent leveléből idézte, ahogy a folytatást is: „A forradalom idején találkoztam utoljára egykori tanítványommal. Ez időben Gödöllőn betegeskedett... s innét rándult át Aszódra látogatásomra és többi közt arról is értesítte, hogy nevét Petőfire változtatta.”²⁰ A szerkesztő csípős megjegyzésében bírálja Koren emlékezésének, úgy mond, „pánszláv” álláspontját, ami jól mutatja a nemzeti türelmetlenség erősödését.

Amikor 1988-ban elkezdődött az állítólagos szibériai sír föl kutatásának története, majd a sajtóvita, ennek híre magától értetődően eljutott Szlovákiába is. Az igazi szenzációt itthon és külföldön is az 1989. júliusi barguzini sírfeltáró expedíció jelentette. Vélhetően ez indította *Petrovič–Petőfi*-könyvének megírására Laco Zrubecet (1931–2011).²¹ A nagysurányi születésű író olvasmányos történelmi regények, tévéfilmek szerzője. Témáit gyakran szűkebb szülőföldje hagyományaiból választotta. Különös virtuális regénye, a *Kétszer halt meg* a költő életpályáját a dokumentáris hitelesség igényével kívánja bemutatni. Legalábbis ezt próbálja elhitetni. Magyarul nem tudó szlovák olvasója akár történelmi tényirodalomként is olvashatja. A szlovák író számos magyar nyelvű forrást is használt. Ugyanakkor megtaláljuk művében a szlovák Petőfi-legendárium gazdag tárházát, a máshol ritkán föllelhető másfél évszázados szóbeli hagyományt, aminek elemei tanulságos módon a Wikipédia szlovák változatának Petőfi Sándor-címszavában is előfordulnak: „Szlovák származású magyar költő volt, aki az 1848. évi magyarországi forradalom egyik legjelentősebb alakja. [...] Petőfi a nemzetű szlovák Štefan Koren tanítványa volt, az aszódi szlovák [sic!] iskolába járt, Selmecebányán Andrej Sládkovič diáktársa volt, a pesti szlovák [sic!] evangélikus templomban tízéves korában konfirmálta Ján Kollár, az anyanyelve szlovák volt. Diákként kinevették szlovákos magyar beszéde miatt.” Erősen meggyökerezett, közkeletű szlovák toposzokról van szó.

Nem érdemes számba venni Laco Zrubec regényének számos ténybeli pontatlanságát, ezeket egy szakmai lektor könnyen kiigazíthatta volna. Nem volt szlovák iskola a hatosztályos aszódi algimnázium, a Deák téri evangélikus gyülekezet három nyelvű (német–magyar–szlovák) volt. Tanulságosabb a szlovák hagyomány egyes mitizált történeteit földézni a szövegből. A Petőfi nevet következetesen írói álnévnek nevezi a szerző. Megtudjuk, hogy kilencéves korában már írt volna szlovákul és magyarul verseket. Selmecebányán például találkozott volna Andrej Sládkovičsal, a romantikus szlovák költővel. Közös iskolatársuk, Szeberényi Andor/Ondrej Seberíny már 1876-ban megírta, hogy a két költő néhány hónapig járt ugyan együtt a líceumba, de nem voltak egymással semmiféle kapcsolatban.²² Selmecebányai idegenvezetőtől hallottam egy ízben magam is, hogy Petőfi „megbukott magyarból”. Tudnivaló, hogy a Magyarország története nevű tárgyából kapott elégtelent, attól a Daniel Lichardtól, aki elkötelezett híve volt a szlovák nemzeti mozgalomnak, s akit Illyés Gyula igazságtalanul vádolt meg elfogultsággal *Petőfi*-könyvében.

Visszatérve a szlovák Petőfi-regényhez, Zrubec gyakran enged fantáziájának szabad szárnyalást. Hősének merengéseit idézve például: „Pribina, szláv fejedelmünk” alakjáról beszél: „...Amikor pedig fogságba esik Segesvár mellett, az orosz katonák kérdésére azt válaszolja: »Nem, én nem vagyok magyar«, s meg is tudja magát értetni velük: »Anyanyelvemen beszélek«, mondja nekik, amikor a foglyok jegyzékébe Alekszander Sztjepanovics Petrovicsként veteti föl magát. És kezdődik a fogság története, utazás Csernowitzon át, majd Szibéria felé, Barguzinba, ahol bányában kell dolgoznia. Orosz feleséggel, orosz nyelvű versekkel és újabb fiával – így szövi a szlovák író kedve és képzelete az 1989-es szibériai expedíció sajtója által felröpített híresztelések alapján tovább a történetet. Az itthon is elterjedt szibériai legendákhoz hasonlóan. A hazai legendagyártók sajnos nem ismerik a szlovák Petőfi-mítoszokat. Laco Zrubec regénye végén a tékozló fiú történetét mutatja az olvasónak. Aki elhagyja a szülői házat, vagyis az anyanyelvet, de sorsa úgy hozta – bármely nehéz volt is –, hogy visszatérhetett végül a szláv világba. Sírját gondozzák Szibériában, és ezt olvashatjuk róla: „Ha Magyarországról, egy távoli országból való volt is. Széles és jóságos szláv lelke volt.” Merthogy: „Édesanyja és az anyanyelv volt Petrovičnak az alfa és az ómega változatos és fájdalmas

mindennapi életében. Barguzinban is.” A regény epilógusában egyfajta tanulságként fogalmazta meg a szlovák író: „Liszt Ferenc, Bartók Béla (aki *Romániában* született). Magyar volt, és nem volt az, lehetett volna nem az. Közéjük tartozik az említett Alexander Petrovič is.” Így találkoznak a szlovák és a magyar délibábok. Néven nevezve: a Morvai–Kiszely-féle expedíció, a budapesti „újrateremtés” rendezői és Laco Zrubec szlovák író regénye.

BIBLIOGRÁFIA

- DIENES András, *A fiatal Petőfi (A költő származása és életútja 1838-ig)*, Budapest, 1968.
- FEKETE Sándor, *Petőfi Sándor életrajza I*, Budapest, 1973.
- HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi I–II.*, Budapest, 1955; 2. jav. kiad., szerk. Kiss József, PÁNDI Pál, Budapest, 1967.
- JAKUS Lajos, *Petőfi családja = Irodalomtörténeti tanulmányok*, szerk. FARKAS Péter, NOVÁK László, Szentendre, 1989.
- KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Budapest, 2008.
- MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor*, Budapest, 1999.
- MEZŐSI Károly, *Petőfi családja a Kiskunságban*, Kiskunfélegyháza, 1997.
- Petőfi-adattár I.*, gyűjtötte, s. a. r. Kiss József, Budapest, 1987.
- Petőfi a szomszéd és rokon népek nyelvén*, Budapest, 2000.

JEGYZETEK

- ¹ LAKNER Lajos, *Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás, a kultusz kutatás útjain = Kultusz Mű Identitás*, Budapest, 2005, 23.
- ² MARGÓCSY István, *Petőfi. Kísérlet*, Budapest, 1999, 45.
- ³ NERUDA, Jan, *Básne Petőfiho*, Národní Listy, 1871. dec. 17.
- ⁴ KRLEŽA, Miroslav, *Moj obračun s njima (Leszámolásom velük)*, Zágráb, 1932, 148.
- ⁵ KÄFER István *A szlovákok és Petőfi* című tanulmányában részletesen szól erről. Kalligram (Pozsony), 2000. október.
- ⁶ Vö. Kiss Gy. Csaba, *A Nemzeti dal közép-európai kontextusban (Párhuzamok és parafrázisok) = Nyugaton innen – Keleten túl*, Felsőmagyarország, 2000, 133–43.
- ⁷ IGNJATOVIĆ, Jakov, *Szerb rapszódia*, Budapest, 1973, 58–59.
- ⁸ DIENES András, *A fiatal Petőfi*, Budapest, 1968, 21.
- ⁹ JAKUS Lajos, *Petőfi családja = Studia comitatiensis*, Szentendre, 1989, 19–147.
- ¹⁰ TÓTH Sándor, *Petőfi és szülei Szabadszálláson*, Szabadszállás, 1998, 17.
- ¹¹ Jelentőségét jól megvilágítja BALOGH Mihály *A költő és a város (Petőfi Kunszentmiklóson)* (Kunszentmiklós, 2012) című könyvének *A Kiskun kerületi ellenzék* fejezete (63–68.).
- ¹² HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi I*, Budapest, 1955, 118.
- ¹³ MILBACHER Róbert, „A feléredt nemzet ebben az énekben magára lelt”. *A Hymnus „nemzetiesítésének” folyamatairól*, Holmi, 2014/12.
- ¹⁴ HATVANY, *Így élt Petőfi*, 2. jav. kiad., szerk. Kiss József, PÁNDI Pál, Budapest, 1967, 148.
- ¹⁵ KISS SZEMÁN Róbert, *Slovansky Goethe v Pešti*, Praha, 2014, 59.
- ¹⁶ DIENES András, *A fiatal Petőfi*, Budapest, 1968, 183.
- ¹⁷ HATVANY, *Így élt Petőfi, i. m.*, I, 161.
- ¹⁸ Bozó-Szűcs Diána, *Koren István identitása aszódi éveinrk tükrében = PhD-hallgatók II. konferenciája*, Eger, 2014, 43–58. Továbbá Bozó-Szűcs Diána 2020-ban megvédett doktori disszertációjában: *Egy 19. századi lelkészválasztási vita társadalomtörténeti aspektusai*.
- ¹⁹ *Petőfi Aszódon*, Vasárnapi Újság, 1875. V. 30., 337.
- ²⁰ *Uo.*, 338.
- ²¹ Itt kell megjegyezni, hogy a könyv nem található meg az Országos Széchényi Könyvtárban. Eredeti példányát nem tudtam megszerezni Szlovákiában. A pozsonyi Magyar Intézet munkatársa, Zahorán Csaba készített belőle számomra másolatot 2014-ben, amit ezúton szeretnék megköszönni.
- ²² SEBERÍNÝ, Ondrej, *Sládkovič a Petőfi v Štiavnnici*, Národné Noviny, 1876/104, 37–40.

BÁNKI ÉVA

A táncról

élmény – ihlet – inspiráció

BÁNKI ÉVA (1966) Budapest

A gravitáció sok szempontból egyedülálló a világot mozgató erők között. Befolyásol minden tömeggel rendelkező tárgyat, és ugyanúgy érvényes ma, mint ötezer éve. Nincsenek kivételek.

Ma is nehézkedsz. Holnap is, holnapután is. Ugyanúgy, mint máskor.

A hangodat, a gondolataidat egyetlen perc alatt eljuttathatod egy másik földrészre, de állatok vagy gépek nélkül csak vánszorogsz a földön. *Gépek, gépek, gépek.* Ám nincs olyan csodálatos szerkentyű, ami halhatatlanná vagy örök fiatallá tenne, vagy képessé arra, hogy a földről saját erődből felemelkedj. A repülés és az örök fiatalság pedig még mindig elérhetetlen. Ha repülőre szállsz, nem te repülsz, hanem a repülőgép, ahova megváltottad a jegyedet.

A táncosok talán azért olyan szépek, mert a könnyedségükkel a szárnyalás illúzióját keltik. A legnagyobbak úgy lépkednek, mintha egy lélegzetvételnyi idő alatt felemelkedhetnének a földről. Csak ritkán látsz táncolni érett, zömök testeket. Ezért olyan bámulatos Saura *Tangó* című filmje, ahol az emigránsok kiszállnak a hajóról, és a rakparton lassú, nehéz léptekkel táncolni kezdenek. Köznapi, életerős férfiak és asszonyok. Táncolva köszöntik Argentínát, az új országot.

Megérkezni így érdemes.

A táncosok többnyire nem ilyen hétköznapiak. Vagy nem próbálnak meg ennyire hétköznapiak látszani. Bámulatosan idomított testük különleges rovarokéhoz hasonlít. Nincsenek csontjaik, nincs kötőszövetük, minden porcikájuk izom. Mondhatni, vannak a kétéltűek, emlősök, halak, madarak, és vannak a táncosok. Olyan érzést keltenek, mintha szárnyak nélkül, pusztán a karjuk csapkodásával is tudnának repülni. A nehézkedés minden testre vonatkozik, de a táncosokéra nem. Ők csak azért töltenek néhány percet a földön, hogy megtapsolhassuk őket.

Ma mindenki ír, ma mindenki fest, ma mindenki énekel, a magyar filmek főszerepeit is sokszor amatőrök játsszák. Az alkotó és befogadó közti választóvonal eltörlődött: a részvétel számít igazán. Akkor hogy azonosulhatnánk a nagy táncosokkal, ezekkel a fura lényekkel? Táncolni mindenki tud, de csak kevesen *igazi* táncosok. Kevés a szöcsketestű, csupa izom, a testét kedve-akarata szerint hajlítgató, két karjával repülni is képes felnőtt. De én is táncolok. És ha táncolok, akkor repülök.

Repülök? Néha csak úgy *eltáptosodom*.

Ezt nem tapasztaltam meg, amikor kisvárosi lányként a nagykanizsai ipartestület székházában balettozni tanultam. Egy igazi híresség tanította nekünk a balettos pozíciókat, vonalzóval járt körülöttünk, és amelyik kislány nem húzta be a hasát, csámpásan, görbén állt, annak rácsapott a fenekére. Rettegtünk ettől a kiváló hölgytől, életem egyik legszebb napja volt, mikor kiderült, többé nem kell balettórára mennem. A következő nyáron a szüleimre vártam egy balatoni sétaúton, és teljesen egyedül kipróbáltam a balettórán tanult figurákat. És a bodzabokrok között végre megtörtént a csoda: az ötödik lépés után úgy éreztem, ugyan megérintem a földet, de nem nehezedek senkire és semmire, aombok között ragyogó fények felemelnek, magasra, egyre magasabbra.

A híres Maja Pliszeckajára függesztve a tekintetemet ma is minden reggel eltáncolom a Béjart-féle *Balerót*. Persze nem vagyok olyan kecses, nem vagyok olyan szép, mint Maja, nem vagyok képes olyan bonyolult mozdulatokra, mint egy balerina assoluta, de még arra sem, amire a legközségesebb balerina, ám a mozgás öröme átjár: lassan poroszkálok Maja Pliszeckajával egy csodálatos város felé. És ahogy a zene erősödik, ügetek, vágatok, száguldok (az irigyeimnek egyébként azt mesélem, reggelenként lovagolni járok), és tánc közben átélem, hogy egyre többen lesznek körülöttem, karok, lábak, arcok, tekintetek, szép lassan én is feloldódom az osztáncban, a többes szám negyedik személyben, ahol nincs többé „mi”, nincs többé „ők” – vagyis *mind* vagyunk, valamennyien, lovak és emberek

Életünk nagy részét valami közösségben feloldódva töltjük: hömpölygünk a metrón, ácsorgunk másokkal a buszmegállóban, videokonferenciákon, zoom-megbeszéléseken unatkozunk sokadma-

gunkkal. Belelazulunk a többségbe – mi mást tehetnénk? Ha köhögnek, köhögünk, ha éhesek, mi is éhesek vagyunk, ha feszültek, akkor mi sem férünk a bőrünkbe. Ez a feloldódás megalázó, kicsit a véletlenszerűen összerelt, rémülten kergetőző csirkék közösségére emlékeztet. Közös rángatózás, közös zötykölődés, közös futkosás, nem tánc. Én egy tizenhat ágyas kollégiumi szobában kezdem az életemet, mi, tizennégy éves lányok egyszerre keltünk, egyszerre feküdtünk, sőt egy időben menstruáltunk. De vajon szerettük-e egymást? Lenne-e mondanivalóm a hajdani lányoknak, akikkel akkoriban még a biológiai órát is összehangoltam? Akikkel egymás felé gravitáltunk nap mint nap. A kőrtánc, a *Bolero* nagyjelenete azzal kecsegtet, hogy együttműködő, egymásra figyelő, értelmes közösség is létezhet.

Maja Pliszeckaja a legendák szerint az állatkerti hatyúktól tanult táncolni. *Beléjük* változott, hatyúvá alakult, és ezeket a lengetős karmozdulatokat megtartotta a Bolsoj színpadán és Béjart társulatában is. De ha szükség volt rá, Maja Pliszeckaja átváltozott lóvá vagy pókká is. *Felfedezte* magában a lovat, a pókot vagy a hatyút, kitérítette az emberi létezés határait. Repülni ő sem repült, de az időt legyőzte, a saját idejét is, és másokét is – nemcsak azért, mert öregén is csodásan táncolt, hanem mert felszabadította a közös tudatalattit, és ezzel újratemtette az elevenek és holtak közösségét. A *Bolero* végén nemcsak „mindenki” táncol, hanem a kövek, a fák is *valakikké* válnak, és táncra perdülnek.

A mai művészetet (különösen a magyart) a befogadók depresszióval vádolják. Miért járjak színházba, minek olvassak verset, ha amúgy is rossz kedvem van? Bár az ilyen válaszok mögött szellemi restség rejtőzik, azt nem tagadhatjuk el, hogy a modern művészetből nehéz bármiféle örömet megtanulni. Ám a tánc az egyik legkülönösebb művészet: rosszkedvűen vagy lemondóan lehetetlen csinálni. (*Ugrál örömeiben*, tartja a szólás is.) A csalódást, a bánatot is el lehet táncolni – no de hogy lehetne *bánatosan táncolni*? A beszéd amolyan ösztöntevékenység, de a tánc nem feltétlenül az: az életét leélheti valaki egyetlen tánclépés nélkül, miközben a kisgyerekek meghalnak, ha nincs kihez szólniuk. A tánc fényűzés, luxus, pazarlás, ahogy az opera, a csokoládé vagy Olaszország. Ám mégsem kerül semmibe, a saját testeden kívül nincs másra szükséged. Csak a másokra, akivel ropod, vagy akit tánc közben életre keltesz. Persze „halálba táncoltathatnak”, ahogy a népballadában, de még ehhez is szenvedély kell. Beleegyezés, vágy, életkedv.

Álma mindenkinek van. De tánca? Csak a reménykedőknek.

No de én nem szeretek *akármit*, *akárhogy* táncolni. A *Bolero*ban van történet, van kibontakozás: elindul egy lovas, egyre sebesebben vágat, míg életre kel körülötte a táj, és az öröm és elevenség elárasztja a világot... mintha a lovas csak megsokszorozódva válhatna igazán önmagává. Maja Pliszeckaja tánca számomra lelkigyakorlat, alapítás-, egyben szülés- és születéstörténet. Mikor Maját utánzom, felkészülök az előttem álló napra, és lépésről lépésre felépítem önmagam, miközben persze visszaemlékszem a lányom születésére is. Én táncmozdulatokkal jógázom. Én táncmozdulatokkal imádkozom. Egyetlen művészeti ág, a zene és az irodalom sem enged ennyire *belülre*. Vörösmartyt csak csodálni lehet. Utánozni képtelenség lenne.

Vannak táncosok és nem-táncosok. De a nem-táncosok sem táncolnak rosszul, ha érzik a ritmust, és átadják magukat a hajladozás örömeinek. Ám a *Bolero*, a napindító táncom nemcsak örömet ad. Hanem méltóságot, fegyelmet – és a közösség illúzióját is persze. Szomorú világban élünk: az én nemzedékem asszonyai között több trubadúrkatatót, csillagászt, rovorszakértőt találnék, mint ahányan szeretnek Béjart koreográfiájára táncolni. Nincs gyanúsabb dolog a boldogságnál.

Szülővárosomban indiántáncnak nevezik a vad ugrabugrát, mikor valaki eksztatikus mámorban – vagyishogy szörnyű neveletlenségében – kivetkőzik önmagából. Carlos Williams, a nagy amerikai költő az efféle boldog dühöngést „orosz táncnak” nevezte híres versében.

Hiszen csak egy vadembernek, egy idegennek lehet fergeteges jókedve, csak egy „primitív” nem elégszik meg a tánciskolák, bálók, stúdiók, estélyek kimért tánclépéseivel. Nem tudom, a politikai korrektség korában minek kell nevezni a vad ugrabugrát (hogy a *vad* szót valakit nem sért-e?), mikor lehányjuk magunkról a ruhát, és minden szabály nélkül, nagyokat ugrálva „örömeinkben” táncra perdülünk.

Annyi év tanítás után persze ott motoszkál bennem a kérdés: honnan is tudjuk, hogy miképp kell ilyenkor „vadulni”? Ki vagy mi ennek a táncnak az *előképe*? Állatiasnak nevezzük ezt a táncot – de vajon melyik állat csinál ilyet? Hány oroszlánt láttatok már táncolni? Hány farkast, medvét, egeret, sündisznót vagy elefántot? Vagy az állatok rögtön táncra perdülnek, ha mi, emberek nem figyeljük

őket? Lehet. De talán van egy ősi mozgássor, amit a szexualitáshoz hasonlóan születésünk óta magunkban hordozunk. Amire *ráismerünk*, mikor boldogok vagyunk.

Figyeljük csak meg! Három-négy éves gyerekek futkosása a játszótéren ritmikus ugrálással ér véget. Hol tanulták ezt? Mi az a dallam, amit nem hallunk mi, felnőttek? A gyerekek még mindenféle szégyenérzet nélkül, nyilvánosan „kitáncolják magukat”.

Hogy ütemre, hogy minden látszólagos szabály nélkül ugrabugráljunk, hogy kurjongatva szök-décseljünk, hogy alaposan kitomboljuk magunkat, nem kell Maja Pliszeckaja, Paloma Herrera vagy Tamara Rojo ugrótechnikáját vagy kézmozdulatait tanulmányoznunk. Még csak rá se kell ismer-nünk a bennünk élő „vad” mintájára – mert nem is találkozhatunk vele sehol: se az állatkertben, se a természetben, se Ovidius rettentő kimerái között, hiszen mi magunk vagyunk azok. Nekem úgy tetszik, ez a legtisztább művészet: az örömmön és a tudatalattin kívül semmi másra nincs szükségünk. Mesterekre sem. Közönségre sem.

Hogy írja Carlos Williams?

Mikor asszonyom alszik
és a kicsi és Kathleen
alszik
és selyem köd mögött
a nap lángfehér korong
a ragyogó fák fölött
mikor meztelen táncolok
északi szobámban, esetlenül
a tükör előtt,
fejem körül csóválom ingemet
és halkán dúdolom magamnak:
„Magányos vagyok, magányos.
Magányosnak születtem
s így a legjobb”
Mikor karomban, arcomban gyönyörködöm,
vállamban, csípőmben, tomporomban
a lehúzott sárga redőny előtt –
Ki mondaná, hogy nem vagyok
házam boldog szelleme?

(*Danse Russe*, Kodolányi Gyula fordítása)

Hát igen. Így.

BÁLINT PÉTER (1958) Debrecen

BÁLINT PÉTER

A barátság és véráldozat

(a megbánás és felelősségvállalás fenomenje a „Két egyforma testvér” történetekben)

„Nincsen senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja az ő barátaiért.”
(Jn 15,13)

A SZÖVEGVÁLTOZATOK KIVÁLASZTÁSA

Jelen tanulmányban a számos elhíresült eseményből (József álomlátása, testvérei bosszúja, Putifárnéval történt kalandja, a fáraó álmának megfejtése és találkozása az övével), a „teljes” szövegegésszé formált bibliai József-történetből most elsődlegesen a „Két testvér” típusú mesenarratívákban élénk álló konfliktusra fókuszálók. Nevezetesen a várost vízelvonással rettegésben tartó (és szűzlányokra éhes) sárkánnyal leszámoló¹ és a szörny anyja által megölt testvért/barátot „feléleszteni” érkezett, egyetlenegy éjszakát a hitvessel nászágyban „együtt háló” Double²/képmás megölése utáni dilemmára: a lehetséges feltámasztás diskurzusára igyekszem koncentrálni. Ezen variánsok mellett olyan típusok narratíváira is ki kell terjesztenem a vizsgálódásom körét, amelyek – ahogy írja Nagy Ilona az „Alexander és Ludovicus, Amicus és Amelius” szócikkében – „Igen hasonlít[anak] a —> madarak nyelvét értő fiú, a (AaTh 517) meséjéhez, ezért gyakran össze is vonják a két típust”;³ illetve az Európa-szerte is igen népszerű „hú szolga” (AaTh 516) mesevariánsaira. Továbbá – és a hermeneutika aspektusából nem másodlagosan – kiemelt figyelmet szánok a mesenarratívákban a hősök erénygyakorlása során feltárható „erkölcsi tett szerkezetének”, a diskurzusokban megjelenő nyelvhasználatnak és a példázatos elbeszélés módjának elemzésére: ezek mintegy együttesen dokumentálják az eltérő lokális közösségekből származó mondók történet-elbeszélésének azonosságát és eltérő jellegét, valamint a mondói kognitív interpretáció tudatoságát vagy éppen a szóbeli átvétel során nyomon követhető kisebb-nagyobb torzulásokat.

Nos, a két vagy olykor több egymáshoz közeli/szomszédos mesetípus számunkra kitüntetett jelentőséggel bíró eseményeit összevont narratíva menetében, mondhatni, túl vagyunk az úgynevezett „féléltékenségi” jeleneten, amelyet a legszemléletesebben Ordódy József *A fiú, aki érti a madarak nyelvét* című meséjében⁴ követhetünk nyomon:

Mert, hogy *én ott voltam helyetted* legyőzni az árulkodó inast, te meg az én feleségemmel voltál addig, hát *te nem viselkedtéél úgy a feleségemmel*, mint én viselkedtem volna. Nagyon szűkszavú voltál. [kiemelés – B. P.]

A mesemenet ezen részében a szcenikailag is megkomponált szereposztás – bármilyen bonyolult/eltérő is az egyes variánsokban az egymáshoz tökéletesen hasonlító hősök útja a hitvessel történő „együthálásig” – meglehetősen pontosan meghatározott. Adott az egyik fivér/hasonmás, akit a lakodalom másnapján a sárkány anyja bosszúból megöl (más variánsban aki az ellenséggel való leszámolás idejére eltávolodik otthonról); adott a másik fivér (hasonmás/képmás: „Né, az arcképe egész olyan, mint az enyim!”⁵), aki egy vagy esetleg egynéhány éjszaka helyettesíti a holtat/távollévt a hitvesi nászágyban; s adott a fiatal ara, aki az első együtt töltött élvezetes Vénusz-játékokkal töltött éjszaka után értetlenül, sőt kifejezetten sértődötten áll a tőle feloldhatatlan távolságot tartó (kettejük közé kardot helyező) „férj” szokatlannak mondható viselkedésével szemben.

A holtából feltámasztott vagy a párviadal során helyettesített férjben, az újratalálkozás során, meglepő módon nem a szívből jövő hálamondás fogalmazódik meg előszörre: noha ezt joggal várhatnánk el tőle. Érthetetlen gyanakvása, archaikus – indiai, óegyiptomi, mezopotámiai, sémi, görög s római – héroszoknál is tetten érhető hirtelen haragja felülírja a korábban megvalótlott, többször is megerősített testvéri szeretetet és kölcsönös megbecsülést. Arisztotelész e tekintetben releváns megállapítása több is mint tanulságos számunkra: „A barátainkra jobban haragszunk, mint az idegenekre, mert úgy véljük, hogy jobban kiérdemeljük jó szolgálataikat, mint az ellenkezőjét.”⁶ Ugyanis az előre eltervezett vagy a sors/végzet folytán bekövetkezett, nászágyban való „együthálás” felemlítése során a helyettesített testvér félreértelmezi az utólag elbeszélt jelenetet, s habozás nélkül, nem éppen a bölcs harcosokra jellemző módon, egyetlen kardcsapással megöli az őt helyettesítőt, anélkül persze, hogy tudomásunk lehetne róla, ugyan miként is kellett volna viselkednie.

Ahhoz, hogy a szoros szövegolvasás nyomán az egyes variánsokban felfejthető azonosságokra és nyilvánvaló eltérésekre rávilágíthassunk, a mesenarratíva párbeszédeiből és a narrátori fogásokból a meseszöveg egyéni logikájára, a mondó nyelvi megnyilatkozására, szimbólumhasználatára rámutathassunk, szükséges néhány konkrét szövegidézést számbavétele, már csak amiatt is, hogy a mondandónkat követni vágyó olvasó dolgát megkönnyítsük.

(1) Ordódy József *A fiú, aki érti a madarak nyelvét*⁷ című meséjében, amely a *Ponciánus história* narratológiai szempontból egyik legpontosabb és a mondás nyelvi szintjén legplasztikusabb változata, a következőt olvashatjuk:

Kiesett a könnyü mind a kettőnek a szemiből, egyiknek is, másiknak is, Alexandernek is, Ludokiusznak is, de Alexander feleséginek is. Akkor Alexander odafordult a felesége felé:

– Ezt az embert *meg lehet gyógyítani*, de csak a kislányunknak a *vérével*. Ha *beleegyez-nél*, hát meggyógyítanánk.

Azt mondja a felesége:

– Hát már *hogyne egyeznék bele*, mikor neki köszönhetjük minden *boldogságunkat*. Ő győzte le azt az árolkodó inast és így kerültünk egybe.

Fölvezették Ludokiuszt a palotába, és megparancsolták a személyzetnek, hogy melegítsenek jó langyos vizet. Csináltak belőle fürdőt, és a két gyereknek *az ujját megvágta* Alexander, és abból *vért csepegtetett a fürdőbe*. Ugyan lányok voltak ezek mind a ketten, nem gyerekek. Akkor Ludokiusznak le köllött vetkőzni és *meg köllött fürdeni*. [kiemelés – B. P.]

(2) Cifra János koronkai protestáns cigány mesemondó *József és Károly*⁸ című meséje mind szokatlanul bő terjedelménél, mind dialógusainak nyelvezeténél fogva („Cifra János monológjai szigorúan erkölcsi indítékúak”⁹) talán a legszebb változata/ötvözete a tárgyalt mesetípusnak.

– *Láttam* egy álmot. Ha elmennél a füstös rezidenciához, ott megtudnád, hogy Józsefet fel lehet támasztani. Aki *megmentett* engem. Aki értem meghótt.

– Hát én nem menyek – ezt felelte a király.

– Ha nem mész, adom bé a válást, azonnal válunk el egymástól. Mert többé nem leszek a feleséged. [...]

[A szürke szakállas ember elmondja, hogyan támaszthatja fel a kőbálvánnyá vált Józsefet.]

– Van egy hétéves gyermekük. *Több gyermekük nincs*. Kiviszik oda, az apa s az anya, a kőbálványhoz. Akkor megfogja az apa az egyik lábát, az anya a másik lábát s emelnék fel, amíg elérkezik a gyermek a József feje tetejére. A két szülő megfogja a lábait és úgy húzza, ameddig a gyermek *kihasadna*. És a gyermeknek a vére Józsefnek a fejire ömlene. Akkor József a kőbálványtól megmenekülne. [...] Kikerkeznek a kőbálványhoz. Fogja az ember alul a fiát, felül az asszony, s emelik a gyermeket. Egyiknek az egyik lába a kezibe, a másiknak a másik lába. És úgy emelik. A gyermek kacag, gondolja, hogy játszódnak vele. Mikor fel-emelték a gyermeket Józsefnek a feje tetejéig, hogy a két láb elérte, akkor húzni kezdik. Mikor kezdik húzni, ahogy húzták lefelé, a kicsi Józsefnek az ujjá hozzáért ahhoz az éles kősziklához, s a *kicsi ujjából kezdett csepegni a vér*. Három csepp a kicsi ujjából odacseppent

József fejire. Mikor már húzták volna szét a gyermeket, Józsefről lement a kőbálvány, s az apai, anyai kézből kifogta a gyermeket.

– Lelkem, kicsi öcsém! Három csepp véredet öntötted reám, s lement rólam a bálvány. Köszönöm szépen. Mikor megházasodom, te leszel a vőfély. [kiemelés – B. P.]

(3) Pápai Istvánné karcsai mesemondó *A hűséges szolga*¹⁰ című meséje némely motívumban eltér a többitől, miként a közösségben általa és mások által elmondott variánsoktól is:

Eccer a kiráji – mer nem tudott aludni –, hát állandóan könnyezte Jánost. Akkor is leszállt az ágyrúl. Hát ahogy könnyezte Jánost, hát Jánosnak a feje tetjire esett egy könnycsepp. Hát akkor Uramisten, mi történt? Vér indult Jánosba. Aval oszt megszólalt:

– Tudd meg – aszongya – kiráj, hogy itten csak egy módon segíthetel rajtam. De *neked nem mondhatom el* [helyette a rossz gebe csikója a tudás forrása].

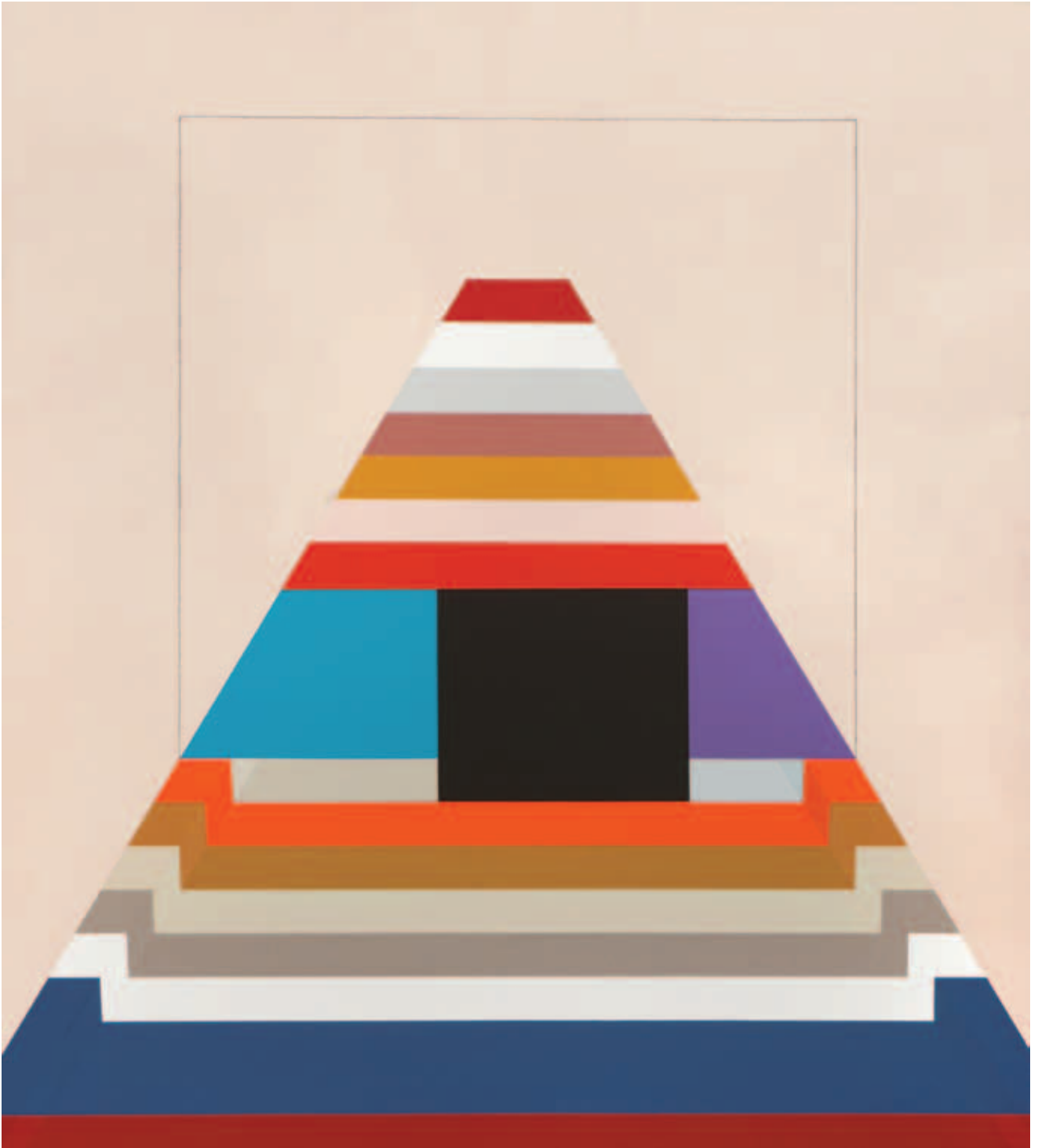
– Tudd meg kirájom, hogy te nem tudod Jánost másképpen megváltani csak úgy, ha *te elvágod a nyakodat. Oszt a nyakadból ömlik ki a vér*, egy tálba fojlik, oszt aval a *vérrel tetőtűltalpig Jánost megmosod*. Akkor tér Jánosba élet. Akkor változik vissza. [kiemelés – B. P.]

AZ ERÉNYGYAKORLÁS ESZKÖZEINEK FELFEJTÉSE

Az élőszavas mesemondásnak és a történetelbeszélés szerkesztésének évszázadok óta megvan a maga íratlan szabálya, miképpen a közösségi és egyéni erénygyakorlásnak is, amelyet általános érvénnyel a keresztény etika, szűkebben a lokális közösség erkölcsi normarendjéhez tartozás nagymértékben befolyásol, s meglehetősen pontosan feltárható és leírható a konkrét variánsainkban az erénygyakorlás módja is. Ez utóbbi vizsgálatában jelentős mértékben segíthet bennünket az ókori görög filozófia jeles kutatója, Steiger Kornél, aki az arisztotelészi *Nikomakhoszi etikában*, az erény aktualizálása kapcsán tárja elénk az *erkölcsi tett szerkezetét*:¹¹ (1) Az erényes emberben *kívánság* ébred aziránt, hogy az adott helyzetben helyesen viselkedjék, és aktualizálja erényét. (2) *Megfontolás* tárgyává teszi, hogy melyek azok az eszköz jellegű tevékenységek, amelyek sorozatát végre kell hajtania ahhoz, hogy elérje célját. (3) *Észleli*, hogy a tevékenységek láncában melyik az a tett, amelyet végrehajtania hatalmában áll, ahol tehát megkezdheti a célhoz vezető tevékenységsorozatot. (4) *Elhatározza* e tett végrehajtását. (5) *Végrehajtja* a tettet, majd lépésenként az egész tevékenységsorozatot.

Az erkölcsi tett szerkezetének felvázolása a faggatás tárgyává tett mesenarratívák értelmezőjének is gondolkodnivalót ad, mivel azt látjuk az alábbiakban, hogy a Kárpát-medencében évszázadok óta együtt élő különböző etnikumok variánsaiban az, ami elsősorban figyelmet érdemel, a halott/bálvánnyá változott testvér/barát – akiről azt mondja Cicero: „az igazi barát olyan, mint ha második énünk volna”¹² – lehetséges feltámasztásának és a bemutatott „véráldozatnak” a kísértetiesen hasonló elbeszélése. Továbbá a mesenarratívákat górcső alá véve azt látjuk, hogy szinte valamennyiben megtalálhatók – ha együtt és egyszerre nem is mindig és mindegyik – az alábbi kulcsfontosságú szerkezeti elemek: (1) angyal/hírnök üzen valakinek az álmában; (2) annak tudakolása (*kívánsága*): meg lehet-e gyógyítani a halottat, aki valakiért halt meg?; (3) tanács: a holtat/beteget vérrel lehet feltámasztani/meggyógyítani; (4) a szülők megtanácskozzák (*megfontolják*) a lehetőséget, és beleegyeznek az áldozathozatalba; (5) (*észlelik*) a gyereket levágni, ujját megvágni, torkát elvágni, szétszaggatni kell a sikeres „áldozat” érdekében; (6) a feltámasztásra várónak meg kell fürdeni rituális körülmények között; (7) (*elhatározzák*) mivel a gyerek Jóisten ajándéka, és lehetséges pótolni, hogy nem haboznak kötelességüket teljesíteni; (8) gyerek életre keltése (mint *végrehajtás*) a feltámasztott vérével történik; (9) hálaadás/köszönet az áldozatért.

(1) A mesenarratívákban gyakori jelenség az álomküldés, álomlátás (s persze az álomfejtés) mint a nem-éber állapotban kívülről érkező tanács/tudás megnyilvánulása, amely a hős(ök) sorsát anticipálja. Az álmot szokás szerint hírvivők, küldöttek, próféták,¹³ jósök, tudós lények vagy épp boszorkányok közvetítik a hős(ök) számára, szavuknak vagy beszédüknek *autoritása*¹⁴ van („A Másik, a jelentő a beszédben azáltal nyilvánul meg, hogy a világról és nem magáról beszél, kijelenti a világot, tematizálja”), ezért hallgat a hívásra/fölszólításra az üzenet címzettje, ahogy Alasdair MacIntyre

KONOK TAMÁS, *Pyramide Coloré*, 2009/12 (MAG)

állítja: „az az ember, aki azt teszi, amit tennie kell, rögzített módon halad a sorsa és a halála felé”.¹⁵ A mesenarratívákban – miként a mítoszokban és vallásos történetekben is – szoros/lényegi kapcsolat mutatkozik az álom (jóslat) és az álomfejtés között; Órigenész írja az egyik kommentárjában: „És azt mondja róla [Mózesről] az Úr, hogy »ha valaki próféta köztetek, látomásban szólok hozzá, vagy álmában.«”¹⁶ A jóslás/prófétálás – és az álomfejtés – természete szerint sokféle lehet: (a) legfontosabb az Úrtól jövő igazbeszéd, (b) hamis jóvendülés,¹⁷ (c) illetve vakmerő, amilyenről Hahn István beszél: „Josephus jóslata több mint vakmerő volt [...] az ilyen jóslat annál hatásosabb, mennél elképesztőbb – és Josephusnak nem volt vesztenivalója.”¹⁸

A folklorista Nagy Olga a terepmunkák egyik alkalmával kifaggatta Cifra Jánost az álomlátásról, s a mondó számunkra fontos információt közöl: „Ez Istentől elrendelt tudomány volt. Ha valamit meg akart látni, Nyeznám [és persze más hozzá hasonló] akkor csak lefeküdt, s megálmodta.”¹⁹ Megálmodni valamit, egy közeli vagy távolabbi jövőben bekövetkező eseményt, e tekintetben nem kitalálást, nem vizionálást, nem vágyprojekciót jelent, hanem az álmodás közbeni úrszólongatásra érkező, közvetítő által hírül adott egyértelmű vagy rejtélyes üzenet fogadását és megértését, amely a nem remélt vagy kívánt valósággá válásának elengedhetetlen feltétele. A fenti mesevariánsokban többnyire és hangsúlyosan egy angyal vagy ahhoz hasonlító lény („A *Genesis* krónikása hol Istennek, hol egy angyalnak nevezi azt, aki Ábrahámhoz szólt”²⁰) adja a szülőpár – olykor csak a királyné vagy a madarakon keresztül az inas/szolga – tudtára azt a rituális-szakrális módot, ahogyan feltámaszthatják a halott vagy (kő)bálvánnyá változott Double-áldozatot.²¹ Hahn István *Az ótestamentumi monoteizmus születése* tanulmányában a monoteizmus felbomlásának okai között emlegeti, hogy: „A néphit – amely számára az »elvont« Jahve vajmi keveset jelentett – angyalokkal és démonokkal népesítette be a Jahve teremtette világ közötti szférát, a teológia pedig kialakította a »közbülső lények« fogalmát.”²² Majd kétezer évvel későbbi felfogást Tánczos Vilmos részletezi egy helyütt: „Az angyalok legtöbbször úgy jelennek meg, mint Isten megbízottjai az emberek felé. Üzeneteket visznek, meghatározott feladatokat teljesítenek, tehát Isten kezdeményezésére áthidalják az Isten és az emberek közötti hatalmas űrt.”²³ Az isteni küldöttek valakinek visznek hírt – a részeshatározói eset lényeges az esetünkben, ugyanis a mesenarratívákban sosem egy jelentéktelen póri személyről van szó, hanem olyan kiválasztott, kegyelemben részesült, megszólítani kívánt egyénről, akinek az Úr és/vagy angyala színről színre, a mesenarratívákban: álmában jelenik meg, hogy célzatosan és predikatív módon szóljon hozzá, örömhírt közöljön vele. Tudjuk jól, hogy a *Bírák* könyvében Gedeonnak jelenik meg az Úr angyala, és isteni üzenetet hoz számára, ám a megrettent Gedeon így kiált föl: „Jaj nékem, Uram, Istenem! mert az Úrnak angyalát láttam színről színre! És monda néki az Úr: Békesség néked! ne félj, nem halsz meg!” (Bir 6,22-23).²⁴ A megnyugtatóra szánt biztatás egyszerre érvényes mindkét fivérre/barátra, egy olyan megelőlegzett ígéret, amelynek teljesülése az erénygyakorlás sikeres végrehajtásától függ.

(2) A narratíva e jelenetében a meghalt, (kő)bálvánnyá változott, leprássá²⁵ és bélpoklossá lett (iker/Double) testvérért aggódó házaspárban felmerül az a mítoszokban és bibliai történetekben visszatérő kardinális kérdés: meg lehet-e „gyógyítani”, vagyis fel lehet-e „támasztani” az érettük életét áldozót? (E kérdésre példát találunk Mk 1,40-42-ben.) A kérdés jogosultságát egy előzetes tényállás alapozza meg, hogy ti. a két fivér *barátok*. S noha mi, akik az ókori görög–római mítoszokon és eposzokon nyugvó kultúrán nevelkedtünk, hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a barátság ideálja és a vele járó erények elsőként is belőlük fakadnak, holott a „Visnu hetedik megtestesülése”, azon belül is *A dicső Ráma történetében* gyönyörű vallomást olvashatunk Laksmanától, amikor féltestvérét, Rámát, az anyai ármány révén száműzetésbe küldi a király: „– Nem hagyhatsz el, bátyám, nem tilthatod meg, hogy kövessék! Te vagy az én mintaképem, számomra te vagy az igazi férfi, a hős, a fejedelmi tökély! Szeretlek férfiúi hűséggel, odaadással, szívem minden erejével; nemcsak fivéred, hanem barátod is vagyok, és minő kapocs lehet hatalmasabb férfi és férfi közt, mint az igazi barátság?”²⁶

A barátság értelmezése a görög filozófus, Arisztotelész interpretációjában így hangzik: „A barát ugyanis szerető és szeretett egy személyben. Barátoknak azok tartják magukat, akik megítélésük szerint így viszonyulnak egymáshoz.”²⁷ Steiger Kornél pedig éppen Arisztotelész barátságfogalmának interpretációjában összegzi: „szeretetteljes individuális interakciók összességéeként közösséget hoz létre”,²⁸ amit Cicerónál is megtalálunk: „Az a barátság a legkellemesebb, amelyet az erkölcsi elvek hasonlósága kapcsol egybe.”²⁹ A barátsághoz tartozó két lényeges erkölcsi erény:

a bátorságot és a hűséget MacIntyre etikai-szokásjogi alapon határozza meg: „Az, hogy valaki bátor, azt jelenti, hogy meg lehet bízni benne. Ennélfogva a bátorság a barátság fontos összetevője. [...] A barátom bátorsága biztosíték arra, hogy képes az én és háznépem segítségére sietni; a barátom hűsége biztosíték ebbéli hajlandóságára.”³⁰ A meseszövegünk elemzése szempontjából fontos a gondolatsor folytatása; Visky S. Béla protestáns teológus Vladimir Jankélévitch *bátorság* fogalmát mint „iniciációs erényt” vizsgálja, „amelyre az összes többi erénynek szüksége van ahhoz, hogy valóságos alakot öltjön: kezdetben volt a bátorság. »Azt kell mondani, hogy a bátorság a kezdet avató erénye, ugyanúgy, ahogy a hűség a folytatásé vagy az áldozat a befejezésé.«”³¹

A királyi házaspárért áldozatot vállaló fivér/barát/inas mindkét erényből: a bátorságból és hűségből remek példát mutatott, ezért – sem a mondó, sem a hallgató részéről – nem lehet nem feltenni vagy elodázni a meggyógyítás, feltámasztás lehetséges voltának kérdését, ez ugyanis a mese szellemiségével volna ellentétes, mi több, a keresztényi kölcsönös felelősségvállalás elvét is alapjaiban sértené. Nem is az elvárható kölcsönösségen van itt a fő hangsúly, hanem a gyógyítás/feltámasztás *hogyanján* és annak elbeszélésén. Amint azt A „*csodás gyógyítás*” *mintái a népmesében* tanulmányomban részletesen bemutattam, a paraszti mesemondók narratívájában a „gyógyítás/feltámasztás” sikeréhez mindig valamilyen csodatételre, egy isteni/rendkívüli képességgel megáldott ember közreműködésére vagy egy varázserővel bíró tárgy megszerzésére és alkalmazására van szükség. A fent idézett narratívák tükrében a kérdésre mindig egy álombeli lény (katolikus mondóknál: angyal, hófehér ruhába öltözött asszony; a protestáns Cifránál: szakállas ember; másutt az állatszimbolikához tartozó madarak csoportja) adja meg a megfontolandó és szó szerint követendő választ. A gyógyítás feltétele nem más, mint hogy annak gyógyulásáért, aki életét adta a másik és/vagy a felesége életéért, cserébe azt kell feláldozniuk, amit a legjobban szeretnek: a *gyermeküket* (olykor a királynak *önnön* életét), hogy a felebaráti/testvéri szeretetüket bizonyítsák. Nem csekély áldozat!

Mivel a gyermeki élet Isten szeretetének ajándéka, az egyik áldozat a másik adományért hozatik meg, s ha az áldozat, akár csak a felmutatás szintjén (vő. Izsák feláldozása), akár valóságosan is megtörténik, a narratívákban Isten újból kinyilvánítja szeretetét, és a gyermeket is visszaadja a szülőknek (olykor egy másik gyermek képében). A *Bibliában* számos helyen megtaláljuk a „valakiért adni” („donner [sa vie] pour”³²) kifejezést: „Ez az én testem, mely értetek adatik” (Lk 22,19). S ha a mesenarratívák explicit módon nem is nyilvánítják ki, a hírhozó küldött szavai mögül mégis fölsejlik Jézus Atyjához szóló fohászkodása: „És én ő érettök *oda* szentelem magamat, hogy ők is megszenteltek legyenek az igazságban” (Jn 17,19). A gyermeküket habozás nélkül feláldozók – nem véletlen a két egyforma testvér/barát cím – és az áldozat egyek a testvérszeretben, a feltámasztás perspektívájából pedig az, hogy az áldozat visszanyeri az életet, az igazságosságban is eggyé teszi őket. Ez a cserében odaadás lényege: a kölcsönös felelősségvállaláson nyugvó szeretetben és az *igazságosságban részesülés*, emiatt is nyeri vissza az életét – az áldozat mellett – a gyermek is.

(3) Roland Faley a *Léviták könyvéhez* írott kommentárjában teszi föl a nyugtalanító és számos vitára okot adó kérdést: „Van-e a vérnek kiengesztelő értéke, mint a bűnért, illetve vétekért bemutatott áldozatoknál? Ha igen, hogyan lehet ezt összeegyeztetni a felajánló ártatlan állapotával?”³³ A *Léviták könyvében* több helyütt (17,11; 18,21; 20,2.) is szó esik a vér általi engesztelő áldozatról, amelyről az *Ószövetség* antropológiáját vizsgáló H. W. Wolff a következő megállapítást vonja le: „A vér animisztikus erejébe vetett hit – hogy a meggyilkolt vérének kifolyásával kilép belőle az élete és ez vérbosszúért kiált – az *Ószövetségben* úgy jelenik meg, hogy ez a kiáltás JHVH-nál talál meghallgatásra. A vérért való számadás az életért, és a tartozást ki kell egyenlíteni (1Móz 42,22).”³⁴ A két idézetben: az *engesztelés szertartása* és a *tartozás kiegyenlítése* a lényeges – mondhatni, feltétlenül – értelmezést kívánó tényező (nem is beszélve a felajánló, még pontosabban a *felajánlott* gyermek ártatlan állapotáról). MacIntyre a hősi társadalmakban az élet értékmércéjéről mondja: „Ha valaki megöli a barátomat vagy a testvéremet, akkor tartozom neki gyilkosa halálával, s amikor megfizettem tartozásomat, akkor a gyilkos barátja vagy testvére tartozik neki az én halálommal.”³⁵ Amikor a mesenarratívában a megmentettek – szó szerint – szembesülnek az értük hozott áldozat látható következményével: valósággal elszörnyednek. Ebben a néma aktusban, mint a lelkiismeret *hallgatás* módusában beszélés,³⁶ egyaránt benne foglaltatik a jajkiáltás és a segítségért való fohászkodás, a hívás és feleletkényszer, a ki nem mondott címzett mindig az Úristen, aki – ha meghallgatja az akár kimondott, akár csak gondolatban megfogant fohászt – utat mutat az engesztelés

KONOK TAMÁS, Kék sorvezető (Blue ink lines), 2012/40 (MAG)

KONOK TAMÁS, Sorvezető (Ink lines), 2012/42 (MAG)

szertartásának és a tartozás kiegyenlítésének pontosan végrehajtandó mikéntjére. A tartozás rendezésének egyik legfontosabb megnyilvánulása a *hála* („A hála az egyetlen áldozat, amelyet az ember Istennek adhat [vö. Zsolt 40,4-9; 51,18k; 69, 31k]”³⁷), amelynek kinyilvánítását és létrejöttét az alkalomhoz és lelkiállapothoz köti Arisztotelész: „[...] az egyik félről ki kell mutatni, hogy ilyenfajta szükségben és bajban van vagy volt, a másik félről pedig, hogy ebben az ínségben ilyenfajta szolgálatot tett vagy tesz”.³⁸ Arisztotelész megfelelően érzékelteti a hála aktusában mindkét fél aktív részvételét, ha bármelyikük passzivitást mutatna, a jóvátétel eredménytelen maradna; az egyik esetben azt feltételezhetnénk, hogy a szükségben szenvedő nem fogadja el a számára meghozni kívánt és rituális tetteben kinyilvánított áldozati aktust; a másik esetben pedig joggal gyanakodhatnánk, hogy az ínséges helyzetben lévő megsegítésének a szándéka még csak a gondolat szintjén sem merült föl, vagy csak halaszthatóan. Wolff azt is írja, hogy: „A 3Mózes 4,5-32-ben, a 16,14-19-ben és a 17,11-ben található rendelkezések mondják ki, hogy az oltárra hintett vér a bűnösök számára jóvátétellel válik.”³⁹ Bár Josephus ősei törvényeire hagyatkozva határozottan fogalmaz: „ő [Isten] nem szomjazik embervérre, és Izsák halálát sem kívánta, hogy őt ilyen kegyetlenül visszavegye atyjától, akinek ő maga ajándékozta, hanem csak próbára akarta vetni Ábrahámot”;⁴⁰ és „Mikeás (6,6-8) határozottan kijelenti, hogy Isten nemcsak az emberi, hanem az állati áldozatokat is rosszallja, mivel ezeknél sokkalta kedvesebb neki az igazságosság, az irgalmasság és az alázatos szív”.⁴¹ Ellenben az áldozati kultusról – a keresztyének aspektusából – Theissen szavai relevánsak számunkra: „Ez a vérhez kötődő rítus azt fejezte ki, hogy az életet szimbolikus formában visszaadják az Istennek: a vér ugyanis az élet hordozója.”⁴² A vizsgált mesenarratíváknak – amelyekben egyik alapvető motívum a „rituális gyermekgyilkosság” – nem sok közül van az évezredes (olykor a zsidókhoz,⁴³ máskor a keresztyénekhez⁴⁴ kötött) „vérvádakhoz”, a kannibalizmus bármiféle „pogány” szertartásához, a vallási felekezetek közötti villongásból és erőfitogtatásból fakadó rémtörténet-elbeszélésekhez,⁴⁵ a bűnbakállítás erőszakragályához, annál jelentősebb szerepet játszik a motívum a „Krisztus vére” által történő feltámasztás (életre keltés) értelem-összefüggés megteremtésében. A mesemondók egy része a sírás/siratás közben hullatott *könnycseppel* történő felélesztésről beszél, amíg a feláldozandó gyermek meg nem születik, vagy amíg a király elszánja magát az önfeláldozásra.

Azokban a variánsokban, amelyekben a fivér (kő)bálvánnyá válik, olyan archaikus létszimbólumról van szó, amelyről Jean-Pierre Vernant értekezik a *colossos*⁴⁶ kapcsán: „a kő hidegsége szintén a halállal való kapcsolatot jelenti”;⁴⁷ „rendeltetése, hogy látható formában kifejezésre juttassa a halál hatalmát”;⁴⁸ „a földre süllyedt, a föld mélyébe belegyökerezett képmás dermedten marad csendben”;⁴⁹ vagy miként Kerényi metaforikusan írja: „az élettől kimerült emberek képmásai”.⁵⁰ Mindezt Gilgames eposzának *Tizedik tábláján* Ut-napistim e szavakkal adja tudtunkra: „Ember-e még, mondd, a halott is? Ugye, hogy nem? Ő már nem ember! / Alvóhoz hasonlít, de mégsem! Aki meghalt, nem álmodik már! / Szoborhoz hasonlít, de mégsem! Holt kő az, de nem is volt élő! / A halál mindenhez hasonlít, de nem azonos semmivel sem!”⁵¹

A halott képmás az ártatlanul élő és ilyenén mód feláldozott gyermek(ek) vérével történő meglocsolása mintegy inverz formája a vér kifolyásának; a mozdulatlanságban megdermedt lény a fejére/testére csöppenő vértől egyszeriben „új léttel” telítődik, beavatódik a szentségbe, és visszatérően az élők világába, egy radikálisan megújult másik létmódba lép át. A narratívákban visszaigazolhatóan látjuk Theissen kijelentését: „A pogány világ szemléletétől különbözően a másokért vállalt halál üdvös halálként jelenik meg, amennyiben az élet ígéretének fénye veszi körül.”⁵² A karcsai mesemondónő kijelentése: „te nem tudod Jánost másképpen megváltani csak úgy, ha te elvágod a nyakodat”, olyan szimbolikus értelmet nyer, mint amiről Órigenész beszél a *nyak* kapcsán: „az önmegtagadást és engedelmességet jelenti, azért, mert mintegy magára veszi Krisztus igáját (vö. Mt 11,29)”.⁵³

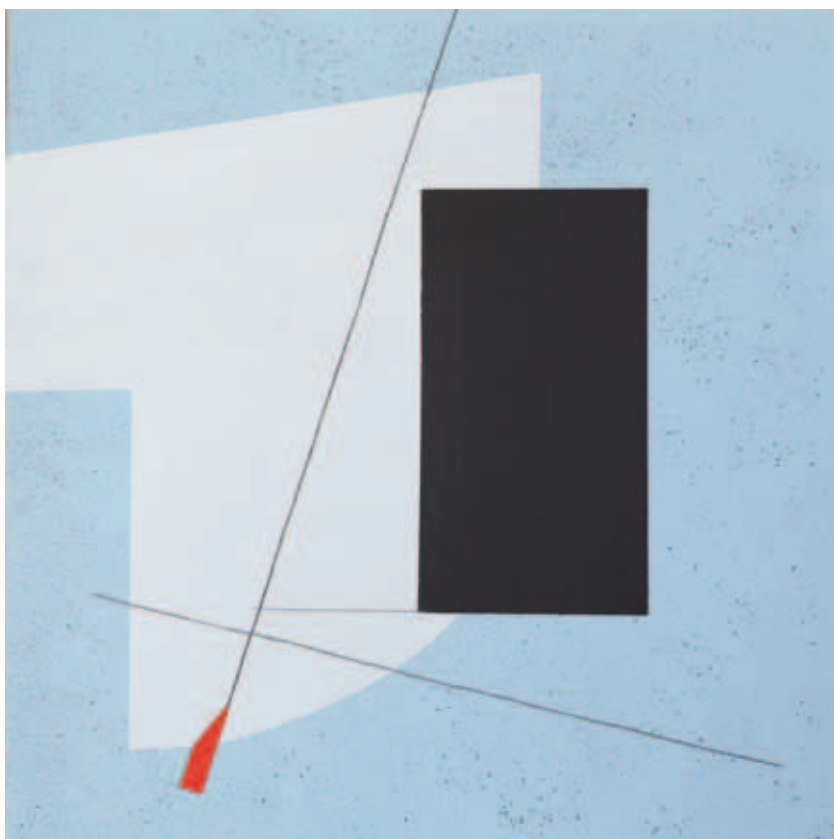
Csakhogy e ponton felmerül a mesenarratívák faggatójában a kérdés: volt-e valamiféle valóságos és számonkérhető bűne a helyettesítőnek (hogy a rá hintett vér jóvátétellel váljon), illetve volt-e bűne a helyettesített testvérnek és feleségének, hogy a jóvátétel az ő esetükben nyilvánuljon meg? Leszögezhetjük, egyáltalán nem róhatjuk föl bűnként a helyettesítőnek/megmentőnek, hogy (1) ő maga is szereti a királylányt (számos ókori epikus hagyományban megtalálható ez a motívum: a fivér diszkrétan szereti testvére választottját⁵⁴), hiszen szövegszerűen bizonyítható, hogy lemond róla a testvére/barátja javára: mondhatnánk azt is, hogy – küldetése okán – többszörös áldozat hoz; (2) a királynő megtevesztésére irányuló kísérlete (hogy a csatában bajvívás idejére házába hívja a hasonmását) csalásnak minősülne, ahogy azt fiatal arája értelmezi, amely kiváltja a haragját,

s bosszúból – egy szeretővel való összebútorozás után – megmérgezi őt, e gonosz tettel bizonyítja hűtlen egzisztenciakarakterét is. Ellenben a helyettesített testvér esetében (1) a hirtelen haragból elkövetett gyilkos tett súlyosan nyom a latban; (2) egynémely variáns szerint vonakodik teljesíteni az adósságból származó és rá háruló felelősségvállalást és az azzal járó áldozatot („– Hát egy idegenyér a két gyermekedet epusztítanád? Az nem lehet”⁵⁵) csak a hitves többszöri unszolására hajlandó az elengedhetetlen tartozás kiegyenlítésére, a habozás – mondhatnánk – nem éppen a jellemzilarádság megnyilvánulása, kiváltképpen nem, ha figyelembe vesszük Montaigne szavait: „Mármost az erény legfőbb jótéteményei közé tartozik a halál megvetése [...]”⁵⁶

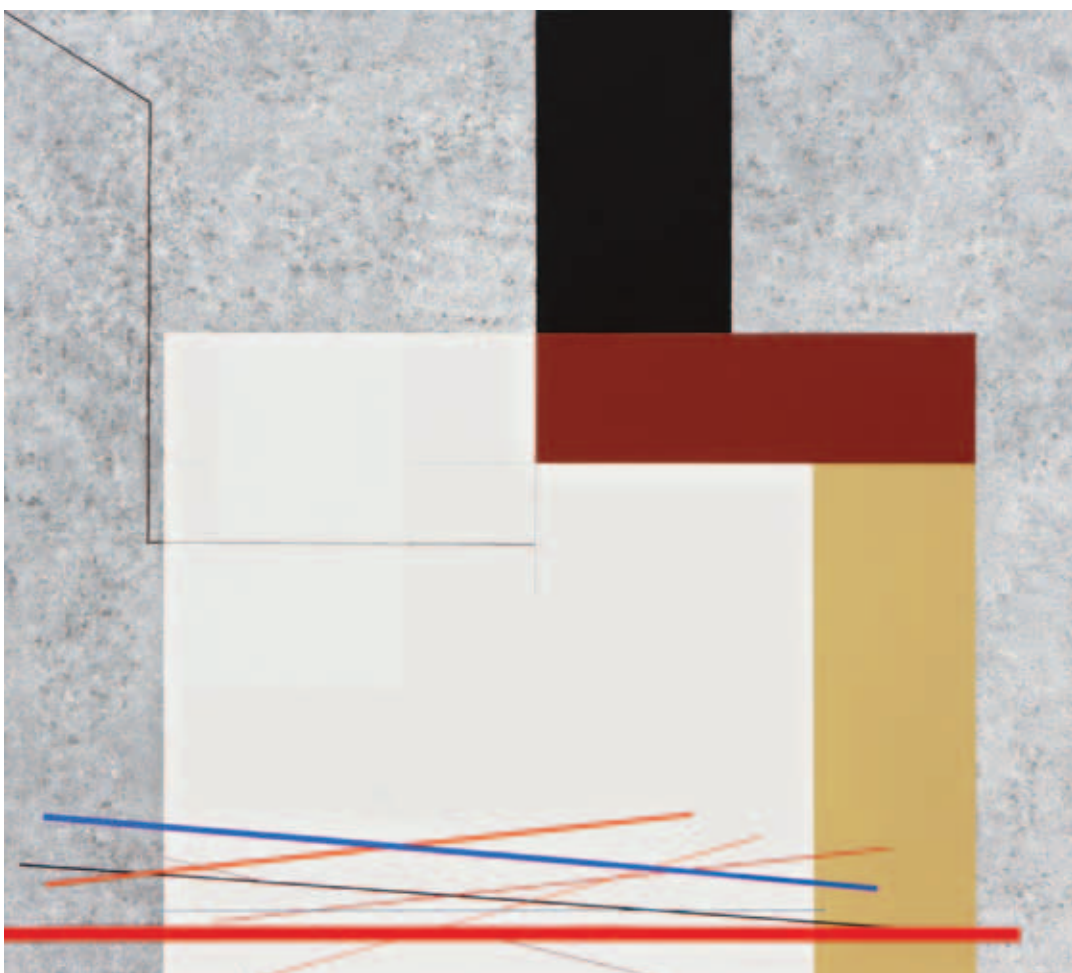
(4) A narratívák arról tanúskodnak, hogy a lehetséges gyógmód realizálását: a gyermekáldozatot a szülők egymást közt nyíltan megtárgyalják (olykor a király felesége tudta nélkül hozza meg az áldozatot, amelyet később a királynő is elfogad), s beleegyeznek a hétköznapi értelemben vett iszonyatos veszteségbe, amely ugyanakkor a legfőbb nyereséget is megjeleníti: az elveszítettnek hitt barát életét is visszanyerik. A beleegyezés ez esetben nem is értelmezhető másként, mint a felelősség vállalásaként, amiről azt mondja a filozófus Tengelyi László: „valódi mivolta szerint mindig utólagos aktus”⁵⁷ Tegyük hozzá rögtön, ebben egyezik a megbánással. Mindkét etikai aktus releváns mesenarratívánk esetében, ugyanis a „helyettesítőt” megőző testvér utólagosan megbánja elhamarkodott – s visszavonhatatlannak tűnő – tettet; a szövegben elnapolhatatlan parancsként tételeződik, hogy az „áldozatért” (testvér, barát, hű szolga) felelősséget kell vállalni, mivel „tetteinkért nem felelhetünk anélkül, hogy ne felelnénk egyszersmind sorsunkért is”⁵⁸. Ez esetben a másik sorsa: áldozat mivolta elhamarkodott ítéletéből és tettemből fakad; az enyémet viszont meghatározza az, hogyan viszonyulok az általam elkövetett bűnt elszenvető testvér/barát sorsához, amelyen csakis egy újabb tettel változtathatok, mégpedig olyannal, amelyik radikálisan felülírja – ebben a felülírásban hangsúlyos szerepe van a megbánásnak – az első tettet, s ha Lévinas szellemében nem is törlődik ki a bűnös tett nyoma, mégis visszamenőleg alapvető változást eredményez a jövőbeni sorsában.

A sikeresen és boldogan élő királyi pár a bálványá vált vagy az ókor óta szörnyű betegségnek tartott leprában szenvedő barát láttán, a felelősségvállalás első gesztusaként elgondolja a „gyógyítás” lehetőségét, s nem ütköznek meg azon, hogy az álomüzenet révén miféle áldozatot kell hozniuk azért, aki korábban maga sem csekély áldozatot hozott érettük. A mondó predikatív szándéka is erre a „tenni valamit” a testvériességért, szeretetért, jóságért, igazságosságért hozandó tevékeny aktivitásra irányul elsősorban, ehhez képest másodlagos, hogy a hallgatóság emlékezetében felrémlik az ígéret: „Békesség néked! ne félj, nem halsz meg!” Ha már a mesekutatók (folkloristák, irodalmárok, ókortudósok, exegéták) részéről komolyan felmerült az egyiptomi hatás gondolata, akkor egy fontos adalékkal szolgált nekünk Egedi Barbara az áldozathozatal értelméről: „Az egyiptomiak alapvető vágya volt továbbélni, vagy ahogy ők fogalmaztak, »nem meghalni újra« (CT 267. monda) a halál után”⁵⁹ s ez már csak azért is fontos, mert – ahogy folytatja – „egy késői szöveg kiemeli, hogy a halott nem találkozhat többé testvéreivel, nem láthatja viszont szüleit, feleségét, gyermekeit”⁶⁰. A felelősségvállalás második gesztusa: az *ígérettevés*, amelyről azt olvassuk egy helyütt Ricœurnél: „Az ígéret nagysága a hitelességében leledzik. Pontosabban az ígéretet megelőző, az ígérethez kapcsolódó szokásos hitelességből, amelyből valamennyi pontos ígéret az ígéret kedvezményezettje és tanúja szerint nyeri el hihetőségét”⁶¹; és ha az ígérettevéshez a másik fél részéről a megbocsátás párosul, akkor válik lehetővé a jóvátétel. („A megbocsátással társult ígéret teszi lehetővé az emberi cselekvés számára a »folytatást«; leválasztva a megbocsátás a visszafordíthatatlanságra vág vissza, mely lerombolja a felelősségtejes válasz képességét a cselekedet következményeire; a megbocsátás az, amely lehetővé teszi a jóvátételt.”)⁶²

(5) A mesenarratívákban a mondók egyértelművé teszik, hogy a sikeres feltámasztás/gyógyítás érdekében a gyereket levágni, az ujját megválni, a torkát elvágni, a testét szétszaggatni kell. Bár az első pillanatban ez a kegyetlennek tűnő áldozat visszaretenthetné a hallgatót/olvasót, ha nem tudná, hogy mindez csupán csak *próbatétel*, amely többek között Izsák feláldozásának történetét idézi föl emlékezetében. A próbatétel – a bibliai vonatkozáson túl – a másik (az ikertestvér/Double) iránti felelősség jelenségét érinti. Amikor Tengelyi a Lévinas-i *felelősség*fogalom összetettségét vizsgálja (különösen is azt a kijelentést, miszerint mindannyian egymás „túszai” vagyunk, s a felelősséget egészen a „helyettesítésig” menően viselnünk kell⁶³), nagymértékben a segítségünkre siet, mivel a narratívákban a próbatétel egyfelől a két megszólalásig *egyforma* testvér/barát ipseizálásának meghatározására, másfelől az én-másik által vállalt sorsközösségben egymástól függés, egymásra

KONOK TAMÁS, Dinamikus egyensúly, 2009/13 (LM-KMM); Inga, 2018/10 (MAG)

utaltság (túsz-ság) felismerésére irányul. Bármennyire is azt szeretnénk hinni vagy mondani: a mondó nem olyan szofisztikált elbeszélő, hogy ezt a fogalmat maga is ekként értelmezze, a Heltai-féle *Ponciánus*-fordítás (vagy nagymértékű önálló szövegalkotás) éppen azt a vallásietikai interpretációt célozza meg, s a későbbi évszázadok mondói közti népszerűségét is ennek köszönheti.

(6) A mesemondók felfogása szerint mivel a gyermek Jóisten ajándéka (ahogy a zoltárostól halljuk: „Bizony, az ÚR ajándéka a gyermek, az anyaméh gyümölcse jutalom” [Zsolt 127,3]), ezért a megajándékozott nem sajátíthatja ki, mintha mesteremberként maga faragta vagy agyagból gyúrta volna, nem rejtheti el a feláldozásra elhívás alkalmával, mintha nem láthatóként nem is létezne, felelősséggel tartozik az ajándékozónak, aki, ha az adományt a szeretet bizonyítékaként áldozatul kéri, habozás nélkül oda kell szánni. Órigenész érvel erről egy helyütt: „[...] az Isten iránti szeretetnek nincs semmilyen más szabálya, semmilyen más mértéke, mint az, hogy neki adod mindenedet, amid csak van”.⁶⁴

A paraszti életforma évszázados tapasztalata szerint a gyermek, mivel a Jóisten ajándéka, nemcsak bármely életkorban adható, de egy tetszőleges pillanatban és rejtélyes szándékból vissza is vehető; nemcsak kimondhatatlan nyereség, de olyan veszteség is, amelyet idővel és Isten segítségével lehet pótolni; nemcsak egyedi példány, de az áldás mértékében megsokszorozható is, ezért bármennyire is felbecsülhetetlen érték, van nála lényegesen fontosabb, megbecsülendőbb érték is: a barát és a testvér. Arisztotelész *Rétorikájában* egy helyütt azt olvassuk: „Szophoklész szolgáltató jó példát, akinek Antigonéja azt mondja, hogy jobban aggódik a testvééréért, mint a férjéért vagy a gyermekért, mert ha ez utóbbiakat elvesztené is, pótolhatná őket.”⁶⁵ A mesenarratívákban a szülők között efféle diskurzust hallunk/olvasunk: „neki köszönhetjük minden boldogságunkat”. A diskurzusok – néhány kivételtől eltekintve – arról árulkodnak, hogy az áldozatot hozni kívánók nem mérlegelnek, a legnagyobb árat sem ózdkodnak megfizetni tartozásuk kiegyenlítéséért. Rituális áldozatot mutatnak be, a helyettesítésről Theissen jegyzi meg: „az áldozat mindig az áldozat bemutatóját helyettesíti”.⁶⁶ Ezt igazolja a szanszkrit mese szövege is, ám a helyettesítő nemes cselekedete – és egész családjának önfeláldozása – megindította a királyt, aki végezni akar magával is: „Ne kövess el meggondolatlan tettet! Igazlelkűségeddel kivívtad megelégedésemet. Támadjon életre feleségével és gyermekeivel együtt Bátor Hőse!”⁶⁷

(8) A gyermek életre keltése a feltámasztott vérevel történik, mivel az „újjászületett”, vagy ahogy mondják: „másodjára született”, éppolyan eleven, mint a holtából feltámasztott Lázár, ahogy Jézus Márthának kinyilatkoztatja: „Én vagyok a feltámadás és az élet: a ki hisz én bennem, ha meghal is, él” (Jn 11,25). A feltámasztott vére hasonlóképpen remedium, mint az egyiptomi Hórusz és Széth történetében⁶⁸ – és oly sok mesenarratívában – az állatok „teje”.

(9) A mesenarratívák némelyike a feltámasztott barát/testvér/inas részéről az áldozatért mondott hálaadással végződik. Cifránál a feltámasztott iker/hasonmás nem közvetlenül a szülőknek, hanem egyenesen az ártatlan gyermeknek mond hálát: „Lelkem, kicsi öcsém! Három csepp véredet öntötted reám, s lement rólam a bálvány. Köszönöm szépen. Mikor megházasodom, te leszel a vőfély” – ez utóbbi ígéret a hétköznapi szóhasználaton túl jézusi attribútumára is utal (Mt 25,1).

Olybá tűnik, hogy a régi mesemondók, akik közül többen is fogékonyak voltak a vallásos szövegek prédikátorok általi értelmezéseire, ugyanakkor a hosszabb-rövidebb ideig tartó mondógyakorlatuknak megfelelően mindig újra- és átértelmezték a meséiket, a József-történetekben – jelen írás szempontjából releváns – a barátság és testvériség, a másokért felelősségvállalás és elköteleződés, az önzetlen segítségnyújtás és tartozáskiegyenlítés erkölcsi parancsát sokkal komolyabban vették, mint azt mi hisszük. Ezek a szövegek meggyőző és megrendítő példáját mutatják az egyén és másik (rokon, sógor, koma) között létrejövő és mindennapi sorsot meghatározó testvériességnek, amely túlmutat a familiáris és lokális viszonyon, és közelít Jézus felebaráti szeretetről szóló tanításának szellemiségéhez.

JEGYZETEK

¹ A történet egyik előfutára, Kadmos, Zeus által elrabolt hűgát, Európét keresve eljut Thébai hegyére, ahol a jóslatnak megfelelően tehenet áldoz, „Csakhogy az áldozathoz vízre volt szüksége, de a forrást Arés sárkányfia őrizte. Kadmos megölte a sárkányt, és bár a jóslatnak megfelelően viselkedett, kivívtá maga ellen a hadisten haragját.” NÉMETH György, *A zsarnokok utópiája. Antik tanulmányok*, Atlantisz, Budapest, 1996, 278.

- ² LECOUEUX, Claude, *Fées, Sorcières et Loups-garous au Moyen Age. Histoire du Double*, Éd. Imago, Paris, 1992, 88–89.
- ³ *Magyar Néprajzi Lexikon Első kötet, A–E*, főszerk. ORTUTAY Gyula, Akadémiai, Budapest, 1977, 62.
- ⁴ DOBOS Ilona, *Gyémántkigyó. Ordódy József és Kovács Károly meséi*, Szépirodalmi, Budapest, 1981, 126–147.
- ⁵ MÓRÉ = NAGY Olga, *Cifra János meséi*, ÚMNGy XXIV., szerk. NAGY Ilona, Akadémiai, Budapest, 1991, 51–81. (51.)
- ⁶ ARISZTOTELÉSZ, *Rétorika*, ford. ADAMIK Tamás, Gondolat, Budapest, 1982, 90.
- ⁷ DOBOS, *i. m.*, 142.
- ⁸ NAGY Olga, *i. m.*, 248–280. (AaTh 516+AaTh303)
- ⁹ *Uo.*, 21.
- ¹⁰ NAGY Géza, *Karcsai népmesék I–II*. ÚMNGy XX., szerk. Kovács Ágnes, Akadémiai, Budapest, 1985, I, 404–410.
- ¹¹ STEIGER Kornél, *Polisz, egyén, erény. A Nikomakhoszi etika gondolatmenete és szerkezete = Uő, Tanulmányok az antik görög filozófiáról*, Gondolat, Budapest, 2010, 271–285. (278.)
- ¹² CICERO, *Laelius vagy a barátságról*, ford. MARÓTI Egon = *Cicero válogatott művei*, vál. HAVAS László, Európa, Budapest, 1987, 380–418. (409.)
- ¹³ „Ismerünk korábbi szövegeket is, amelyek arról szólnak, hogy a legősbibbi istenekhez fordultak tanácsért, és ezen istenek prófétái tehetséggel rendelkeztek. Például, az »Ég tehene« mítoszában, amely az emberiség bűnbeeséséről szól, az idős napisten, mielőtt az emberiség büntetésének módjáról döntene, kikéri az őstistenek véleményét, és miután Nun meggyózi őt, a szemét küldi a lázadók ellen.” KÁKOSY László, *Prophecies of Ram Gods. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1966, Vol. 19, No. 3, 341–358. (348.)
- ¹⁴ „Ő, Bálák, gondolat meg, vajon tőlünk függ-e, hogy mit mondjunk és mit hallgassunk el, ha Isten lelke megszáll bennünket? Mert ilyenkor ő beszél belőlünk, azt, amit ő akar, s anélkül, hogy tudnánk róla.” JOSEPHUS Flavius, *A zsidók története*, ford. RÉVAY József, Európa, Budapest, 1980, 70. (IV,6.)
- ¹⁵ MACINTYRE, Alasdair, *Az erény nyomában. Erkölcselemtani tanulmány*, ford. BÍRÓNÉ KASZÁS Éva, Osiris, Budapest, 1999, 171.
- ¹⁶ ÓRIGENÉSZ, *Kommentár az Énekek énekéhez*, ford. PESTHY Mónika, Atlantisz, Budapest, 1993, 92.
- ¹⁷ „Mert mindenképpen tehetetlenek azok, akik a maguk erejéből akarják megjósolni a jövőt az embereknek; nem azt hirdetik, amit Isten sugallt nekik, hanem ellene szegülnek Isten akaratának”, JOSEPHUS, *i. m.*, 70. (IV, 6.) – vö még: „Ez az ősi kép a hamis prófétáról, aki megtéveszti az embereket, hogy kedvükre tegyen [...]” BASLEZ, Marie-Françoise, *Bible et Histoire. Judaïsme, hellénisme, christianisme*, Éd. Gallimard, Paris, 1992, 244.
- ¹⁸ HAHN István, *Utószó = JOSEPHUS, i. m.*, 628.
- ¹⁹ NAGY Olga, *i. m.*, 26.
- ²⁰ GRAVES, Robert, PATAI, George, *Héber mítoszok. A Genézis könyve*, Gondolat, Budapest, 1969, 163.
- ²¹ A kincses méhű Föld Bátrak Hősének adja tudtul: „Ha ott [Káli istennő templomában] feláldozod a fiadat Kálinak, akkor a király nem hal meg, sőt még száz esztendeig él.” *A hulladémon huszonöt meséje (Vétalapancsavinsatika)*, Negyedik mese = *Mesefolyamok óceánja. Válogatás a szanszkrit elbeszélésirodalomból I–II*, szerk. VEKERDI József, Európa, Budapest, 1982, I, 440.
- ²² HAHN István, *Hitvilág és történelem. Tanulmányok az ókori vallások köréből*, Kossuth, Budapest, 1982, 121–149. (148.)
- ²³ TÁNCZOS Vilmos, „Ezer level ezer angyal közepibe”. *Az angyalkultusz a moldvai csángó folklorban = Kultúrakutatások és értelmezések, Kríza könyvek 32.*, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kríza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2008, 269–298. (274.) – vö. még: WATT, Jan van der, *The Angels: Marking the Divine Presence = Character Studies in the Fourth Gospel. Narrative Approaches to Seventy Figures in John*, eds. Steven A. HUNT, D. Francois TOLMIE, Ruben ZIMMERMANN, W. B. Eerdmans Publishing Company, Michigan, 2016, 658–663.
- ²⁴ EISSFELDT, Otto, *Legends = The Old Testament. The History of the Formation of the Old Testament*, transl. Peter R. ACKROYD, Basil Blackwell, Oxford, 1966, 44.
- ²⁵ „A »lepra« – vagyis bármilyen bőrbetegség – vallási szégyenfolt, amely »megtisztítást« igényel, de a »leprásokat« nem zárják ki a falusi közösségekből, ahogyan a középkorban is [...]” BASLEZ, *i. m.*, 207.
- ²⁶ BAKTAY, *i. m.*, 97.
- ²⁷ ARISZTOTELÉSZ, *Rétorika, i. m.*, 95. – vö. még: A *Nikomakhoszi etikában* Steiger fordítása: „Az embertársaink iránti baráti viszonyok, valamint azok a vonások, amelyek a barátságot meghatározzák, nyilván az embernek önmagához való viszonyából eredtek.” (1066a1-3.) STEIGER, *i. m.*, 281. – továbbá: „a barátság, mint jó szándékú és szerető egyetértés az égvilágon mindenben.” CICERO, *i. m.*, 388.
- ²⁸ STEIGER, *i. m.*, 281.
- ²⁹ *A kötelességekről. Első könyv*, ford. HAVAS László = CICERO, *i. m.*, 289–346. (309.)
- ³⁰ MACINTYRE, *i. m.*, 170.
- ³¹ VISKY S. Béla, *A filozófia keresztje. A megbocsátás problémája Vladimir Jankélévitch morálfilozófiájában*, EXIT, Kolozsvár, 2016, 52.
- ³² LÉON-DUFOUR, Xavier, *Lecture de l'Évangile selon Jean I–II*, Éd. du Seuil, Paris, 1990, II, 368.
- ³³ FALEY, Roland J., *8. Békeáldozatok = 4. Leviták könyve. Kommentár* (<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:dqZqb9BgcXAJ:www.biblia-tarsulat.hu/biblia/komm1/07levit.doc+&cd=3&hl=hu&ct=clnk&gl=hu> – letöltés 2020. 11. 6.)
- ³⁴ WOLFF, Hans Walter, *Az Ószövetség antropológiája*, ford. BLÁZI György, Harmat, Budapest, 2003, 87.
- ³⁵ MACINTYRE, *i. m.*, 171.
- ³⁶ HEIDEGGER, Martin, *Lét és idő*, ford. VAJDA Mihály et al., Gondolat, Budapest, 1989, 463.
- ³⁷ THEISSEN, Gerd: *Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén vallás elemzése és vallástörténeti leírása*, Kál-

vin kiadó, Bp., 2001. 189.

³⁸ ARISZTOTELÉSZ, *i. m.*, 110.

³⁹ WOLFF, *i. m.*, 89.

⁴⁰ JOSEPHUS, *i. m.*, 36. (I, 12.)

⁴¹ GRAVES, PATAI, *i. m.*, 162.

⁴² THEISSEN, *i. m.*, 202–203.

⁴³ JOSEPHUS, *Apión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról*, ford. HAHN István, Attraktor, Máriabesenyő–Gödöllő, 2010, 58. (89–97§)

⁴⁴ TACITUS, *Róma égése és a keresztények üldözése = Uő, Sorsfordulatokban gazdag kor, vál.* BODOR András, ford. BORZSÁK István, Kriterion, Bukarest, 1984, 101–102.

⁴⁵ TÓTH G. Péter, *A rituális (gyermek)gyilkosság mint beavatás. Az inverzió logikája a 2–6. századi pogányellenes keresztény forrásokban = Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*, szerk. Pócs Éva, Balassi, Budapest, 2007, 534–564.

⁴⁶ „A colossos nem egy pusztá kép; hanem egy »képmás«, ahogyan maga a halott az élő mása.” VERNANT, Jean-Pierre, *Mythe et pensée chez les Grecs. Études de psychologie historique*, Éd. La Découverte, Paris, 1996, 327.

⁴⁷ *Uo.*, 334.

⁴⁸ *Uo.*, 337.

⁴⁹ *Uo.*, 336.

⁵⁰ KERÉNYI, *i. m.*, 162.

⁵¹ *Gilgames. Agyagtáblák üzenete. Ékirásos akkád versek, vál., jegyz. KOMORÓCZY Géza, ford. RÁKOS Sándor*, Európa, Budapest, 1966, 146.

⁵² THEISSEN, *Az első keresztények vallása, i. m.*, 203.

⁵³ ÓRIGENÉSZ, *i. m.*, 129.

⁵⁴ „Ha pedig ifjúkorukra is kitarthatnánk [a barátok], mégis szétválasztja őket olykor egy nő kezének vagy valamilyen előnynek az elnyerésért folytatott versengés, hiszen mindketten nem nyerhetik el ugyanazt.” CICERO, *i. m.*, 393.

⁵⁵ „A szeneszőkévé vált festő” NAGY G.: *i. m.* 416–419. (418.)

⁵⁶ MONTAIGNE, Michel Eyquem de, *Bölcselkedni annyi, mint megtanulni meghalni = Uő, Esszék I–III.*, ford. BAJCSA András, CSORDÁS Gábor, Jelenkor, Pécs, 2001, I, 111.

⁵⁷ TENGELYI László, *A bűn mint sorseseemény*, Atlantisz, Budapest, 1992, 208.

⁵⁸ *Uo.*

⁵⁹ EGEDI Barbara, *Hárfás dalok. Túlvilághit és szkepticizmus az ókori Egyiptomban, Ókor*, 2006/3–4, (45–50.) (46.)

⁶⁰ *Uo.*, 49. – vö még: „Le kell mennem a halál szellemének ajtajához, hogy többé sohse lássam testvéremet!” DOBROVITS Aladár, KÁKOSY László, *Egyiptomi és mezopotámiai regék és mondák?*, Móra, 2012.

⁶¹ RICOEUR, Paul, *Parcours de la reconnaissance. Trois études*, Éd. Gallimard, Paris, 2004, 208.

⁶² *Uo.*, 210.

⁶³ TENGELYI, *i. m.*, 230.

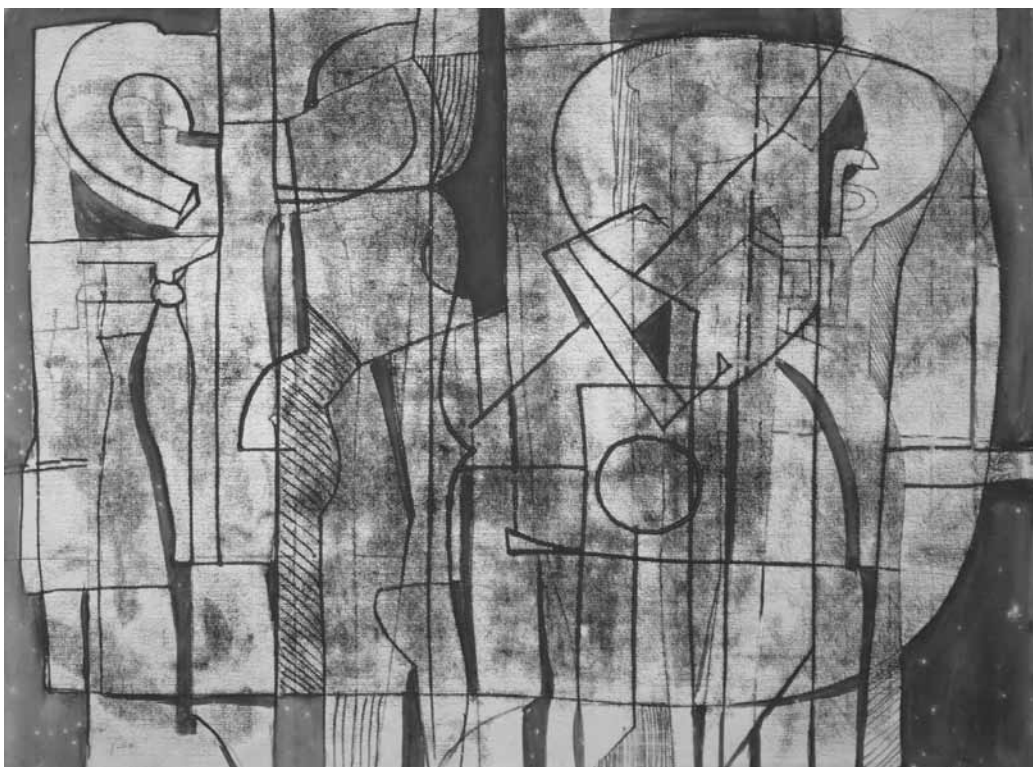
⁶⁴ ÓRIGENÉSZ, *i. m.*, 160.

⁶⁵ ARISZTOTELÉSZ, *Rétorika, i. m.*, 222.

⁶⁶ THEISSEN, *i. m.*, 207.

⁶⁷ VEKERDI, *i. m.*, 444.

⁶⁸ DOBROVITS, KÁKOSY, *i. m.*, 18.

Krimihedonizmus

Hlavacska András interjúja

Benyovszky Krisztiánnal

Benyovszky Krisztián (1975) a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének oktatója, egyetemi tanár. A kétezres évek elejétől foglalkozik a krimivel, első monográfiája A jelek szerint címmel jelent meg 2003-ban, majd ezt követte a Bevezetés a krimi olvasásába (2007). Társszerkesztője volt a műfajról szóló tanulmányokat tartalmazó Lepipálva (2009) című kötetnek. Legutóbbi könyvében E. A. Poe és A. C. Doyle műveinek irodalom- és médiumközi hatástörténetével foglalkozott (A Morgue utcától a Baker Streetig – és tovább, 2016). A Megközelítési szempontok a populáris irodalom és kultúra tanulmányozásához (2019) című tankönyve szintén tartalmaz a detektívtörténettel kapcsolatos fejezeteket.

▼ **A bűnügyi irodalom témájának szentelt első könyve 2003-ban jelent meg A jelek szerint címmel. Az elmúlt tizennyolc évben két újabb könyvben (Bevezetés a krimi olvasásába, A Morgue utcától a Baker Streetig – és tovább), számos tanulmányban és kritikában foglalkozott a tágran értett krimi kérdéskörével. Műfajukból fakadóan azonban ezekben az írásokban a személyes preferenciák, értékítéletek kevésbé kerültek előtérbe. Eretnekségnek tűnhet a kérdés, de mégis: ha a bűnügyi irodalomból egyetlen szerzőt vagy könyvet kellene kedvencként kiemelnie, kire, mire esne a választása?**

✓ Hát – ez egy többpás kérdés, kedves Watson! Én kezdettől fogva az „agyalós”, rejtélyközpontú, ún. klasszikus krimik (mystery fiction, whodunit) rajongója voltam, amelyek rafináltan végrehajtott bűntényekre, gyanúsítottak zártkörű társaságára építenek, meglepő leleplezéssel és az aktuális zseniális nyomozó részletesen kifejtett, meggyőző magyarázatával záródnak. A lelemény, a kombinatorika, a játékosság, a szellemesség, a fordulatértékű csattanó vonzott a műfajban, s kevésbé a társadalomkritika vagy a lélek sötét bugyrai. Jóllehet azóta a krimi legkülönfélébb vidékeire vetődtem el, s időztem (időzők) ott hosszabb-rövidebb ideig, ez a vonzódás alapvetően nem változott, ma is meghatározza az olvasói preferenciáimat. E. A. Poe *Túl életem és halálom* című válogatáskötete jelentette a beavatást tizenkét-tizenhárom évesen, majd a Holmes-novellák, aztán jött Agatha Christie. Jó ideig az ő regényeinek, novelláinak módszeres fogyasztója voltam, amihez a magyar televízióban akkoriban sugárzott Marple-sorozat (Joan Hicksonnal a főszerepben) is nagyban hozzájárult. E három szerzőt emelném ki tehát kedvencként, egyetlen író vagy könyvet nem tudnék. Persze mind-egyikőjüktől említhetek egy-egy kedvenc történetet: *A Morgue utcai kettős gyilkosság, A kék karbunkulus, Nyaraló gyilkosok*.

▼ **Hogyan került először kapcsolatba a krimivel, mik határozták meg ez irányú olvasmányait?**

✓ Mint sokan mások, én is az Albatrosz és a Fekete sorozat darabjain szocializálódtam, s ezt egészítették ki hasonló profilú szlovák és cseh könyvsorozatok, ahol a külföldi kedvenceim magyarul még vagy már nem hozzáférhető művei közül olvashattam el néhányat. Az első detektívtörténetekkel mégsem ezeken a helyeken találkoztam, hanem abban a *Különös történetek* című válogatáskötetben, ami 1987-ben látott napvilágot a Móra Könyvkiadónál. Ebben, egyebek mellett, Poe és Doyle két-két novellája is szerepelt (*Az aranybogár, Bice-béka*, illetve *A Vöröshajúak Egyesülete, A haldokló detektív*). Mindenképpen ki kell emelnem még a Rakéta regényűjságot, amely egyéni ízlésem formálásában és bűnügyi horizontom tágításában kulcsfontosságú szerepet játszott. Megjegyzem, hogy Szlovákiában a nyolcvanas évek második felében, de még a kilencvenesek elején sem lehetett mindig akadálytalanul hozzájutni az aktuális számokhoz, a hiányzó darabokat aztán barátoktól, ismerősöktől, a régebbi évfolyamok némelyikét pedig azok szüleinek családi könyvtárából sikerült megszerezni. Gyűjtöttem tehát a hetilapban megjelent legkülönfélébb alműfajú bűnügyi regények folytatásait, kivágtam, összetűztem s általam készített illusztrált dossziéba rendeztem őket. Ugyanígy jártam el a kriminovellákkal is. Pontos kimutatást vezettem a kedvenc szerzőimtől olvasott művek-

ről. Ez a kincset érő gyűjtemény hála istennek ma is megvan (épp az elmúlt karácsonykor olvastam újra egy Eberhart-regényt, *A csengettyűs gyilkost*). Thomas Harris *The Silent of the Lambs* című kultuszregénye itt jelent meg először magyarul, folytatásokban, mégpedig *Bárányok hallgatása* címmel – külön öröm, hogy ennek a rám akkor, 1989-ben nagy hatást gyakorló pszichothrillernek a dossziéja is ott lapul a fiókomban.

▼ **Az elmúlt tíz évben a magyar krimi irodalom szinte minden népszerűbb (és kevésbé népszerűbb) kötetéről írt kritikát, tanulmányt (Baráth Katalin, Kondor Vilmos, Hász Róbert regényeiről, Kőhalmi Zoltán paródiájáról – a szerzőket hosszan lehetne még sorolni). Hogyan látja a kortárs magyar bűnügyi irodalom helyzetét, megragadhatók trendek, stílusok, rögeszmés témák a műfajban?**

✔ Amikor a kilencvenes évek végén kezdő irodalmárként foglalkozni kezdtem a műfajjal, a magyar produkció még viszonylag átlátható, befogadható volt. Ma már, szerencsére, koránt sincs így. Lényegesen több és többféle – téma, műfaji profil, poétikai vállalás és nyelvi színvonal tekintetében különböző – magyar bűnügyi regény lát napvilágot. Igyekszem követni az egyes kiadók és sorozatok megjelenő darabjait (legalább a címek, leírások és részben a kritikai visszhang szintjén), de hazudnék, ha azt állítanám, hogy győzőm olvasni is őket. Ha csak ezzel foglalkoznék (a krimi nem a kizárólagos kutatási területem), akkor sem biztos, hogy bírnám szusszal. Csak óvatosan válaszolok tehát a kérdésre, erős állításokra pedig végképp nem ragadtatnám magam. S nem is a megjelent művekből indulnék ki első lépésben, hanem abból, amit a Prae Kiadó krimipályázatának zsűritagjaként tapasztaltam. Ebben a szerepben nem tudtam megúszni az olvasást, számos novellán, regényen és regényrészleten vagyok túl, s az így megismert kéziratok tapasztalatai alapján tennék néhány észrevételt. Több történet is szólt sorozatgyilkosokról, voltak példák valós bűntények regényesítésére, nem egy történelmi műtfeldolgozás részeként bontotta ki a rejtélyt és a megoldást, s volt köztük a régmúltban játszódó történelmi krimi is. A sikeres rendőrségi csapatmunkát bemutató zsáner (police procedural) nem képviseltette magát, s alulreprezentált volt a magánnyomozós keményebb, noire-os vonal is. Nem állítom, hogy ez a metszet egy az egyben leképezné az aktuális trendeket és tematikus preferenciákat, de néhány ezek közül kétségkívül jellemzi a kortárs magyar krimi is – elég, ha Baráth Katalin, Kondor Vilmos, Csabai László vagy újabban Hász Róbert, Bartal Tamás történelmi krimijeire, illetve a valós bűnesetekből vagy rejtélyes halálesetekből inspirálódó regényekre (Rubin Szilárd: *Aprószentek*, Milbacher Róbert: *Léleknyavalyák*, Réti László: *Megölni Telekit*) gondolunk, illetve a sorozatgyilkosos pszichothrillerek közül N. Nagy Zoltán *Keselyűjére*. A látkép azért még kiegészítendő a gyerek- és ifjúsági irodalom különböző korosztályának szóló, nemegyszer sorozattá nőző regényeivel.

▼ **2017-ben nyilatkozta, hogy az ezredforduló nemcsak a magyar krimik írására hatott jótékonyan, hanem e művek befogadását is megváltoztatta: a magyar irodalomkritika, az egyetemi, akadémiai szféra nyitottabb lett a műfajra (a változást Béneyei Tamás *Rejtélyes rend* című könyve fémjelzte). Azóta történtek változások ezen a területen?**

✔ Látványosabb változást az eltelt három-négy év alatt nem tapasztaltam, igaz, a pozitív trend nem szakadt meg. Amihez persze az is kellett, hogy olyan művek jelenjenek meg, amelyek ki tudták vívni a kritika vagy a (kultúra)tudományok képviselőinek érdeklődését. Nemrég a kognitív narratológia fedezte fel magának a műfajt (*Hogyan olvasunk krimi?*, 2019). Miklós Ágnes Kata újabb esszé-monográfiát írt a „detektívtörténetek mechanizmusairól” (*A nyolc fogaskerek esete*, 2018), Kálai Sándor pedig a médiakultúra keretében kezdte el a magyar krimi történetének és előtörténetének feldolgozását (*Irodalom és médiakultúra*, 2019). Továbbá a gyerek- és az ifjúsági irodalom kutatói is egyre gyakrabban foglalkoznak a műfaj fiatalabb korosztály számára íródott darabjaival s úgy általában a populáris zsánerek ifjúsági változataival (Varga Bálint, Böszörményi Gyula vagy Sepsí László könyveire gondolok itt például). S hogy túltekintsünk az irodalmon: az Apertúra folyóirat 2019-ben önálló összeállítást szentelt a noire-hagyományt mozgósító kortárs magyar bűnügyi filmeknek. Végezetül pedig egy személyes tapasztalat: Az említett időszakban két olyan tanulmányt is publikáltam (*Névtorzítás és alakpárhuzam a krimi irodalomban; Szerepjáték, álnévhasználat és irodalmi fikció*), amelyben néhány választott bűnügyi történetet az irodalmi névadás szempontjából elemeztem. Ezek nyelvészeti folyóiratokban jelentek meg (Magyar Nyelv, Névtani Értesítő), s a téma iránt a szerkesztők, kollégák részéről ezen a tudományterületen is nyitottságot és érdeklődést tapasztaltam.

▼ **A hazai irodalomtörténet-írás nagy adóssága a 2000 előtti magyar bűnügyi irodalom helyzetének feltárása. Vannak arra mutató jelek, hogy ez változik a jövőben? Egyáltalán, meg lehet-e írni, és ha igen, hogyan a magyar krimi történetét?**

▼ A műfaj kutatói, kritikusai olykor-olykor publikálnak idevágó tanulmányokat, ilyen irányú csoportos kutatásról azonban nem tudok. Nyilván több, nem feltétlenül csak intézményes oka lehet annak, hogy erre eddig nem került sor, jóllehet természetesen szükség volna rá – kérdés viszont, milyen módszertani megfontolások mentén íródna egy ilyen összefoglaló, s a szerzők meddig mennének vissza az időben. Elképzelhető ez egy hagyományos irodalomtörténeti elbeszélés keretében, amely a kezdetek kijelölésében, az irányadó alakulástörténeti tendenciák felvázolásában, illetve a főbb képviselők, kulcsművek, műfaji mintázatok és kiadástörténeti adatok rendszerezésében volna érdekelt. Erre szolgáltatt friss példát Michal Jareš és Pavel Mandys hiánypótló és úttörő könyve, *A cseh detektívtörténet története* (2019), amely rövid műfajelméleti és terminológiai tisztázás után kronológikus sorrendben haladva ad áttekintést a legfontosabb szerzőkről, művekről, illetve kiadókról, könyvsorozatokról és folyóiratokról, rövid kitekintésekkel az esetleges filmadaptációkra, a nyugati minták kimutatható hatására, fordítástörténeti vonatkozásokra vagy a kritikai recepció szólamaira. A szerzők a „mindenből egy keveset” elvét követik: olykor ugyan ráfókuszálnak egy-egy műre, de részletesebb szövegelemzésekbe nem bocsátkoznak, az adatközpontú írói portrékat és sorozatismertetőket mai szempontokat is figyelembe vevő kritikai mérlegvonás ellenpontozza, egészíti ki. Egyébként némileg hasonló szempontrendszer érvényesül Grób László könyvében is (*A magyar detektívtörténet fénykora 1930–1948*), amelynek lezser, helyenként szlenges regiszterekbe futó stílusa viszont eltér a cseh szerzőpáros alapvetően tárgyilagos, esszéisztikusan átszínezett, ugyanakkor szintén olvasmányos beszédmódjától.

Én viszont személy szerint jobban örülnék annak, ha a magyar krimi története az átfogó nagy narratívák helyett esettanulmányok lazább füzéréként készülné el, akár több fázisban, több kötetben (mint ahogy a „magas” irodalom esetében történt legutóbb). Egy ilyen projektben sokkal inkább el tudom képzelni magam, ahol az általam kedvelt, jónak tartott szerzők műveivel foglalkozhatnék részletesebben (a szövegközi és intermedialis vonatkozásokat is beleértve), s nem kellene bizonyos periódusok mindenféle szintű és színvonalú krimijén átrágnom magam. A szocializmus időszaka – a műfajpoétika, a stílus és a bűnügyi rejtvényfejtés igényessége szempontjából – közepes vagy félresikerült, illetve ideológiailag fertőzött (a kettő ha nem is mindig, de sok esetben ugyanaz) bűnügyi történeteinek nagyobb mennyiségben való olvasásától például berzenkedik az én hedonista lelkem, nincs meg bennem az a fajta aszketizmus, hogy, úgymond, „végigolvassam” ezeknek az évtizedeknek a termését. Tudom viszont, hogy másokat kimondottan érdekelnek ezek a torzulások, és sok, a korra jellemző társadalmi, politikai vagy gazdasági jelenséget „elemoznének ki” az ilyen művekből. Engem ezek az összefüggések kevésbé izgatnak (s ha rajtam múlik, jó krimiket szeretek olvasni), így aztán az eltérő megközelítésmódok jól kiegészíthetnék egymást. Nem beszélve olyan interpretációkról, amelyek genderszempontról érvényesítve szólnának nemcsak ennek a korszaknak a magyar krimijeiről (ebbe az irányba magam is tettem egy-két bátorlalan lépést). Végezetül: a tévé- és mozifilmeket, illetve a folyóiratokban megjelent novellákat, regényeket, képregényeket ugyancsak elengedhetetlen volna közös elemzés tárgyává tenni.

Most szólok – bízva egy ilyen projekt megvalósulásában –, hogy a Kristóf Attila és Tótisz András (T. O. Teas) műveiről szóló fejezeteket ezennel lefoglaltam, s ha lesz benne (legyen!) afféle kitekintés a 2000 utáni időszakról is, akkor a Baráth Katalin és Hász Róbert sorozatairól íródókat is – Kondoron hajlandó vagyok osztani. S a Rakéta krimiszempontú feldolgozása szintén szerepel a hosszabb távú terveim között.

▼ **Már *A jelek* szerint szövegeiben is észlelhető volt – és az azóta megjelent írásaiban is tetten érhető –, hogy nemcsak a magyar bűnügyi irodalmat követi nyomon, hanem a környező országok, tágabban Közép-Kelet-Európa krimiiródmát is. Megítélése szerint ezekhez képest stílusát, témáit, esztétikumát tekintve hol helyezkedik el a kortárs magyar krimiiródm?**

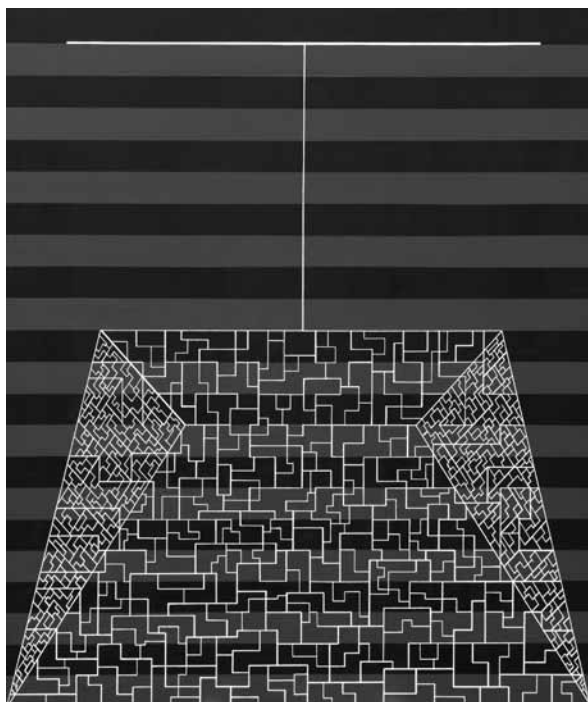
▼ Az önmagában is változatos krimi a legnemzetközibb műfajok egyike, a jellegadó motívumok, témakörök, karaktertípusok, szerkezeti fogások és elbeszélői eljárások nem szűnő cirkulációjának lehetünk a tanúi nemcsak egy-egy irodalom történetében, hanem – szinkrón és diakrón metszetben – szűkebb vagy tágabb irodalomközi viszonylatokban is. Éppen ezért ha a cseh, a szlovák vagy a lengyel krimikkel vetjük össze a magyarokat, téma, stílus és narratív stratégiák tekintetében olyan

szembetűnő különbségeket nem tapasztalunk: más, többé vagy kevésbé eltérő társadalmi-kulturális közegekben vagy történelmi miliókban ismétlődnek az ismerős mintázatok mind a négy irodalomban. Miközben persze nem egy esetben pont ezek a helyi színek és ízek tehetnek érdekessé egy-egy közép-európai regényt a nyugati olvasók számára, ezek kölcsönöznek sajátos, egyéni arculatot a műfaj „nemzeti” variánsainak (irodalmi regionalizmus és bűnügyi szűzsé különféle találkozása nemcsak az említett négy irodalomnak közös jellemzője, hanem ettől jóval általánosabb mai jelenség). A hazai népszerűség mellett – a fordításoknak köszönhetően – némi külföldi ismertségre is szert tevő szerzők műveinek pozitív fogadtatása is bizonyítja ezt (Josef Škvorecký kései, utolsó munkái, Marek Krajewski, Zygmunt Miłoszewski, Kondor Vilmos). De a fantasy mellett mindenképp előtt a 16–17. századi Felső-Magyarországon játszódó történelmi krimisorozatával ismertséget szerzett Juraj Červenákot is említhetném szlovák példaként. S a legtermékenyebb és legnépszerűbb, Dominik Dán álnév alatt publikáló szlovák krimiszerző regényeiben kezdettől (2005) fogva szintén látható a törekvés – az aktuális politikai botrányok és politikai háttérű valós bűntények regényesítése mellett – a főváros, a mai Pozsony helyeinek tudatos beemelésére a szövegek hálózatosan kialakított világába. A plasztikusan megragadott *coloeur locale* persze önmagában még nem elég, nem árt, ha az a bűnügyi rejtvényfejtés igényességével párosul.

➤ **2019-es, *Megközelítési szempontok a populáris irodalom és kultúra tanulmányozásához* című könyvének utolsó fejezetében külön foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a populáris kultúra produktumai hogyan hasznosíthatók az általános és középiskolai, valamint az egyetemi oktatásban. Hogyan képzei el ebben a (kortárs magyar) krimi helyzetét?**

➤ A legkönnyebben az egyetemi oktatás keretében – klasszikus irodalomtörténeti stúdiumokon belül, popkultúrával foglalkozó szakszemináriumokon vagy intermediális irányultságú órákon nyílik mód e szövegekkel való behatóbb foglalkozásra. De én magam ezenkívül a legkülönbélebb elméleti kérdések tárgyalásakor is viszonylag gyakran húzok elő egy-egy krimis példát. Ez nálam nyilván szakmai ártalom, de be kell látni, hogy nagyon is „kézre áll” a műfaj, ha például szemiotikai, stilisztikai, narratológiai vagy hermeneutikai fogalmak, jelenségek megvilágítása a cél. Legutóbb például Kóhalmi Zoltán skandináv krimiparódiáját használtam fel a metalepszis szemléltető magyarázatához. De nem kell csupán irodalomban és más művészetekben gondolkodni: egyik magyar-kémia szakos szakdolgozóm a kémia és a nyomozás kapcsolatának vizsgálatával foglalkozott a *Flavia de Luce rejtélyei* című ifjúsági krimisorozatban, majd kutatásait kiterjesztette további művekre is.

Középiskolában értelemszerűen más a helyzet, a tantervi megkötések nem igazán teszik lehetővé a részletesebb elidőzést, ilyenkor a „becsempészes” stratégiájához folyamodhatunk. Ráírnyíthatjuk a figyelmet klasszikusaink e zsánerben fogant vagy attól megérintett műveire (Jókai Mór: *A lélekidomár*, Mikszáth Kálmán: *A lohinai fű*, Móricz Zsigmond: *Forró mezők*, Szerb Antal: *A Pendragon legenda*, Tersánszky Józsi Jenő: *Bűnügy lélekelemzéssel* és mások), s akár azok elolvasására és közös megvitatására is ösztönözhetjük a diákokat. Vagy használhatjuk a műfajt „különösítő” olvasási kulcsként: javaslatot tehetünk például arra, hogy az *Édes Annát* vagy az *Abigélt* a krimi-optikán keresztül (is) vegyük szemügyre. Az általános iskola felső tagozatán az ismeretátadásnál vagy a többszemponú értelmezésnél szerintem fontosabb az érzékenyítés és a pozitív motiváció, ami aztán hozzájárulhat a szövegértés elmélyítéséhez is. Azzal, hogy olyan művek elolvasását tesszük lehetővé, amelyek esetleg a tanulók személyes kedvencei. Az ajánlott olvasmányok listájának összeállításakor pedig ma már szerencsére több magyar, gyerekeknek vagy az ifjúságnak szánt krimi, illetve azok elemeit kreatívan felhasználó ifjúsági regény közül is válogathatunk.

Az egykori olvasó régen hozzászólt (a vonathoz és) a gázvilágításhoz, már megcsodálhatta az elektromos lámpák fényerejét is, de még sokáig használt gyertyát és petróleumlámpát. A világ-irodalom ezen évtizedekben írott történelmi regényeinek szerzőit erősen foglalkoztatta a gyertyafény varázsa, és ez nyilván izgatta az olvasót is. Ugyan milyen lehetett kilencszáz gyertya együttes fénye? Milyen az ezzel megvilágított hajóhid, a színpad, a bálterem? Hozzátehetem, a cikk megjelenésének időpontjára az 1847-ben kiégett Német Színház épületét lebontották már a Gizella – ma: Vörösmarty – téren, de sokan tudhatták, hogy az egykori pompás épületnek 1814 körül a csodájára jártak. Tudták, hogy a három császár találkozásának okot adó Bécsi Kongresszus idején még különálló város volt Buda és Pest, amelyeket szétszedhető hajóhid kötött össze. Vajon kiknek jutott eszébe Budára, ebbe a kiépületlen, sivár tartományi központba elhozni a nagy hatalmú „szuverénokat”? Hogy fölkeressék az 1838-as árvíz előtti, már talán nyüzsgő, de – ahogy egyebek között Széchenyi Istvántól tudjuk – porba-sárba ragadtan szegényes Pestet? Még ha a Szentpétervárra hazatérő cárnak ez útjába is esett. Buda-Pestre jött tehát az újdonsült Porosz Királyság ura, III. Frigyes Vilmos is – büszkélkedhetett Vay Sándor egykori olvasója. Mert I. Ferenc 1814-ben még fontosnak tartotta, hogy kedvét keresse a katonái és tisztjei jelentős részét adó magyarságnak, ami nem sokáig maradt így, ahogy ezzel az újságot olvasó tisztában lehetett.⁴

A kötet más lapjain többször találkozunk Martinovics Ignác alaposan kiszínezett legendájával,⁵ akit társaival együtt az itt olvasható történetekben roppant kedélyesnek mutatkozó I. Ferenc fejeztetett le. Aki idáig jutott, elképzelhette, hogyan hódította meg a „daliás” – bálolni szerető – Sándor Lipót nádor az ártatlan (vagy ki tudhatja?) magyar szépségeket, mielőtt levezényelte a Martinovics elleni koncepciókért. Mivel a per minden titka (Martinovics és társai „bűneivel” együtt) a császári irattár mélyén gondosan elzárva rejtőzött, még az érdeklődő sem tudhatott arról, hogy azt a „népszerű” nádor szervezte meg olyan sikerrel, hogy 1795 májusában a budai Vár falain (és alatta) igen sokan tolongtak, mert meg kellett nézniük „urak” lefejezésének ritka látványosságát.

Az egykori budai és pesti polgár régen hozzászólt a politikai hirdetésekhez, amelyek őt akarták valamiről meggyőzni. A század elején használt írott propaganda viszont még inkább az alattvalói hűséget és tiszteletet kívánta kifejezni – magyar újságok eredeti változatában is magyarul.⁶ (Amit egyik uralkodó sem érthetett – volna.) Azt persze 1914 előtt nem sejtette senki, ha történetesen férfi volt, hogy néhány év múlva valamelyik galíciai harctér lövészárkában éli át, amint a költői hajlamú cár utóda egyoldalúan értelmezi a Szent Szövetség fölbonthatatlanságát, és tüzéségi ösztözet zúdít rájuk. Ehelyett inkább azon töprengettek, milyen is lehetett I. Ferenc császár többször említett – és „jópofának” hangzó – „lerchenfeldi dialektusa”, amit persze csak kortársai ismerhettek föl.⁷ Vay Sándor írásaiban találkozhattak a magyarnyelvűségért folytatott dicső harc egykori fordulataival is, amit közelebb érezhettek magukhoz. A díszmagyar (ruhák) virágkorában nyilván érdeklődéssel olvastak azok – és mellette a magyar tánc – egykori sikereiről. (Az újságok szerint az uralkodóház tagjai is zsinóros „atillában” pompáztak, abban próbálgatták a „lassú” lépéseit!) A hangulatos – és idealizált – „érdekességek” a nemzeti érzésre hivatkozva és a visszatekintő elnéző fölényével idéztek anekdotaszerű történetecskéket egykori nagyurakról – előszeretettel a Habsburg-ház tagjairól. Eme egyvelegben megelevenedtek a századelő csodálatra méltó báljai, amelyekről igen megrendítő – és nehezen elképzelhető – esetek is kiderültek. Ezek egyikén egy pesti szépasszony tánc közben élettelenül maradt a Károlyi-palota dúsgazdag urának karjaiban. Még csak nem is szerelmi fölbuzdulásból halt meg, hanem „közönséges” szívroham következtében. Akik a századfordulón magyarul olvastak, a „boldog békeévek” megbocsátást sugárzó hangulatát szívták magukba. Hiszen a világ mégiscsak kényelmesebbé vált, noha elvesztette hajdani – anekdotabeli – kedélyességét. Ez is segítette őket, hogy feledjék a parlamentben használt, gyakran útszéli hangot, az indulatos szónoklatokat és a híres jelenetet, amelyben egy „hős” ellenzéki képviselő revolverével rálő a gyűlölt Tisza Istvánra, a bíróság viszont minden büntetés alól fölmenti. És persze ne gondoljanak arra se, ami nem is tartozik ide, de kiváltotta az utószó írójának elégedetlenségét: a nyomor és szenvedés említés nélkül maradt. Csak annyit kell ehhez hozzátennem: ennek az idillnek a középpontjában a hagyományos családmódel áll: I. Ferenc császár nem győzi – igen kedvesen és tőle meglepő figyelmességgel – inteni még nőtlen (magyar) főurait, hogy minél előbb házassodjanak meg, s legyen sok gyerekük. Olvashatjuk a „minden városban más nő” kívánatos gyakorlatától induló Széchenyi romantikus szerelmi történetét, ami a krisztinavárosi templomban kötött boldog házasságba torkollott. Arra viszont sehol a leghalványabb utalást sem találjuk, hogy azonos neműek

bárkiben érzéseket (vágyakat) lobbantanának föl. (Tegyük hozzá: ha a szerző ilyesmivel kísérletezett volna, biztosra vehetjük, hogy a közlést intéző szerkesztő azt maradéktalanul kihúzza. Akkor is, ha ő maga harsányan tüntetett Budapest utcáin a sajtószabadságért.)

„Fiatal, boldog párok, ha éntőlem kérnének tanácsot, hová rejtőzzenek el néhány óra boldogságukkal, rögtön Dalmáciába zavarnám őket. Le Raguzáig,⁸ vagy még tovább...” A szerző ezután a tenger látványáért és a sok színes virágért lelkesedik, amelyek szebbek, élénkebbek és olcsóbbak, mint a Margitszigeten. „Kedvüket lelhetnék itt a nagyon boldog emberek, mikor még a magamfajta morózus íródeák is szebbnek találta a mindenséget, mikor még az ilyen fakó íródeáknak a szobája is színültig volt virággal. Asztal, szék, szekrény mind-mind csupa rózsa.” Dalmácia-nosztalgiámon kívül azért idézem az álmodozó „költő” prózai sorait, mert Vay Sándor eme – a kötetben nem szereplő – írásban Kászonyi Dánielnek állít emléket.⁹ Aki ekkor már majd’ húsz éve halott, és az ő apja szabadságharcos, majd emigrációbeli barátja volt. Amikor Sarolta/Sándor életébe belépett, kalandos történeteivel fölgyújtotta a négy-öt éves kislány ébredező képzeletét. Aztán jó néhány évre eltűnt, valójában nem náluk volt nevelő. Amikor Sarolta nagymamájával Lipcsébe érkezik tanulni, Kászonyi pártfogásába veszi a tizenegy éves leánykát. Ő hozza vissza első nagy kalandjából, miután angol leánytársával megszökött az intézetből. „Dani bácsi” egy távolabbi vasútállomáson talált rá, és nagyot nevetett, amikor a kislány ekként védekezett: „azt gondoltam, így szokás szert tenni koronázatlan királynőkre”. A késői olvasó kedve szerint értelmezheti e félmondatot. A nosztalgikus emlékezés szerint Kászonyi nem tudta átlátni saját forradalmi romantikáját a kislányba, ehelyett Saroltát a Napóleon-kultusz nagyság- és dicsőségeszménye nyűgözte le. A sikeres újságíró a zárai hotelben szeretettel és csodálattal gondolt a Nagy Idők¹⁰ Nagy Tanújának pártfogó szerepére, de nem azonosult lázadó szellemével. Vay Sándor érzelmes, kissé korszerűtlen hangja nem vall „morózus”, megkeseredett egyéniségre. Viszont kitapintható benne az ő szépségre fogékony, együttérzésre kész, *adakozó* – nem *szerező* – világnézete.

•

Közismert, hogy Vay Sarolta 1859-ben grófkisasszonynak született, de író akart lenni, s úgy gondolta, hogy a nagyszámú napi- és hetilap „szerkesztő urainak” társaságába nőként nem kerülhetne be, ezért Sándornak nevezte magát, és férfiruhában járt, férfiként viselkedett. Hiába küldte előkelő családjá német, majd magyar egyetemekre tanulni, ő „csak” sikeres újságíró lett. A sikeres szerzőket pedig érdemes volt kötetben is kiadni, mert műveiket – a jelek szerint – meg is vették. Az OSZK-ban Vay Sándor (és Sarolta) neve alatt (ha jól számoltam) tizenkilenc kötetet tartanak nyilván.

Szorgalmas kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a korban szép számban voltak sikeres írónők. Közülük a legelismertebb, Beniczky Lenke,¹¹ aki a nemzet nagyra tartott írójának, Bajza Józsefnek a lánya volt, egy híres könyvkiadó elvált felesége, a második férjével sokat utazgató, tisztos, előkelő társaságbeli úriasszony. Ráadásul az eladható példányszámok tekintetében ő volt a siker mércéje.¹² A többi szoknyában pompázó íróhíresség is polgári körülmények között élt, ámár nem mindig gondtalan bőségben, de a beilleszkedés határozott szándékával. Úriasszonyok akartak lenni, munkáik, szellemük és egyéniségük elismertetésére törekedtek. A férfinéven világszerte ismert George Sand is azáltal lehetett (persze olvasóvonzó bestsellerregényein kívül) izgalmas téma, hogy híres férfiak sokaságát csábította ágyába – és házába. Úgy látszik számos emlékiratból, hogy az „éjszaka” világa a férfiaké volt, noha nők nélkül nem úgy működött volna, ahogyan ezt sok kiváló író megörökítette. A „kilengések”, a mámor, sőt a kábulat viszont hozzátartozott a művészlét közkeletű elképzeléséhez. Közéjük vágyott Sarolta grófkisasszony abban a (tév)hitben, hogy ez az életforma egyaránt elősegíti a hön áhított írói sikerét, s egyúttal mentességet kínál a családi kötöttségektől.

Ám a korábban idézett kötetet olvasgatva nagy meglepetés ér bennünket. Ezek a hangulatos, érdekességükkel figyelmünket lekötő írások nehezen egyeztethetők össze egy bohém ficsúr – vagy éjszakai pillangó – csupa mámor és szórakozás életformájával. Megírásukhoz sok-sok könyvtári munka, régi levelekben, naplókban végzett hosszadalmas kutatás, gondos jegyzetelés, értő tanulmányozás kellett. Sarolta-Sándornak rengeteg idejébe kerülhetett, amíg anyagait összegyűjtötte. A történeteket ugyanis nem a közlemények szerzője találta ki, hanem szorgos olvasás eredményeként másoknál bukkant rájuk. Alapos filológiai kutatás kellene ahhoz, hogy eljussunk ezek forrásai-

hoz, s megállapítsuk, mikor és mit tett hozzá a készen talált témához. Első olvasásra több ízben is régi újságokban megjelent élményleírásokat ismertem föl. Többnyire azonban csak találgathattam, miből dolgozhatott. Bizonyára használta a „történelmi” Vay család irattárát is, vagy legalább annak néhány dokumentumát. És igen tekintélyes műveltség – no meg magától értetődőnek tűnő nyelvismeret¹³ – kellett ahhoz, hogy rendszeresen megírja azokat a közönség figyelmét „eredetiségükkel” fölkeltő és fenntartó tárcákat, amelyek a szerkesztők közlési jóváhagyását elnyerték. Jókai vagy Mikszáth derűs iróniája ugyan nem jellemzi íráskészségét, de a késői olvasóval egy kiegyensúlyozott, megelégedett, kedélyes csevegőt tételezhet föl. Akiről nem derül ki, hogy férfi vagy nő. A lényeg, hogy hatásosan idézi föl a múltbeli nagy embereket, a figyelemre méltó eseményeket. Úgy, mint aki családi örökségként is nagyon közelről és nagyon jól ismeri azt, akiről és amiről beszél.¹⁴

•

A fentebb említett Kászonyi Dánielnek (1814–1886) számos könyve, köztük a kiegyezés ellen – és Kossuth függetlenségi szándékai mellett – érvelő, 1867-ig élete fontosabb fordulóit magába foglaló, *Magyarhon négy korszaka* című kötete jelent meg külföldön.¹⁵ A szerző Bécsben született, élete a fordultatos kalandok szüntelen sorozata. Már fiatalon német nyelvű regényeket írt, s a szabadságharc következtében emigrációban, majd a kiegyezés után tíz évig ismét Németországban élt. Hazatérése után újságíróként kereste kenyerét, 1881 és 1884 között a Népszava szerkesztője volt. Nagy szegénységben halt meg.¹⁶ Mielőtt a szociáldemokrata lap munkatársa lett, dolgozott a közélet megtisztításának programjával induló Függetlenségnél, ahol a húszéves Vay Sándor/Sarolta is megfordult. Apja, Vay László Kászonyit – a fent említett életrajzi emlékezés szerint – baráti alapon hívta magához gyóni házába, hogy feleségét angolra tanítsa. A Bibinek becézett kislánya ekkor két-három éves volt, messze attól az életkortól, hogy nevelője legyen. Kászonyit a megélhetési kényszer hamarosan az ország másik végébe vitte, ahol Vay Dániel fiainak lett a nevelője.¹⁷ Mivel ott nem kapta meg járandóságát, valószínűleg idézett könyve kiadása miatt ment Németországba – ahol hamarosan találkozott Saroltával és nagyanyjával, de az sem kizárt, hogy értük jött. Sőt, részese lehetett a családi döntésnek, noha ezt nem említi. Mindenesetre nagyon rossz véleménye volt a magyarországi nevelési viszonyokról, amit tudhatott a kislány is, aki nem akart az iskola és az ezzel járó tanulás rendjébe beilleszkedni. Egyebek között azt hallhatta tőle – amit mi olvashatunk –, hogy a nepotizmus miatt sok gyerek kérdezi: „Miért gyötörném magam tanulással? Anélkül is lehet nagyúr belőlem...” Sarolta úgy emlékezett a szökése után nem sokkal, Kászonyit a megélhetési kényszer máshová vitte Németországban az ő leánynevelő intézete közeléből, így csak átvitt értelemben indokolt nevelőjének tekinteni. Kászonyi hatására erősödhetett meg viszont lázadó hajlama, az öregedő férfi nem véletlenül szólíthatta őt ekkoriban Pukkancsnak.

Annyit érdemes itt Kászonyi önéletrajzi emlékeiből még kiemelni, hogy fiatalon nősült, első felesége jó családból való, szép bécsi nő volt, hűséges hozzá, talán akkor is, amikor távollétében csónakkal kelt át a Dunán, hogy másokkal táncolhasson. Ekkor fázott meg úgy, hogy fiatalon behalt. Azt írja: „olyan fényűzést” biztosított feleségének, „amelyet vagyoni” helyzete „el nem bírhatott”. Házaságukat boldogtalannak minősíti. Tizennégy éves unokahúgát vallja „legnagyobb szerelmének”, akit férjétől elhagyottan, négy gyermek anyjaként vett nőül azután, hogy a Vay családnál nevelősködött. „A szerelem lehet azonnal föllobbanó, de lehet sokkal inkább olyan is, amely lassan bontakozik, sőt éppen ellentétes érzelemből, gyűlöletből, utálatból, megvetésből – fordul át szerelemmé”, mint Shakespeare-nél, magyarázza. Nem tudható, a feleséggé vált unokahúg mit szolt ehhez, de könnyen lehet, hogy e romantikus elmélet megragadta a kamasz lány Sarolta figyelmét. Kászonyit erősen foglalkoztatta a szexuális szabadság, sokat írt az általa ismert Magyarországon széles körben elterjed házasságon kívüli (melletti) nemi élvezetek kihasználásáról. Mégsem idegen tőle az a fölfogás, hogy a szerelem nem a testi vágyakról szól, hanem a lélek világába tartozik. Összefüggésben azzal, hogy nála az emberi kapcsolatokat – és a politikát egyaránt – erős indulatok hatják át, ami egyáltalában nem akadályozza abban, hogy igen gyakorlatiasan és céltudatosan viselkedjék.¹⁸

Az emlékiratok többsége a megírásuk időpontjában érvényes írói álláspont igazolását szolgálja, mégis kevés elfogultabb – mások fölött egyoldalúan ítélkező – munkát olvastam Kászonyiánál. Ebben nyilván az is közrejátszik, hogy élete úgy indult, mintha igen „jó” sínre állították volna. Az 1832-es országgyűlésről szólva elsőként Kölcsey baráti érdeklődését emeli ki, majd szinte minden-

kivel személyes kapcsolatba került, aki akkor vezető szerepet játszott. Jellemző epizódja életének kapcsolata a Társalgási Egyesülettel, amelynek néhány tagját a spielbergi börtönbe zárták, s amelynek iratanyagát részletesen föltárta a kutatás. Besúgóí jelentések mellett a történetekről ismeretes saját írásos vallomása is. Annyit még erről, hogy neki magas helyről tanácsolták a Pozsonyból való távozást. Magával vitte Pulszky Ferenc iránti gyűlöletét, amit emigrációs nézeteltérések tovább fokoztak, majd az tett teljessé, hogy fiatalkori ismerőse a kiegyezés utáni Magyarországon sikeres és jómódú ember lett. Ő pedig haláláig megélhetési gondokkal küszködött. Viszont kitartott Kossuth eszméi mellett, s egyre radikálisabb politikai nézeteket képviselt.

•

Itt a helye, hogy eláruljam: kedvelem Rakovszky Zsuzsa fordulatos, meglepetésekkel teli, sodró nyelvű regényeit. 2011-ben megjelent *VS* című művét azonban csak 2020 nyarán fedeztem fel. Azt persze ránézésre is tudni lehet, hogy a két betű egyszerre jelenti Vay Sándort és Vay Saroltát. Nos, Dickens vagy Balzac is szeretett kora figyelmének előterében álló – azaz: divatos – témát választani. Ne is Beniczky Bajza Lenke, hanem az ő szintjükről tekintsük Rakovszky Zsuzsa igyekezetére, hogy jól eladható – a közfigyelemben forgó – kérdést állítson munkája középpontjába. Így találhatott rá a genderkérdés világdívatja¹⁹ idején arra a kellően kitérhető témára, miért lett Saroltából Sándor. Tudom, hogy a „homoszexualitás” létezik, nekem mégis elképzelhetetlen az azonos nemű iránti szexuális vágy mibenléte. Noha ennek a regényben meghatározó szerepe van, az író úgy formálja a történetet, hogy elkerüli a ma ugyancsak divatos pornójelenetek leírását.²⁰

A regény úgy is olvasható, hogy benne a nemcsere csak egy megrázkódtatásokkal teli kiábrándulási folyamat része. Különösen, ha Kászonyi emlékét figyelembe vesszük arról, hogy Vay László kezéből minden pénz kifolyt, és családja igen „laza” rendben élt. Ehhez járul az ő (kissé túlzott egyoldalúsággal) kiemelt „nevelő szerepe”, ami a nagyság kultuszával együtt Saroltába táplálta a hódítás vágyát és egy, a valóságtól független létszint ábrándvilágát. A regényben nincs rá közvetlen utalás, de az álmok világában otthonos Vay László talán azért öltözteti fiúnak a lányát, mert már születésekor fiúra vágyott. A regény befejező szakaszában az olvasó is megtudja, hogy Vay Lászlónak volt egy fia is, de róla a történet elbeszélője sokáig nem szól. Így föl se merül, hogy – amikor ő öt éves volt – születése nagy örömet okozhatott a családban, s csalódást neki. Gondosan elrejtji, hogy fő kedvencből a kevesebb figyelmet lekötő gyerek szerepébe juthatott. A fiú esetében a tanulásra épülő nevelés annyira sikeres volt, hogy Péter püspök lett (és misszionárius). Ismétlem: a regénybeli Sarolta elhallgatja, hozott-e változást – esetleg féltékenységet – életébe öccse születése, csak válságos helyzetében jelenik meg segítőként. Sarolta-Sándor kislánykorától nemcsak viselte a fiúruhákat, de azonosult is az ehhez tartozó szereppel. Felöltöztetve is addig játszotta azt – a viselkedési szabályok szellemében –, amíg törvénysértés miatt le nem tartóztatták. Két elkülönülő világban élt, apjával és nevelőjével ellentétben elfogadta a kiegyezéskori viszonyokból adódó – sikeres – költő- és újságíró szerepet, ami – családi forrásokkal kiegészülve – lehetővé tette, hogy ne törődjön az anyagi gondokkal, a pénz uralmát ugyanúgy utasítsa el, mint a testét a lélek fölött. Ez utóbbi kelti a bonyodalmak közepén azt a benyomást, hogy fogalma sincs a szexualitásról, felnőtt korára csak undort érez annak minden változatával szemben. Mindennek megvilágítását szolgáló fontos motívum, hogy Sarolta gyermekkori halálos betegségéből fölgyógyulva magával hozza (talán helyette) meghalt ikertestvérének emlékét, aki „lelke másik fele” volt, erre vágyakozik álmai összeomlásáig. Ezért keres társként szeretőt, feleségeket, akiktől olyasmit vár, amit azok elképzelni sem tudhattak: az őket meghódító Sándor-Sarolta nagyságának, erejének csodálatát, s ezzel együtt a belőle hiányzó lobogó szerelem viszonzását.

A regény szerkezete kellően „modern”: a bevezető részben megismerjük Sándor-Sarolta döbbenet kétségbeesését, amikor számára érthetetlenül bebörtönzik. A vizsgálat dokumentumszerű földolgozását Sándor-Sarolta önvallomása követi addigi életéről. Drámaivá ezt az öncsalás mély átélése teszi. A látszat arra utal, a férfiszerep eljátszása miatt került bajba. Törvény elé azonban pénzügyi szélhámosság következtében idézik, és súlyos ítélet fenyegeti. A regény szerint Kászonyi – aki a börtön idején már rég meghalt – egész életében nagy hatással volt rá. Valójában idézett könyvének talán nincs is olyan oldala, ahol ne foglalkozna a pénz fontosságával. Ami életében nagyobb szerepet tölt be a szabadságvágnál, a szerelmi kapcsolatnál, a politikai sikernél. A minden-

napi világra vonatkozó ismeretanyagából azonban mintha semmit nem tartott volna szükségesnek átadni Sarolta-Sándornak, aki észre sem vette, hogy az ábrándok világszintjén kívül létezik egy másik, amiről tudomást kell vennie. Ennek szemléltetésére hivatott „Virgilje” – Zarándy –, aki úgy és ott csapja be, él vissza nemtörődőséggel, ahol és amikor akarja. Ő a regényben kissé idegen „elem”, az írói képzelet teremtménye, alkalmi szereplő, aki mindig ott avatkozik a történet menetébe, ahol annak – kisebb vagy nagyobb következménnyel – ki kell siklania. Tudatos „gazemberségével” kiválik a háttérrel adó bohém újságíró- és művészvilágból, áldozata végzetes gyanútlanossággal sétál be csapdjába. Sándor-Sarolta erre a börtönbeli megrázkódtatásig nem is jön rá, akkor is kell ehhez az orvos-pszichológus szakszerű segítsége, mert ezen múlik szabadlára kerülése. Ezek után bizony nagy csodának látszik, hogy a regény végén Sándor-Sarolta a gyakorlatias Svájcban, kávéügy-nökként érvényesül. Végül is az emberi világban minden lehetséges.

A lírai bevezető rész után – a fikció szerint – a börtönben szenvedő Sarolta-Sándor foglalja össze élettörténetét, s ennek alapján engedik szabadon az orvos-pszichológus javaslatára.²¹ Az összeomlásig és kijózanodásig vezetett elbeszélés látóterében azonban szerepjátékának alapvető kérdéseire nincs válasz. A regénybeli önvallomás lélektanilag legsikerültebb része a németországi leányiskola légkörének ábrázolása: ahogy a beszélő fölidézi a diáklány magányát, kiközösítettségét, kívül maradási szándékát. Kiszámíthatjuk: amikor a főszereplő a regény elején börtönben találja magát, negyvenéves, több mint két évtizede úgy játssza a férfi szerepét, hogy ismeretségi köre ezen nem botránkozik meg, noha – pl. Krúdy Gyulától tudjuk – tisztában voltak szerepjátékával. Megkönynyítottta ezt, hogy a Wikipédián látható fényképe igazolni látszik férfi voltát. A látszat egyébként fontos szereplője a történetnek.

Megragadó a fiktív elbeszélő kamaszos vonzalma egy másik idegen és kiközösített kislányhoz, ami a serdülő életkorban nem jelent átlépést a *különös* viselkedés – a látszat és lényeg – határán. Regénybeli környezete nem tudhatott róla, hogy kamaszkorában Sarolta már magával vitt szökésekor egy másik lányt is. A látszat szerint minden rendben volt vele. Az is észrevétlen maradt, amikor első felnőtt szerelme, a nemi életben járatos színésznő visszautasította szerelmi ajánlatát. Társaságában azzal sem sokat törődtek, hogy megszőktetett és csalárdul feleségül vett egy lányt, aki nem akart egy másik jómódú férfi unatkozó felesége lenni, hanem a világot jelentő deszkákra – és a „grófné” címre – vágyott. Sándor-Sarolta e kapcsolat csődje miatt akart addigi életéből kilépni, és ment Ausztriába. Ott a hódítás ismét sikerült, de belépett a történetbe Zarándy, aki egy olyan pénzügyi műveletbe keverte bele, ami az újdonsült feleség apját rádöbentette a csalásra. Az ő följelentése következtében került fogságba Sándor-Sarolta. Csak beszámíthatatlanságának megállapítása menthette meg az elítéléstől. Életéből a „felnőtté”érés – vele a tudás- és a tapasztalatszerzés – szakasza kimaradt. Vallomása ezt már a színésznő-kaland – csak ironikus szöveggé olvasható – leírásában bizonyítja. Amennyiben következő szerelmi bonyodalmába nem lesz bízós vonzalma sodorja, és – ahogy állítja – nem is ellenállhatatlan érzelmei vezetik, óriási öncsalás szerelmi viszonzást várni. Márpedig a hódító férfi szerepének elképzelt logikáján kívül nincs indoka Emma megszőktetésének és – csalárd – feleségül vételének. Ráadásul Sándor-Sarolta elbeszélésének látókörén kívül marad mindaz, amit az ismeretlen pesti bohém világba cseppent vidéki „leányasszony” átél. Így nem tudható az sem, akadt-e valaki, aki a „feleségnek” világossá tette, hogy vélt férjének melyik testrésze hiányzik. Együttélésükbe Sándor-Sarolta un bele, és menekül más kalandokba, majd fut egészen Ausztriáig. Közben a tébolyda, a szellemidézés, a művészlét titkaiba betekintve keresi a különböző létszférák közti átmenetek titkait. Az álmában megjelent, elnyeléssel fenyegető víz rémképe kiegészül az abból kihúzott lány halott „senkivé” minősítésével. A tudatalatti fenyegető megszólalása ez szorongatott helyzetében? Amikor ő mindig arra vágyott, hogy valaki – valaki NAGY – legyen? Ám hiába reméli az énjét kiteljesítő újabb szerelmet: hiába remél valakit – mondja az orvos-pszichológusnak –, „akinek révén ábrándjaim ködvilágából átléphetek a valóságos világba, amely harmonikus, és érvényesül benne a »Természet rendje«...” De hol a gyermekkori játékaiban átélt harmónia? Uralhatja a lélek a testet? Vagy igaza van az orvos-pszichológusnak, hogy a szerelmet előidéző „ellenállhatatlan belső kényszer” szavakban megjeleníthetetlen?²² Ellenállhatatlan viszont az a belső kényszer, hogy miután átélve a „tévedések hármasságának” kétségeit, eljutott (a sikertelen) öngyilkosságig, személyiségének egészséges magja kivezeti a teljes csödből.

Második „házasságának” lelki tényezőiről a börtönben sem tudott beszélni, mert úgy érezte, felesége változatlanul szereti őt. (Noha apja már kijózanította a tényekkel szembesített lányát.) A kí-

vülálló orvos-pszichológus azonban rádöbben, hogy ez lehetetlen: „Ahhoz, hogy önt a történetek után is szeresse” a lány – mondta türelmesen –, „az kellene, hogy ugyanolyan természetellenes hajlamokkal legyen megverve, mint Ön. De ebben az esetben vajon Ön szeretné-e?” Föl kell adnia ábrándjait, és szembenézni azzal, amiről mindaddig nem akart tudni. Mert ugyebár már Vörösmarty megírta: „Ábrándozás az élet megrontója...” Sándor-Sarolta pedig „kancsalúl, festett” szerepbe feledkezett bele.

Esztétikai értékelés helyett a Wikipédiát idézném, mivel az alábbiak összhangban vannak a regény fiktív világával. A valóságban a bonyolult jogi ügy bírósági szakértője a világhírű Richard von Kraft-Ebing volt, aki *Psychopathia sexualis* című művének 166. esettanulmányában számol be a vizsgálat eredményéről. Eszerint a meg nem nevezett nő gondos „nevelésben részesült, nagyobb utazásokat tett atyjával, természetesen mindenütt, mint fiatal férfi, korán emancipálta magát, kávéházakba járt, sőt, kétes hírű helyektől sem idegenkedett, s nem átalott azzal dicsekedni, hogy egyszer lupanarban is utroque genu puella ült.²³ Gyakran részeg volt, kedvelte a férfisportot, igen ügyes vívó volt. Vonzódott a színésznőkhöz vagy más egyedülálló, lehetőleg nem egészen fiatal nőkhöz. »Legszívesebben csúnya, jelentéktelen kinézésű férfiakkal mentem női társaságba, hogy ezek ne homályosítsanak el; [...] A szellemességet a nőnél többre becsültem, mint a szépséget. [...] Szerettem, ha a nő szenvedélye költői fátyol igéző leple mögül nyilvánul meg. A szemérmertlenséget undorítótnak találtam a nőnél.«”

•

Sándor-Sarolta regénybeli alakjáról nehéz föltételezni, hogy könyvtárban vagy levéltárban régi történetek után nyomoz. A Vay Sándor néven megjelent írások legtöbbször a kiegyezés korának igényes, nagyra törő magabiztosságát sugározza. Mielőtt elolvastam Rakovszky Zsuzsa regényét, nem jutott eszembe, hogy a Sándor-Sarolta-ügyben mást lássak, mint nem túl érdekes szerepjátékot. A kiművelt emberfők bevezetőben említett országában számos férfi és nő tartott szeretőket, a szexuális élvezetet mindkét nembeliek gyakran házasságon kívül keresték. Művészek, írók, újságírók körülírhatatlan társaságának számos tagja volt rabja kábítószernek, és élt a szabad szerelemnek.²⁴ Vajon a bohémek világában mi ragadta meg Sándor-Saroltát? Egyáltalában, miként került közéjük, hiszen enélkül is érvényesülhetett volna? Talán valaki rábukkan majd Vay Sarolta-Sándor titkait leplező leveleire, naplójára vagy emlékiratára! (Vagy ez már megtörtént, csak én nem tudom?)

Itt megállunk – noha messze még a Kánaán –, és várjuk az új eredményeket e meglehetősen rejtélyes történetben.

JEGYZETEK

¹ A *Magyar Hírmondó* sorozatban: Vay Sándor, *Régi magyar társasélet*, Magvető, Budapest, 1986.

² Írójuk közismerten Ignótus volt, a Nyugat szerkesztője.

³ Vay Sándor neve alatt jelent meg a *Régi világból* című kötet és a tízkötetes életmű-kiadás 1909-ben.

⁴ Az adósságban úszó Habsburg Birodalom már 1811-ben leértékelte és papírpénzzel helyettesítette a régi fizetőeszközöket. A magyar ellenzékiséget e látogatás után szította föl az 1816-os – törvénytelennek tekintett – devalváció, aminek következtében a lakosság elvesztette megtakarításainak nagy részét.

⁵ Említésre kerülő, de a kötetben nem szereplő írásában Vay gróf(nő) meglepően tájékozott Martinovics politikai írásainak olvashatóságáról. Jelzés ez liberális érdeklődésének mélységére és szélességére.

⁶ A feliratok eredetileg latin nyelvűek lehettek, ha a városvezetők nem az anyanyelvüket, a németet részesítették előnyben. Ámbár ebbe Pest vármegye magyar tisztviselőinek is beleszólása lehetett. Talán éppen miattuk volt az ünnepség a pesti színházban, és nem Budán.

⁷ Vajon hol van Lerchenfeld?

⁸ Ma: Dubrovnik

⁹ Gróf Vay Sándor, *Kászonyi Dániel*, Pesti Hírlap, 1904. június 5. A járvány idején a cikk tanulmányozását a digitális másolata tette lehetővé. Ezúton köszönöm az MTA Könyvtár munkatársainak – kiemelten Kovács Orsolyának és Kiss Ildikónak –, hogy ehhez hozzásegítettek.

¹⁰ Reformkor, szabadságharc.

¹¹ Vay Sarolta Vay László (1823–1885) és Beniczky Sarolta (1837–1913) lánya volt.

¹² Az ő nevével különböztette meg a kritika a sikerkönyveket az „igazi” irodalomtól. Mert Lenke nagyságos aszszony bizony – ahogy ma angolosan mondanánk – bestsellereket írt.

¹³ Németül „mindenki” tudott, apja emigrációból hozta angol és francia nyelvtudását. A nevelő legfontosabb feladata a nyelvtudás tökéletesítése volt – a család tagjainál is.

¹⁴ 2012-ben megjelent egy kötet Gróf Vay Sándor neve alatt az *Andrássy-családról*, ehhez azonban nem sikerült hozzájutnom.

¹⁵ Kászonyi Dániel *Magyarhon négy korszaka*, Szépirodalmi, Budapest, 1977. Az eredeti német nyelvből magyarra fordította: Kosáry Domokos.

¹⁶ Csak halála után tudta fölkeresni nyomorúságos szobájában, mert éppen nem volt Pesten.

¹⁷ Fizetség nélkül hagyta el e családot, amelynek fejét először Kossuthhoz mérhető politikai tehetségnek, majd – akárcsak Deákot – árulónak minősítette. Idézett könyvében olvassuk: „Sehol a világon nem olyan otthonos dolog a hitszegés, besúgás, árulás, hazugság, szócsavarás, hamis eskü, mint Magyarországon.”

¹⁸ Nem kis dolog, hogy német könyviadókából – főleg kalandregényekkel – elegendő pénzt csikart ki ahhoz, hogy írásaiból évtizedekig megéljen.

¹⁹ A genderelmélet irodalomtudományi munkák révén jutott el Magyarországra a nyolcvanas–kilencvenes években. Főleg az anglicisták figyelmét ragadta meg, éppen Rakovszky Zsuzsa korosztályából.

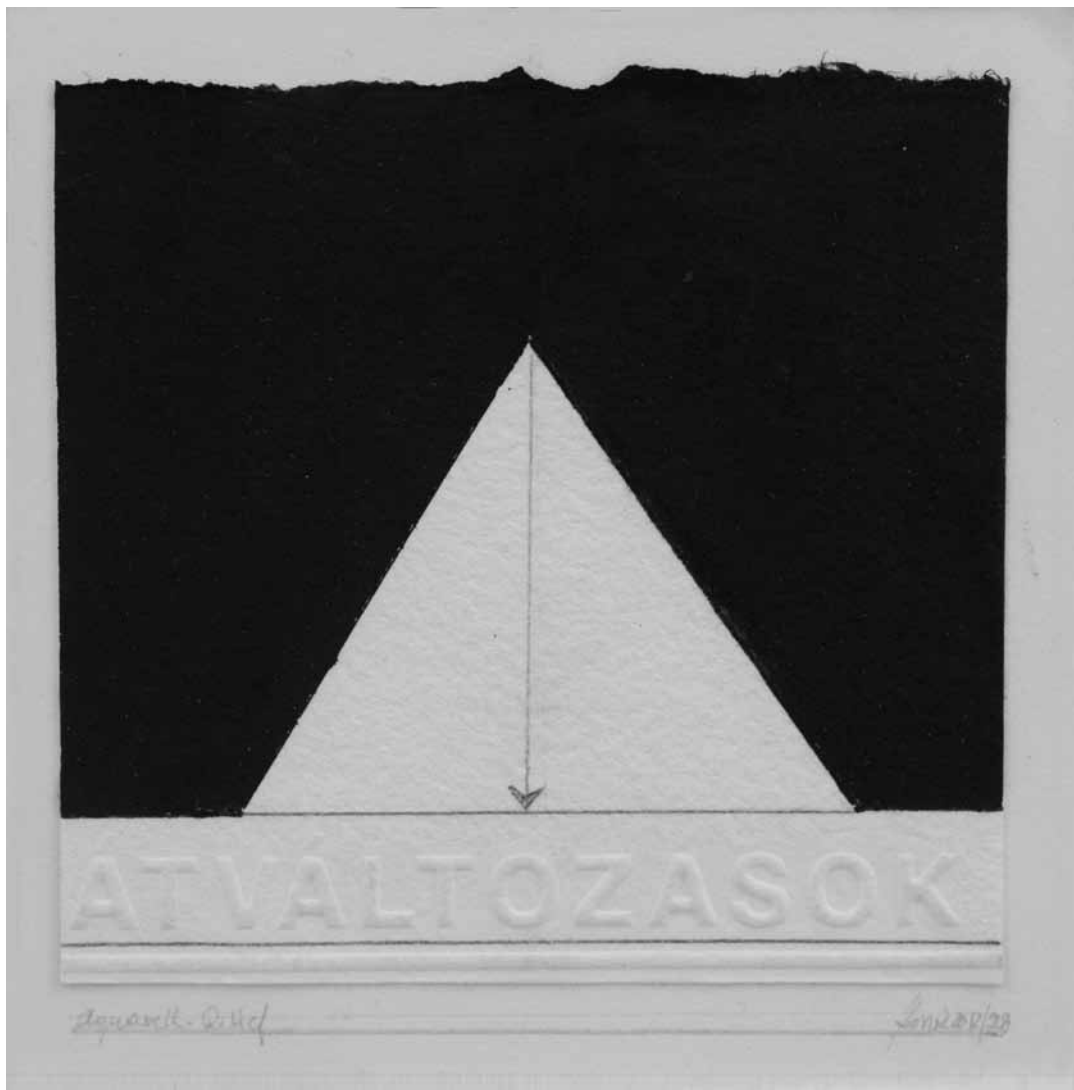
²⁰ A regénybeli Sarolta-Sándor azt állítja, részeg állapotban jutott el a szexuális élmény kapujába, a hivatásos szolgáltatótól azonban oly mértékben undorodott, hogy az „egészet” sívárnak, undorítósnak érezte. Nála a nemi vonzerő a szív és lélek titkos, megismerhetetlen világába van zárva, ami távolról sem egyedülálló az irodalomban.

²¹ „Hét éjszakám ráment – valóságos románt írt össze, s kézírása is vélhetőleg feldúlt lelkiállapotát tükrözte, mert csak nagy nehezen sikerült kusza sorait kiselabizálnom. Megvallom, vegyes érzésekkel olvastam: a személyt, kitől a paksamétát átvettem, sehogy sem sikerült képzeletemben egyé olvasztanom azzal a másikkal, kinek képmása az írásokból bontakozott ki...” – írja a regény dr. Birnbacher nevű szakértője.

²² „Normális esetben ugyanis a valóság szabályszerűségeinek és kötöttségeinek sokoldalú érzékelése az élet során kifejleszt egy olyan másodlagos Ént, amely ráépül a pusztán érzéki impulzusokból és utánzásból kialakuló, elsődleges gyermeki Énre. Ebben a tágasabb Énben pedig a saját nemi jelleggel összeegyeztethetetlen szexuális érzések megtalálják a maguk ellensúlyát, amely gátlás formájában jelentkezik. A rendhagyó szexuális érzések patológikus jelenségek, amelyek az idegbeteg emberek kényszerképzetek közé tartoznak. Ezeknek a kényszerképzeteknek az intelligencia korlátozó működésének meggyengülése enged teret, vagyis ezekben az esetekben erősen gyöngül a nagy agyfélteke működése, melynek hivatása lenne ellenállást kifejteni az alacsonyabb rendű agrészekben keletkező, intenzív készletések ellen” – mondja a tudományos magyarázat.

²³ Bordélyban üldögélt, noha nőnek született.

²⁴ Láthatjuk ezt például Csáth Géza vagy Kosztolányi életrajzában.

RÉVÉSZ EMESE (1967) Budapest

RÉVÉSZ EMESE

„Semmi, csak úgy nézek”

Illusztráció az ifjúsági irodalomban
a „Tilos az Á” sorozat példáján

„Mit bámulsz?” „Semmi, csak úgy nézek” – válaszolja a nyúl, aki legbelül kutya volt. Nézelődik, bambul, téblábol, lödörög – néz ki a fejből, ahogy a szleng mondja találóan.

Dániel András könyvének hőse, *A nyúlformájú kutya* pontosan leképezi egy kamasz viszonyát a világhoz, akinek alapvető nexusa környezetéhez nem a csinálás, hanem a szemlélődés. Inkább vizuális, mint verbális attitűd ez, a bábéskodás, bambulás lassan, de folyamatosan mozgó szkennere, a netes böngészés ödöngő, csapongó pásztázása. Az ezredforduló kamasza már elsődlegesen vizuális módon fogadja be környezetét, összefüggő, hosszú szövegeket egyre kevesebben akarnak (vagy tudnak) olvasni. Könyvkiadásunk ezzel szemben hosszú időn át tartotta magát ahhoz a modellhez, hogy az életkor előrehaladtával a gyermekkönyvekben csökken a képek aránya a szöveg javára, mígnem a tizenégy év fölötti korosztálynak szóló ifjúsági könyvekben szinte teljesen elfogynak. A Pozsonyi Pagony Kiadó által 2013-ban indított Tilos az Á könyvsorozat épp e gyakorlatot gondolta újra. A sorozatot elsősorban az ifjúsági irodalom felrészítésének célkitűzésével hívta életre a kiadó, de a mára mintegy hetven kötetet számláló vállalkozás az illusztrációkra is különös gondot fordít. Noha a sorozatnak csak mintegy húsz százaléka illusztrált, a szerkesztők láthatóan szisztematikusan igyekeznek a kortárs szövegek mellé kortárs képeket illeszteni. E sorban mára jó néhány olyan kötet született, amely izgalmas és minőségi alternatívát nyújt a kamaszkönyvek grafikai világára.

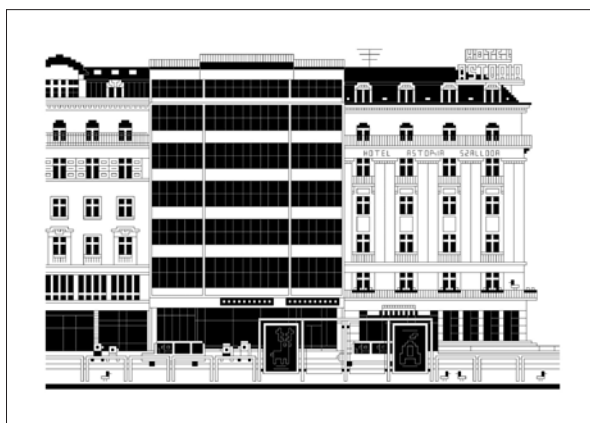
Aligha vitatható, hogy a mai kamaszok egy vizuálisan igen sűrű közegben mozognak, ők az „új képkorszak” szülöttei, akik könnyen és gyorsan szereznek információt piktogramokból, logók mentén határozzák meg az identitásukat, pörgetik a tiktokon a jobbnál jobb animációs kisfilmeket, és naponta elmerülnek a digitális játékok sokkolóan intenzív képi közegében. Kérdés, hogy mi újat mondhat nekik egy könyv. Hogyan képes a papírra nyomtatott kép versenyre kelni azzal a digitális vizualitással, ami mozog, vibrál, színes, miként tud vetélkedni egy könyvgrafika a *Fallout* videojáték disztópikus realitásával vagy az *Adventure time* rajzfilmsorozat szédületesen pszichedelikus fantáziavilágával. Vélhetően csakis úgy, ha nem akar velük versenyezni, hanem a zajban a csenddel, a virtuóz hatásvadászattal szemben olyan rajzi minőséget mutat, amely épp eszköztelenségével vonja magára a figyelmet, és készlet elmélyülésre.

A Tilos az Á sorozat illusztrált kötetei közül egyetlen sincs, ami a szó szoros értelmében képes album volna. Dániel András könyve, *A nyúlformájú kutya* köztük az egyedüli klasszikus értelemben vett képeskönyv, esetében a kép és a szöveg egyenrangú kifejezőeszközként működik. Az összes többi olyan prózai mű, amelyben a szöveges oldalak sorát olykor képek szakítják meg. Bár néhány fordítás is akad köztük, a tárgyalt kötetek többsége hazai és fiatal grafikus munkája, ami jól mutatja a kiadó azon törekvését, hogy teret adjon a kortárs grafika alkotóinak. A sorozatban műfajilag nem kötött az illusztráció léte, a kötetek között vannak ifjúsági regények (Gévai Csilla: *Lidia 16, Lidia 17*), versantológiaiak (*Szívlapát, Lehetnék bárki*), verseskötetek (Papolczy Péter: *Hogyne szeretnék!*), színpadi művek (Dániel András: *Odabent a frigóban*), novellagyűjtemények (*Budapest off, Ezentúl lesz banán!*), valamint ismeretterjesztő művek (Nényei Pál: *Az irodalom visszavág*).

A novellagyűjtemények közül az első *Budapest off* címen a fővárosról gyűjtött egybe kortárs elbeszéléseket. A kortárs szövegeket Kárpáti Tibor illusztrációi kísérik, minden írást egy-egy kép. Kárpáti a kétezres évek elején feltűnt új illusztrátorgeneráció egyik „fenegyereke”, aki sajátosan laza firkáival és pixeles kompozícióival tűnt fel. Utóbbiak a felnőtt közönségnek is bejöttek, Kárpáti fekete pixelekből összerakott kis jeleneteit lassan egy évtizede rendszeresen közli az illusztrációs téren (is) mérvadó *The New Yorker* magazin. Az amerikai mindennapokhoz kötődő rajzokból nemrég a Symposium kiadásában jelent meg önálló kötetként válogatás *America NYC* címmel. Az apró, fekete kockákból konstruált alakzatok az archaikus, DOS-os komputerjátékok világára emlékeztetnek, épp elég nosztalgikusak, naivak és elvontak tehát ahhoz, hogy még az előkelő New York-i közönség-

nek is örömmé szolgáljanak. Az amerikai városképeknél Kárpáti már kidolgozta az ikonikus nagyvárosi helyek felidézésének technikáját, amit a budapesti kötetben a hazai témához igazított. *A Budapest off* egy prózai kötet szerény lehetőségei között teremt teret a képeknek, minden elbeszéléshez egy-két oldalas kompozíciót társítva. Kárpáti minden képe korrektül kapcsolódik az írásokhoz, de a karakterek és a cselekmény helyett inkább a város emblematikus épületeit, helyeit idézi meg. A különféle nézőpontokat képviselő, néhol nagyon is realista hangnemű nagyvárosi elbeszéléseket közös nevezőre hozza az illusztrációk absztrakt, stílusosan homogén világa. Kárpáti lehegerlő eleganciával képes felidézni a város emblematikus helyeit, a Szimpla Kertmozitól az óbudai lakótelepig. A minimalista képi eszköztár ellenére Kárpáti pusztán néhány jól etalált képi jellel fel tudja idézni a Vas utca galambpiszokkal teli, málló falú bérházait vagy egy rákospalotai villamosmegálló szociografikusan festői életképét. Ez a jelszerűen redukált képi világ meghagyja a nézőnek a felismerés örömét, illetve a személyes emlékek mozgósításának terét. Az utcaképek láncolatából Budapest „alulnézeti” panorámája rajzolódik ki, ami a turisztikai látványosságok helyett a város szubjektív térképét vázolja fel, ahol a Lurdy ház parkolója éppoly fontos lehet, mint a városligeti csónakázótó. A felidézett helyeket Kárpáti topografikusan pontosan rajzolja meg, ám azt szívesen hinti tele apró, anekdotikus elemekkel. A pixeles képi nyelv stilizált, naiv iróniája épp elég teret enged tehát az olvasó-nézőnek ahhoz, hogy az egy kamasz számára is érdekes legyen.

Az előbbihez hasonlóan az *Ezentúl lesz banán!* is tematikus kortárs novellagyűjtemény, amelynek témája ezúttal a rendszerváltás. Míg a *Budapest off* grafikai a benne élők számára jól ismert helyeket vázoltak fel, Baranyai (b) András illusztrációira az a feladat várt, hogy egy letűnt történeti korszakot idézzenek meg. Baranyai nemzedéke egyik legkiválóbb tervezőgrafikusa, aki képregények és plakátok tervezőjeként is jól ismert. Könnyedén képes tehát összetett gondolati tartalmakat képi jelekké egyszerűsíteni. Ezúttal kilépett komfortzónájából, és a rá jellemző bumfordi figurákat mellőzve újszerű képi világot teremtett. Az egyes novellákhoz kapcsolódó fekete-fehér, egyoldalas

KÁRPÁTI TIBOR illusztrációja a *Budapest off* című novelláskötetből, 2018

BARANYAI (b) ANDRÁS illusztrációi az *Ezentúl lesz banán!* című novelláskötetből, 2019

kompozíciók stílusosan az utcai graffitik sablonnal fújt típusát idézik meg, formanyelvükben tehát egyfajta ellenkultúrához kapcsolódnak. A budapesti kötethez hasonlóan a grafikus ezúttal sem a tárgyi, narratív részletek megragadására törekszik, hanem igazodva a megcélzott korosztály vizuális világához, elvont emblémákban közelít az írásokhoz. Rendszerint olyan tárgyakat és situációkat emel jelenetei középpontjába, amelyek a felidézett korszak jellegzetes rekvizitumai: Lenin-emlékmű, űrhajó alakú vasmoszóka vagy a Trabant. Minimalista technikai eszköztára a fekete-fehér fotók, elmosódott videoszalagok emléktöredékeit vetíti elénk. A kötet borítóján a kalapács mellett sarló helyett megjelenő banán jól jellemzi Baranyai emblémateremtő erejét. Hasonlóan tömör képi metaforákat komponál a keletnémet menekültekre, a berlini Fal bontására, a határátlépéshez kötődő szorongás megragadására vagy a lánchídi csatára. A kamasz-illusztrációknál elvárt intellektuális elvonatkoztatás mellett tárgyi pontosság is jellemzi. Gyakran épít be kompozícióiba kortárs képi dokumentumokat: így például az utcanévtáblák cseréjén a háttérben feltűnik Orosz István ikonikus „Tovariszi konyec” feliratú plakátja és a Fidesz történelmi régmúltját idéző csokolózós falragasza; míg másutt a Ceaușescu házaspár kivégzéséről villant fel egy olyan képkockát, amely nemzedékek emlékezetébe vésődött bele.

A két elbeszéléskötetben Kárpáti és Baranyai grafikai önálló művészi értékkel bíró alkotások. Potenciálisan mindkettő magában hordozza a témákat kibontó képes albumok vagy képregények lehetőségét. Ám a hazai könyvkiadás fényévekre van ettől, így csekély az esély arra, hogy e két kiváló grafikus őket megillető, önálló teret kapjon.

Formátumukban, könyvészeti megjelenésükben a novellásköteteket követi a sorozat két, kamaszoknak szóló versgyűjteménye. Az illusztráció ezekben is szerepet kap, bár mozgásterük jellemzően szűkebb. A *Szívlapát* címmel megjelent első kötetet Dániel András rajzai kísérik. Grafikai a tus árnyalataival játszanak, a hajszálvékony fekete körvonalakra halványabb kontúrok rajzolódnak rá, amelyeket a sötét különböző árnyalataiban szétfolyó vízfesték foltjai egészítenek ki. E lírai és kis-sé borongós árnyalatok jól illenek a versek alaphangulatához. Bár a nagyobb fejezetek között egyoldalas kompozíciók is feltűnnek, a rajzok többsége a versek mellett, a lapszéleken húzódik meg, hasonlóan a könyv szövegét kísérő spontán kamaszfirkákhoz. A firka satírozott vonalhálója olykor mint önálló rajzi elem is feltűnik, de a borító találó rajza, a mellkasra nehezedő vonalgubancból rajzoló figura is ezen alapul. A firka koordinálatlan gombolyaga ebben az összefüggésben a kamasz alaktalanul tomboló érzelmi viharainak metaforájaként kap jelentést. Dániel András rajzai egyébként gyakran szólnak képi metaforákban, összevonva és egymásra montírozva a versek különféle tárgyi elemeit. (Filozofikus, lakonikus rajzi stílusa néhol Réber László látásmódjára emlékeztet.) Így például a borító firka-emberét másutt város-ember, tó-ember és fiók-ember követi. Dániel kiválóan egyensúlyoz a lírai és groteszk hangnemek között, egyenlő távolságot tartva az üres szentimentalizmustól és a bántó gúnytól. Rajzainak filozofikus, metaforákban gazdag karaktere rokon a kamasz-rajzok rajzi stílusával és szimbolikus gondolkodásmódjával. A vonalrajzok egyszerűsége teret enged az olvasó képzeletének, továbbgondolható, játékos rajzi elem marad, amely hivalkodás nélkül, a maga szerény eszköztárával fordítja képre a verset.

A kamaszoknak szóló, *Lehentnék bárki* címen megjelent újabb verstantológia a korábnál szélesebbre tárja a válogatás időhatárait, mivel a kortársak mellett a magyar költészet nagyjainak ifjúkori versei is olvashatók a kötetben. Az efféle antológiák törvényszerűen eklektikus stílusos arculatát közös nevezőre hozza az illusztrációk egységes képi látásmódja. Ezúttal a fiatal költők verseinek illusztrátoraként Locsmáncsi Mátyás személyében pályakezdő grafikusot kért fel a kiadó. Tiszta vonalvezetésű rajzai a fekete-fehér grafika újabb regiszterét szótlatják meg. Képei rendszerint a versek különféle tárgyi motívumainak szürreális összevonásával dolgoznak. A lapszéli rajzi jegyzetek mellett különösen a fejezeteket elválasztó, kétoldalas kompozíciók hangsúlyosak. A fekete alapon megjelenő fehér vonalas rajzok a szövegek egy-egy motívumából kibontott, grafikailag kifinomult

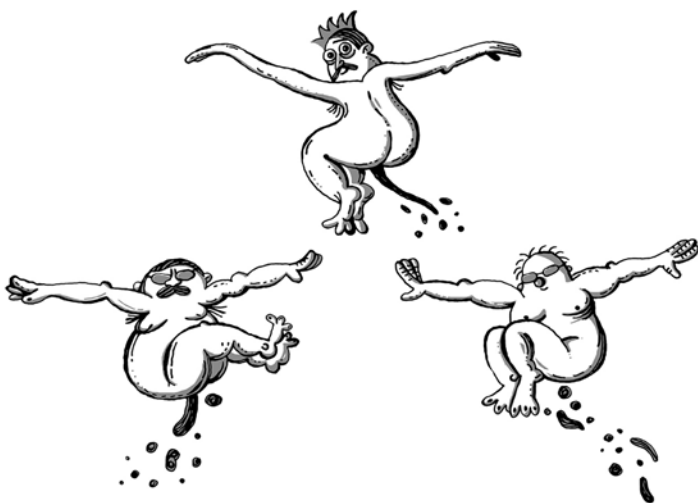
egy tájba állva muszáj
kapcsolódni, és minden táj
magához igazít
Kiss Lóránt

szimbolikus jelenetek, amelyek olykor önmagukban is érvényes képi szimbólumai a kamasz-életérzésnek: a kígyó vedlése, az ablakból kitörő madár, a pocsolya vizében szilánkosra tört test vagy a cipzár alól előtörő buja növényzet.

Versgyűjtemény lévén részben ide kapcsolódik Papolczy Péter *Hogyne szeretnék!* címen megjelent Shakespeare-átiratait tartalmazó kötete is, amely azonban könyvészetileg igényes megjelenése révén kitér a sorozat egészéből. Kemény borítás, keskeny, elegáns formátuma, tipográfiai-lag levegős, áttekinthető megformálása önmagában figyelemre méltó műtárggyá avatja. A borítón is szembeszökő, majd az előzéklapokon is folytatódó fekete–narancssárga színválasztása telitalálat, amennyiben előlegezi azt a merészen újszerű hangnemet, amely a kötet egészét jellemzi. A válogatás Shakespeare 154 szonettjéből 33 verset ad közre, eredeti nyelven, Szabó Lőrinc fordításában és mellette Papolczy korszerűsített átiratában. A három szövegegységet Papolczy rövid, a fordító műhelyitkaiba beavató magyarázatai egészítik ki. Buzay István lapszéli rajzai e többszörösen tagolt szövegtesthez társulnak. A különféle szövegegységek összehangolásának kiváló példája az *52. szonett* banán-Shakespeare alakja, amely olyan pajzán nyelvi fordulatra utal, amely csak a három szövegváltozatot összevető fordítói magyarázatból derül ki. Az efféle nyelvileg aktualizált parafrázisok nem ismeretlenek az ifjúsági irodalomban, elég ha Lackfi János és Vörös István két versantológiájára gondolunk, amelyeket egyébként a Móra Kiadó Molnár Jacqueline szín pompás, friss szemléletű illusztrációival adott közre. Papolczy bevezetőjében feltárja a szonettek ma is rejtélyekkel övezett világát, hogy olyan szerelmes versek ezek, amelyeknél nemcsak a címzettek kiléte, de neme is kérdéses; és megtudhatjuk azt is, hogy a maga korában Shakespeare szövegei kifejezetten szabados, a szlenghez közeli stílusban szóltak. A kortárs szerző így szándéka szerint nem tett mást, mint hogy visszafordította azokat új-magyarra, a mai kamasz olvasóknak ismerős verbális fordulatokkal és szituációkba ágyazva őket. Buzay István fekete–narancssárga színben pompázó grafikai kiválóan beleéreznek az egész költői játék többszólamúságába, egyszerre szólalnak meg archaizáló és groteszk hangnemben. Így az Erzsébet-korabeli ruhát viselő Shakespeare-alteregő mindenféle méltatlanul alpári szituációba keveredik, szellent, ürít, okád. A rajzoknak maradéktalanul sikerül felvenniük azt a pimasz, blaszfemikus hangnemet, amiből Papolczy átiratai is erednek. Amint azt Bahtyin Rabelais-kutatásai óta tudjuk, ez a hangnem cseppet sem volt idegen a reneszánsz és barokk népi kultúrájától, így a Globe Színház közönsége is vevő lett volna rá. Nem tiszteljen tehát, csak korhű. Buzay populáris barokk fametszetek stílusára emlékeztető rajzai mindenestre kiválóan felveszik a ritmust, és lendületes jelenlétükkel sodorják össze a különféle szövegek

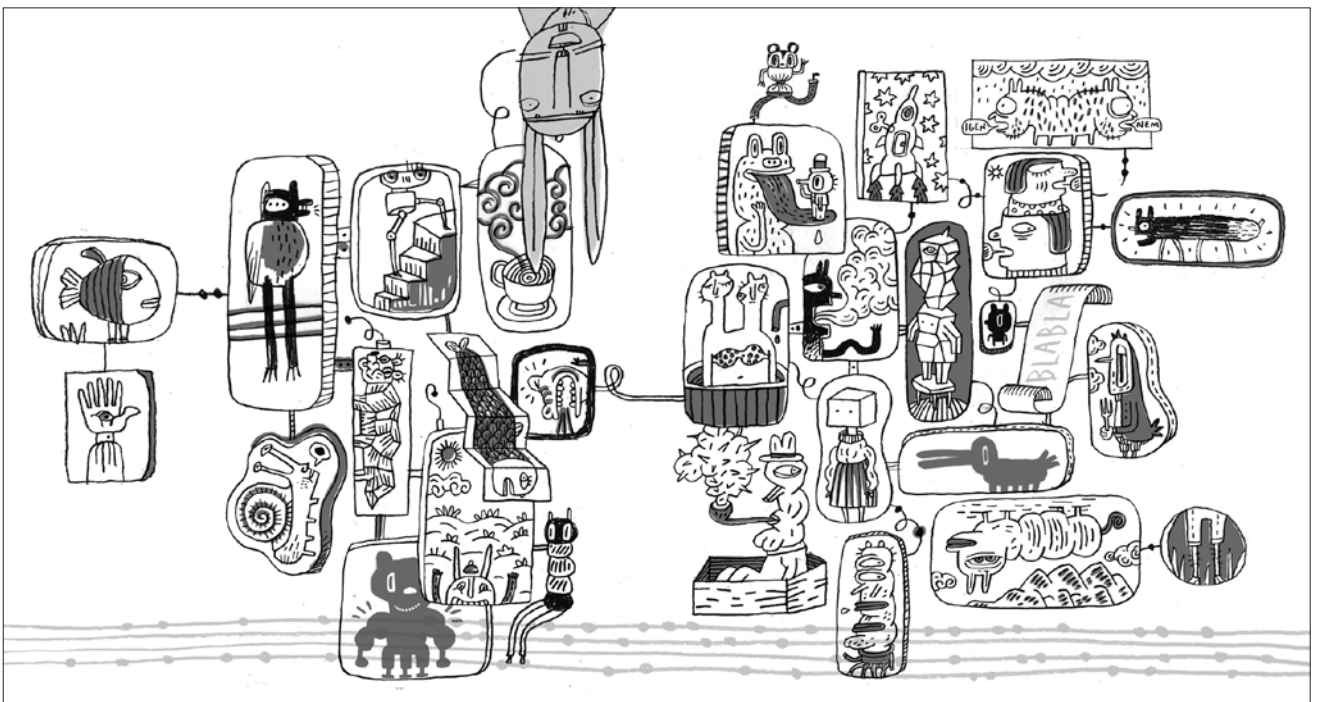
széttartó karaktereit. A szűkre szabott helyen találó vizuális emblémákat alkot, mint például a Shakespeare-alteregő halálfejes változatát vagy az okádó Túró Rudit. Alpárian stílhű és szemtelenül pajzán, miközben grafikailag kifogástalanul elegáns és fegyelmezetten szöveghű.

A szórakoztató irodalmi ismeretterjesztés kategóriájában ide kapcsolódik Nényei Pál *Az irodalom visszavág* című, eddig háromkötetes irodalomtörténeti bevezetője is, amelyet Baranyai (b) András illusztrált. A rajzoló különösen a fejezetkezdő, egész oldalas kompozíciókban tudott kibontakozni. Baranyai jellegzetes, bumfordi alakjai humorral és fölényes rajzi

tudással idéznek meg különféle korokat és irodalmi klasszikusokat. Némelyik szuggesztív kompozíciója (mint például a második kötetben a két Dante-rajz) Baranyai legjobb plakátjait idézi. A rajzok elevensége, a részletekben is felvillanó invenciózus humora láttán felvetődik egy általa megrajzolt magyar irodalomtörténeti képregény lehetősége is, amiben Baranyai képi világa a maga gazdagságában ki tudna bontakozni.

A végére hagytam a sorozat két különálló darabját, Dániel András szerzői köteteit. Dániel András a kortárs illusztráció egyik legegységibb hangú alkotója, aki rajzos történeteivel a legkisebbekre éppúgy rá tud hangolódni, mint a félig felnőttekre. A kiadót dicséri, hogy utat enged ezeknek a jobbára alternatív könyvkísérleteknek, amelyek kifejezetten üdítően hatnak a közönség igényeit házoló könyvkiadásunkban. *A nyúlformájú kutya*, amelyet Dániel (a tőle megszokott módon) íróként és rajzolóként egyszerre jegyez, több szempontból is merész és formabontó kísérlet. Lapjain a kép és szöveg mindvégig egyensúlyban és egységben halad, egyszerre készítetve a nézőt a képek és a szövegek olvasására. Dániel grafikai világának alapeleme a firka, a csapongó gondolat, asszociatív elmélkedés kifejezési formája, ami mélyen rokon a kamaszok rajzi univerzumával. Hőse az identitászarvos nyúl, aki azon őrlődik naphosszat, hogy ő egy nyúltestbe zárt kutya. Ezzel nagyjából a történetet is felvázoltam, a cselekményt nagyrészt ugyanis a főhős belső monológja helyettesíti. (Anti)-hősünk végiglődörög a könyvet, téblábol benne, magányosan és elveszetten, nem tart sehonnan sehova, ugyanis önmagát keresi. Ez a passzív, belassult, nyüglődő, identitásában megzavart lény egészen olyan, mint a kamaszlét maga. A kötetben használt három szín (kék, sárga, téglavörös) épp elég a képelt valóság három szintjének megragadására (külvilág, külső és belső én). A külvilág tereptárgyai között a természet nincs jelen, csak az urbánus táj, utcákkal, emeletes házakkal. Utóbbiak esetében néhol Vajda Lajos szürrealista montázstechnikával megfogalmazott vonalrajzainak emléke is megjelenik. A hősünk körül nyüzsgő átmeneti, szürreális fantázialények, ember és állat bizzar keverékéből létrejött kimérák. Némelyik egészen konkrét művészettörténeti párhuzamokat idéz fel egyiptomi falfestményekből, Bosch, Picasso, Hans Arp, Joan Miró vagy Henry Moore szürreális alakzataiból; más részük inkább a napjainkban oly divatos kiméra, a *Taxidermia* szörnyecskéire hajaz. Ezek a mixtúrák olykor emberi karakterek groteszk leképezéseinek tűnnek, máskor csak szimplán meghökkentő genetikai kísérleteknek.

Sok tekintetben rokon ezzel Dániel másik könyve, az *Odabent a frigóban*, amelynek műfaja alcíme szerint „kísérleti jégrevü”. Míg a nyúlkutya kalandozása az utazóregények műfajára hajaz, emez színpadi játék (amelyet egyébként Halasi Dániel rendezésében a Napsugár Bábszínház elő is adott). Kamaradrámához illően az események egyetlen színtéren, egy hűtőszekrényben bontakoznak ki, ahol egy színházi próba végett zsúfolódik össze egy zsiráf, két korcsolyázó csiga és a rendező legnagyobb bosszúságára a revü próbáját megzavaró hűtőgépszerelő, pár cickány, meg egy panda tábla csokival a hátán. A totálisan abszurd társaság már önmagában elég érdekes ahhoz, hogy lekösse a hűledező néző figyelmét, ügyesen leplezve, hogy a mű tárgya nagyon is komoly: maga a művészet. (Amely írásban és képben egyaránt, egy tál rózsaszín pudingba süllyedve meg is jelenik a darabban.) Alapja a drámairodalomban és a képzőművészetben egyaránt ismert „kép a képben” műtermi szituáció, amelynek témája maga a (színpadi) mű születése. Bár a képek szerepe itt közel sem olyan nagy, mint *A nyúlformájú kutya* esetében, a párbeszédet kísérő szélrajzokon izgalmas módon elevenednek meg e szürreális revü szereplői. Ők abban a világban mozognak otthonosan, ahol (Max Ernst szavaival [Lautréamont nyomán – a szerk.]) egy esernyő és egy varrógép találkozik a boncasztalon. Ez az a képzeleti, szabad tér, ahol bármi megtörténhet, amit csak a szerző elképzelt, és ami leírva és megrajzolva testet ölt. Dániel a tőle jól ismert groteszk firka stílusát ezúttal egy új elemmel, archív képi részletek beillesztésével gazdagítja, ami csak fokozza az alapvetően szürreális, világszédítő, sokszínű eklektikáját. Bár a történet alakulását és a rajzokat is látszólag a véletlen uralja, valójában nagyon is pontos kultúrtörténeti előképekkel rendelkezik: a különféle képi rétegeket egymás mellé montírozó eljárása, különösen pedig a 19. századi metszetek használata Max Ernst szürrealista montázsregényeire vezethető vissza, amint a darab egésze is olvasható Eugene Ionescu abszurd drámáinak parafrázisaként.

Összegezve elmondható, hogy a Tilos az Á sorozat az illusztrációiban újszerű érzékenységgel mutatja fel azokat a képi formákat, amelyek vonzóak lehetnek a mai kamasz olvasók számára. A közös stílári jellemzők közé tartozik a tárgyyszerű, történetileg hiteles ábrázolásmód, a filozofikus, gondolati tartalom előtérbe kerülése, a kamasz olvasók fogékonysága az elvont képi jelekre, emblémákra, és nyitottsága az ironikus, groteszk, szürreális hangnemre. A vállalkozás legfőbb erénye azonban az, hogy az olvasókat nemcsak a kortárs irodalom, hanem a kortárs grafika világába is bevezeti, reménybeli új közönséget teremtve számára.

AZ ELEMZETT KÖTETEK:

- Budapest off. Kortárs novellák*, szerk. KOVÁCS Eszter, KÁRPÁTI Tibor rajzaival, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2018.
Ezentúl lesz banán! Novellák a rendszerváltásról, szerk. KOVÁCS Eszter, BARANYAI (b) András rajzaival, Pozsonyi Pagony, 2019.
Szívlapát. Kortárs versek, szerk. PÉCZELY Dóra, DÁNIEL András rajzaival, Pozsonyi Pagony, 2017.
Lehetnék bárki. Kortárs és kortalan versek, szerk. PÉCZELY Dóra, LOCSMÁNDI Máttyás rajzaival, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2020.
 PAPOLCZY Péter, William SHAKESPEARE, Szabó LŐRINC, *Hogyne szeretnélek! Szonettek három hangra*, szerk. GYŐRI Hanna, BUZAY István rajzaival, Pozsonyi Pagony, 2019.
 NÉNYEI Pál, *Az irodalom visszavág 1–3*, BARANYAI (b) András rajzaival, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2015–2018.
 DÁNIEL András, *A nyúlformájú kutya*, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2018.
 DÁNIEL András, *Odabent a frigóban avagy Nem lesz itt soha előadás! (kísérleti jégrevü)*, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2018.

PINCZÉSI BOTOND

T. Á. és a nevek

Tőzsér Árpád: Lélekvándor

PINCZÉSI BOTOND (1998) Budapest

Tőzsér Árpád költészetének recepciótörténete túlnyomórészt a filozófia szempontgazdag, ám lírai mű esetében csupán részértelmezésekre okot adó olvasatait juttatja érvényre, és igen kevés szó esik a nyelvi megalkotottságról. Minderre azért érdemes felhívunk a figyelmet, mert ahogy Németh Zoltán *Az életmű mint irodalomtörténet* című monográfiájában emlékeztet, ez a versnyelv leginkább „illusztrációként használ fel filozófiai és irodalomeleméleti téziseket”. Bár a versek valóban komoly filozófiatörténeti vonatkozásokkal bírnak, nem hagyhatjuk figyelmen kívül (maga a *Lélekvándor* című kötet sem teszi), hogy a különböző filozófusok vagy mitológiai személyek megnevezése, a tulajdonnév kimondása általi megidézés szükségszerűen a történeti megértésben keletkező félreolvasások egész sorát implikálhatja, nem is beszélve a tulajdonnév evokatív létmódja miatt jelentkező szemiotikai problémáról, hiszen Derrida szerint „a tulajdonnév – mint az egyedi létező jelenléte számára fenntartott kizárólagos elnevezés – soha nem volt más, mint az elhomályosítás alatt jelen lévő, transzparens láthatóság eredendő mítosza”. A következőkben a tulajdonnév „eredendő mítoszá”, valamint a *Lélekvándor* című kötet azon nyelvi-poétikai teljesítményét fogjuk tárgyalni, amely a hagyományozódás és közvetíthetőség kapcsolatát problematizálja.

Mintha a *Lélekvándor* cím, a verseskönyv fülszövegén is feltüntetett Angyalosi Gergely-tanulmány kulcsfogalmát, a lírai metempsichóziát (bővebben: a mítoszok által, valamint a mítoszokkal történő lélekvándorlást) idézné, ami bár az Alföld folyóiratban megjelent értekezésben találó megfogalmazás a Tőzsér-féle líra működésére, de nem bír túl nagy erővel a kötet befogadását illetően. Egyrészt csak részben fedi le a szövegeket szervező témákat (nem úgy, mint a korábbi kötetcímek, a *Csatavirág* és a *Létdalok*, amire Halmi Tamás *Püthagorasz ipszilonja* című szövegében mutatott rá), másrészt amennyiben a verseket a vándorlás különböző állomásaiként értjük – hiszen az út kijelölésében érdekelt a kezdő (*Lélekvándor*) és a záró vers (*Beteljesedés*) –, annyiban túl sokat vár a befogadótól a cím, mert az utazástoposz olvashatóságára nem mindig nyújt fedezetet. Persze a Tőzsér-életműben nem példátlan a toposzok kiüresedésére rámutató, azok túlírására épülő poétikai játék, továbbá az sem elvitatható, hogy a kötet cím képes összekapcsolni pár, különböző kulturális dimenzióból érkező szöveget, például a *Jin-Jang panaszok* és a *Lélekvándor* című versek esetében.

Rögtön az első ciklusban találhatunk két, már korábban is az életmű részét képező verset, amelyek mentén elindulva a Tőzsér költészetében bejáratott poétikai mechanizmust, az újraírást érhetjük tetten. Esetükben nem a *Deborah* és a *Heródiásról, a befejezések lehetetlenségéről és Mallarmé kockás sálgáról* című prózaversek áthelyezését, „javítását”, hanem sokkal inkább bizonyos történeti mozzanatok elmélyítését értjük az újraírás fogalmán. Már a ciklusokba való beágyazódás is máshogy olvastatja a szövegeket, hiszen amíg a korábbi, *Imágók* című kötet *Párbeszéd hársfák alatt* című ciklusát az intrikus női alakok strukturálják, addig a *Lélekvándor* első egységét inkább az ókori filozófiai, etikai, teológiai, történeti hagyomány elemei szervezik, és ez kiterjeszhetőnek látszik a másik két ciklusra is. Hagyománytörténeti szempontból (hasonlóan az eddigiekhez) a legújabb kötet is nagy vállalkozás, hiszen Püthagorasztól egészen Foucault-ig terjedő tradíciót ölel át, abban mégis eltér a korábbiaktól, hogy a megszólalás problematizálása kerül a kötet homlokterébe. Nagyon úgy tűnik, hogy a korábbi kötetekben is fontos szerepet játszó alteregóképzés (Mittel úr?) köszön vissza, azonban a közép-európai költő státusánál és egyéb, életrajz és fikcionalitás közötti oppozícióból kiolvasható játékoknál sokkal hangsúlyosabbá válik a hagyomány közvetíthetőségének kérdése. Ezt érhetjük tetten a *Deborah* című szövegben is, amelynek címszereplője az *Elveszett Paradicsom* szerzőjének, Miltonnak a lánya. A mű betekintést nyújt a diktálás, az íródás folyamatába, amelyben Deborah közvetítő szerepe válik jelentékkennyé. A lány álmában részesedik a bűnbeesés eseményében, és „búcsúzik virágaitól, / melyeket először ő nevezett meg, ő rendezte / a nevezéktan glédájába...” Itt nem csupán valamiféle vágyreprezentációról lehet szó, ami az apától való elszakadást

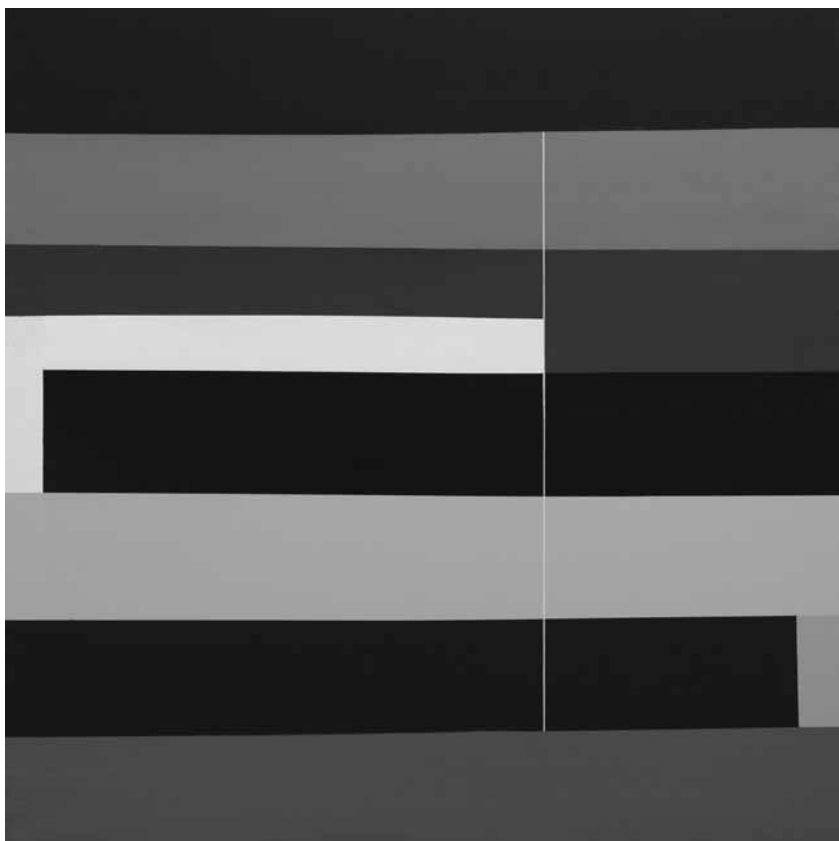
jelezheti, hanem (és erre éppen az újraírás hívja fel a figyelmet a „nevezéktan” szó korábbi szövegverzióhoz viszonyított betoldásával) Deborah Éva alakjával identifikálja magát („Ma azt álmodta, / ő Éva”), így egy olyan tartalom íródik bele a bűnbeesés történetébe, amelyben az Édenből való kiűzetés egyet jelent a saját nyelvtől való elszakadással. Ilyen szempontból lesz jelentősége annak, hogy Deborah a szövegben a világi dolgok képviselője lesz az apjával szemben (gondolhatunk itt a költő megélhetési gondjaira, amely probléma megjelenik a *Iuvenalis a Domitianus-kor műveltségéről* című versben is), valamint kiváltképp fontossá válik, hogy a lány „csupán” kérdéseket tud megfogalmazni „a Teremtés s Éden feloldhatatlan ellentmondásaira”. Ezek implikálhatják a kérdés–válasz struktúráját, mégsem kapunk választ a szöveg során arra, hogy „mit büntet a nyár tetteiből az Úr a tél fehér, ádáz dühével”, és hogy „az Úr nem kompenzál szintén az almafával?”. A műben az újraírás ezenkívül a zárójelek feloldására vagy éppen az azokban szereplő szövegek törlésére vonatkozik, így az olvasót célzó kiszólások helyett a prózavers történetközpontú sodrásában részesülünk. Szintén a szövegfolyamra való törekvés érvényesül a fentebb már említett másik, korábbi kötetben is megtalálható (*Heródiásról...*) textus tipológiai szerkesztettségében, ahol a versszakokat már csak a félkövér kezdőbetűk jelzik, egyrészt iniciálészerűen, mintha több könyv, történet is elkezdődne, másrészt azonban az egybeírással azt a hatást keltve, hogy igazán egyik sem ér véget, amit a mű explicit módon is kifejez: „Az én jelen ver / sem is folytatás, és ez sincs befejezve.”

Különösen érdekes a kritikai beszédmód a *Lélekvándor* ciklusszerzése kapcsán. Míg Fűzfa Balázs *Térben, időben* című kritikájában úgy fogalmaz, hogy „az első ciklus ókori mintázatokban keresi a gyökereket”, ráadásul a másik két ciklus szervezéséről nála nem esik szó, addig egy Nagy Csilla-kritika a tézis, antitézis, szintézis viszonyrendszerét véli felfedezni az egységek egymásutániségában. Véleményünk szerint nem véletlen Fűzfa Balázs elhallgatása, ugyanis a kötet legalább annyira érdekelt a ciklusok összetartásában, mint a koherenciát megbontó elemek színrevitelében. Például, ha Nagy szerint „az első ciklus az erkölcs, a bűn, az ösztönök elvont kérdéseit távolabbról, antik karakterek átsajátított történetei révén mutatja meg (tézis); a második a »saját szoba« (és »saját könyvespolc«) árnyait, az azokból »kinyerhető« tapasztalatokat vázolja (antitézis)”, akkor a második ciklus *Thészeusz egy moszkvai kórházban* című versnek inkább az első ciklusban kellene elhelyezkednie, míg az első ciklust lezáró darab, *A megértés alakzatai*, amely többek között a hermeneutikai hagyomány ironikus megszólitását viszi színre az egzegézistől egészen Heideggerig („A megfáradt ember a vocativusok s kényszerdöntések / kritikus tömegéből nézi / életének társát, s ámul: / a nem-tulajdonképpen-lét / csiganyálától érintetlen ő, / mint a Szent Szűz a földi spermától”), inkább a második ciklusba tartozhatna.

Az elbizonytalanított szerveződés fényében a második ciklusról elmondható, hogy az újraírás a filozófiatörténet, az irodalomtörténet- és tudomány valamely irányzatát (szimbolikus értelemben) reprezentáló alakjához, szövegéhez viszonyul. Így íródik újra a beat egyik alapítószövege (*Üvöltés*), így kerül – attitűdjét megőrizve – Julien Sorel az 1958-as pozsonyi utcákra a regényből, amelyből átmenetileg kiiródott („a Vörös és fekete: hajtotta késő sodra egy volt akarát- / nak; úgy érezte, valahová neki is fel kell törnie, s az nem ment provokáci- / ók, kötekedés nélkül”), vagy ekképpen imitálja Szomory, Kosztolányi és Tandori kanonikus pozíciójának átírását *A három Dezső* című vers („Az ős-Dezsőt / a két ifjabb Dezső / e néhány költői gag-ben / az irodalomtörténetnél is / sikerebben / őrzí, óvja”). A ciklus talán legkiemelkedőbb, pontosabban az újraírt hagyománnyal legszorosabb viszonyt mutató, arra leginkább reflektáló alkotása a *Ce n'est pas Michel Foucault* című szöveg, amely éppen a szimbolikus értelemképzés hiányos működésmódjára emlékeztet. Az idegen nyelvű cím (a fordít[hat]atlan tulajdonnévvel együtt) egy olyan poétikai gesztusként is érthető, amely a tulajdonnevet a cím többi szavához képest kitéüntetett figyelemben részesíti. Bár a címhez viszonyuló (Foucault-ra emlékeztető) rajz, illusztráció (?) a referenciális jelentésképzést implikálná, de a cím fordításaként funkcionáló első verssor ellentart ennek, és a prekoncepció tagadásának tapasztalatában részesíti a magyar nyelvű olvasót („Ez itt nem Michel Foucault”). Tehát egy, az eljátszás értelmében jelen levő (ál)ekphrasziszt olvasunk, amely ugyanannyira lehet a szerzőről kialakított kép vagy az illusztrált kép leírása, megerősítése és/vagy tagadása. A vers így (nagyon is foucault-i módon) éppen arra a kisajátító jellegű, erőszakos működésre hívja fel a figyelmet, ami a nyelvi jel és a jeltárgy közvetlen kapcsolatából, avagy a fogalmi dimenzió hiányából adódóan, valamint a szerző és az életmű egy részének kiragadása révén uralja az adott névről szóló diskurzusokat. Emellett a Magritte-féle hagyomány eljárás módját is felfedezhetjük benne, csak amíg a francia szürrealistánál egymást felülíró képi elemekkel találkozhatunk, addig itt csak a jelölők láncával.

A harmadik, egyben utolsó ciklus szignifikáns része a megidézett hagyományokra való emlékezés. Megemlékezés olyan költőkről (és költői életművekről), mint Tandori Dezső (*Amida, Változatok a Fölöttes Én-re és Te-re*) vagy Zsélyi Nagy Lajos (*Hogyan készüljünk derűsen a halálra?*), azonban mintha az egyes versnyelvek mellett a költészet maga is egy lenne az elmúlt megszólalásmódok, a kihalófélben lévő nyelvek közül, legalábbis erre hívják fel a figyelmet a ciklusban megszokszorozódó olyan utalások, mint a „Rend mint egy kihalt nyelvben!” (*Az átlátszó patkány*) vagy a „Versed fölér a Koponyahegy tetejére a / jelentés keresztjéhez: beteljesedik” (*Beteljesedés*), valamint a szonettforma esetlegesen rímelő változatai az *Athéni Timon* című versben. Az emlékezetaktus a *Héphaisztosz háza* című szöveg esetében egyszerre működteti az – assmanni értelemben vett – kulturális és kommunikatív mnemotechnikákat, hiszen a képleírás során a gyerekkori emlék és a falu története együttesen hozza létre azt az eseményt, amelynek elbeszélhetőségét a mitológiai személy teszi lehetővé: „De a folyamat nem velük kezdő- / dött, hanem egy kováccsal, aki a falu ó-korában élt, s a mondáink, meséink, mondókáink DNS-ei az ősmíto- / szokhoz kapcsolják: ő is sántított, Héphaisztosz sem / különbül.” A verset mozgató emlékezés a mitológiai alakhoz úgy viszonyul, hogy Héphaisztosz egyszerre lehetőségfeltétele az elbeszélhetőségnek és ugyancsak az ő alakja hozza létre azt az időbeli, történeti távolságot, amely mitizálja a falu kovácsának történetét – azáltal, hogy esetleg nemcsak hasonlítja, de azonosítja is vele. Az emlék csak úgy válik hozzáférhetővé, ha annak alapja a megnevezés aktusában részesül, de a megnevezés már mindig is valamiféle, az emlékezés során keletkezett hiány jelenlétét hordozza magában, így a felejtés rögzítője lesz. A versben a név jelentése változik, de a történet megmarad.

A kötet tehát a 2017–2018-ban keletkezett versek gyűjteménye, amelynek fontos, de nem nélkülözhetetlen jellemzője, hogy filozófiai szempontokat érvényesítve (is!) olvasható. Bár a cím és a ciklusok megalkotottsága miatt is hiányérzetünk lehet, valamint az eddigi kötetek humoros hangoltságát megalapozó profán és tudományos nyelvezet ütköztetése is mintha kevésbé lenne jelen, de a hagyománnyal folytatott párbeszédben kétségkívül az egyik legfontosabb, valamint az életmű eddigi darabjaihoz hasonlóan sokféle és éppen sokfélesége miatt izgalmas nyelvi-poétikai eljárásokkal bíró mű lett a *Lélekvándor*. (Napkút, 2019)

STURM LÁSZLÓ

Kiss Benedek:
Ínyemről a bor zamata

Parnasszus Könyvek, 2020

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

A fél évszázadot (1968–2018) átfogó tematikus válogatás a költő szőlőhöz-borhoz kapcsolódó verseiből merít. A kötet, amellett, hogy Veszely Ferenc képeivel kivételesen szép „könyvtárgy” is, jó kiindulópont annak, aki ismerkedni akar Kiss Benedek költészetével. Amiképp eszményi sűrítmény annak is, aki ismerve e költői pályát, egy esszenciális együttesben akarja látni annak értékeit.

E költészet alkalmankénti gyengéi épp hogy felvillannak itt. Néha nem tart ki végig az ihlet, ilyenkor a műveltséganyag odarángatása sem ad megoldást („Ki akarja, hogy értelme-fosztott / mankurt legyek?”), sem a hangos – sablonos – életpártiság („De sarjaim élni akarnak. / S élni akarunk egyre többen!” – mint az előző idézet, ez is a *Száradt szőlőtőke* című versből). Hasonló a *Lecsupált szőlőkert* vége: „rettegem decembert, mégis / borok tüzeit mondom”. A néhány kurta vers (például haiku), bár élénkítő változatosságot jelent a léptékváltásával, jobbára semmitmondó. A több mint félszáz költeményben a legnagyobb rosszakarat is, azt hiszem, csak ennyibe tudna belekötni.

A kötet két részre van osztva. Az elsőben – *Szép magyar boroknak dícséreti* cím alatt – a borfajtákat és borvidékeket ünnepli a költő: a Szent György-hegyi olaszrizlinget, a száraz szamorodnit, a villányi oportót, a szekszárdi vöröset, az egri bikavért, a soproni kékfrankost, a somlói juhfarkot, a zöld veltelint, a cabernet sauvignont és a tokaji aszút. A második, hosszabb részben pedig az akasztói szőlőföldhöz és a saját Szent György-hegyi pincéjéhez kötődő élmények kerülnek előtérbe (jobbára emlékként, elégikusan). Az önéletrajzi ív a gyerekkori szőlőműveléstől a borkészítéstől való végleges búcsúig tart (*Szőlőmet kivágom*), de nem ez az öregkor kikényszerítette szomorú döntés a végpont, sem az elmúlásba belenyugvó *Koccintás üres üveggel*, hanem a Rózsa Endrének és Nagy Andrásnak ajánlott mulatósan vidám, áldásba torkolló *András- napok*. Ennyiből is érzékelhető, hogy bár egy évtizedek terméséből összeálló válogatásról van

szó, kirajzolódik egy, a véletlenszerű egymásmellettiségen túllépő kötetkompozíció. Amely az elégi-kusság, az idill, a tárgyilagos pontosság, a töprengő élet- és létösszegzés, valamint az áhítat hangfestésével (ezeket általában egy versen belül is ötvözve) egy szomorkásan megdicsőülő világot emel el a földtől, vezet vissza a földre, állandó körforgásban.

Ilyen Kiss Benedek világa: a részletekig pontos és szakszerű (ha kell, ám nem bénítja a modernség tudományos(kodó) redukcionizmusa-önkorlátozása. A valóságot jóval tágabbnak érzékeli a pusztá anyaginál és ésszerűnél. És ebben szívesen követjük, mert nála égi és földi természetesen járja át egymást (legtöbbször a természetben, illetve a természetes emberi kötődésekben). Itt a tárgyi világ folyton kinyilvánítja kozmikus-isteni eredetét. Alaptörvénynek tűnik az oda-vissza átváltozás, a szintugrás, a létszférák felvillanyzó összeszikkasztása. A kötetnyitó vers rögtön példát kínál mindekre: „Itt élek nyáron, / a Szent György-hegy alatt, / a bazaltorgonák sípja alatt, / és mivel felettünk lebeg az Isten: / az Isten lángszórá szeme alatt, / ahol a szőlőlevelek miriádjai: / zöld fülek, hallgatóznak, / hallgatják leendő boruk titkát. / Mennyi fickós tűz lobog boraidban, / Szent György-hegy első bora! [...] munka után ha / hersegő testedet harapjuk jó fogakkal, / hogy szikkázik tőled az élc, a szellem, / hogy harsan pajzán történetekre” (*Szent György-hegyi olaszrizling*). A bazalttól Istenhez ugrik a figyelem, a szőlő már majdani borát ügyeli, munka és mulatás váltja egymást rend szerint, szikkázik a szellem.

A hasonlatok szintén a titkos összetartozásra világítanak: „Gesztenye gurul, mint a / nevetés: / puttó-hasát / csiklandozza a fény [...] Méz hulló cseppje – / akácfalevél / sárgáll” (*Késő-indián-nyár*). Az összetartozók összenőnek Kiss Benedek verseiben. (A „pajzánság” ennek egyik gyakran emlegetett módja és jelképe.) Az eredendő világlálat a – szerves, fejlődő, párhuzamos létsikkokkal harmonizáló – rend: „A szőlőkacsok úgy hajladoztak / kötetlenül a tavaszi szélben, / mint ahogy – később láttam

– / tengermélyben a korallok. / Rendje volt itt mindennek, / a raffiakötegeknek a derekunkon, / a szerelmesen átnyalábolt / szőlőbokroknak, mik már / fűrtjeiket hányták, / s a madarak röptének felettünk” (*Anyámmal hajdan a szőlőben*). Az ország képzete szintén a földi rendtől az égig ér: „Ez az én földem, ez az álmom, / az okos, termő fáradozás, amely égig / emeli sátrát, hogy beleférjen egy ország: / a násznép!” (*Az én földem*).

A bor eszményi közvetítője ennek a szemléletnek. A borköltészethez szervesen kapcsolódó mozzanatok szinte kivétel nélkül előjönnek Kiss Benedeknél. A nemes itallá nevelő táj, a tájban élő történelem és emberek, a barátság és a szerelem, a bor kínálta erő és egészség, és nem utolsósorban a veszteségekkel és mulandóságtudattal szemben benne nyerhető átmeneti vigasz. A költő nem rájátszik ezekre, hanem magától értetődően eleveníti újra őket. Lényegükben éli újra őket. A földet az ég tükrében is szemlélve, az állandó áttűnéseket észlelve konkrét elképzelése van például a nemes ital bűtörő erejéről: „Szomorú férfiak itala, / Száraz Szamorodni, / te feloldod a cseppköves bűt is, / fel a megcsökött csüggedtséget, / Mi mindent oldasz fel te, / foglalasz magadba” (*Száraz Szamorodni*). A rossz ezek szerint a megdermedéssel azonos, az áramlás leállásával. A bor, az általa adott kedv az áramlást indítja meg, amely tágasságot és reményt ad. Felszabadít az értőn ivott bor, méghozzá igazi szabadságra: „Felszabadítasz te mindenre, ami nemes, / ami gerinces, / ami nagy, / mert nemes, gerinces vagy magad is” (*Száraz Szamorodni*). Az emlékek szintén így oldódnak ki a rájuk nehezülő rétegek alól: „Papp Jutka szájának kislányos ízeivel / emlékszem rád most, / régi italom, / Villányi Oportó” (*Villányi Oportó*).

Fölfigyeltető motívum a szél. Benne érezni az átváltozások könnyedségét, ég-föld tágasságát. A madarak, a szárnyalás közege is, általa ér a véges a végtelenhez: „Magyar föld! suhogó jegenyék osztorhegyét / szállagó szelek hazája!” (*Az én földem*); „szelekkel héjaszárnyak vetekednek” (*Korai halottak*); „A Szent György-hegyen / mindig fúj a szél” (*Öreg tőkék között*) stb. Ám sosem foszlik el a levegőbe a költő világa. A repülés, a végtelen az egyik oldalon, a tömörszerű súlyosság a másikon – egymásban visszhangzanak. Láttuk ezt már a kötetkezdő versben, de a *Nyáresti delírium*ban ugyanígy megcsodálhatjuk súly és súlytalan állandó váltásait: „Ülök a bazalt-hegy alatt, / behúzza vitorláimat, / elnézvé sárkányrepülő röptét, / a világ most távoli ködkép [...] hallgatom nagy diófák csendjét, / s mint merengő, halk muralovak / ha súlyosakat dobbantanak, / úgy ver szívem: a végtelen-

ség / tömbjei tompán visszhangzanak. // Nincs nem-lehet, nincs nem-szabad.”

Ilyen akusztikus térben mintha magától teremne a dal. Néha azonban érzékelteti a költő, hogy számára sem adatik meg mindig ez a súlyokkal játszó könnyedség. Az öregség, a betegség, a költészetellenes környezet le-lenyomják az ihletett kedélyt. Az *Októberi tücskök* az ismert, de itt egyáltalán nem sablonos motívumokkal érzékelteti mindezt. A tücsök a költő, az ősz a pusztuló, hidegülő világ hasonlata lehet: „Mit akartok ti, / tücskök, / e barbár éjszakától? / [...] Ám ti, október tücskei, citeráztok, / mintha mi sem / történt volna, / mint mikor még augusztus / röptette, szórta csillagait / bőkezűen, / amikor magától értetődött, / ami most virtus.” Mégis, a jövőnek erjedő bor, az évszakok várható, majdani újabb fordulója őrzi a reményt. A pusztulásban nem vész el, csak tudatosabbá válik a belátás és a belőle nyert program: „minden egyes sejt / zengedezzen!” Vagy ugyanez egy másik versben, megvalósultként bemutatva és egy másik érzékszervre komponálva: „Isten szabad ege alatt / a légben / balettozgatnak madarak, / fellegek / paravánjai magaslanak, / szőlő virágzik, / illatként leng életem” (*Öreg tőkék közt*).

Kiss Benedek motívumai, képei szervesen illeszkednek a költészet sok évszázados hagyományába. Ezért működik ez fordítva is. Más költők kifejezései zökkenő nélkül illeszkednek be az ő soraiba. Például az *Ínyemről a bor zamata* kezdetén rögtön ott van a nagy földi, Petőfi szelleműje, de talán *A lírikus epilógját* író Babits is: „Mindig a halálról gondolkodtam, / hogy elhull a virág s az élet elszalad, / de magam haláláig nem jutottam, / hogy mi vész velem, s nélkülem mi marad?” A *Villányi Oportó* József Attilát („Ó, fiatalság! bársonyon / már sose futnak percekem”), a *Te voltál* pedig, az ifjúságot siratva stílszerűen a nagy ifjúságsiratót, Kosztolányit idézi meg (a legvége még akár az *Ülői úti fák* végét is variálhatja?): „Temettek, édes ifjúságom! [...] Van borom és van kenyérem, / fejem mégis mellemre horgad. / Mit tékoztam én, Istenem! / S borom sem volt, sem kenyérem. // Szép volt mégis, az enyém volt az, / de temettek, ifjú életem! / Csak ha nem lépsz, akkor nem botlasz – / záptojáson hiába kotlasz – / ifjúság, te voltál a szerelem!” A költő és az immár klasszikus hagyomány kapcsolatáról is elmondhatjuk tehát: az ösztetartozók összenőnek.

Látjuk, mellette mozdul a hagyomány, amikor a „dübörgő élet” – *Haladék*: „Odakint / nyersen / dübörög az élet (az élet? csak buszok, villamosok)” –, a „hiúság vására” (*Öreg tőkék között*), a „forgatag” (*Nyáresti delírium*) ellenében (és megsegítésére?)

folyamatosan teremti saját világát. Ez a világ meghittén, személyként néz vissza a személyre. Jellemző, hogy sok verse kezdődik megszólítással, és sok versvég emelkedik föl a teremtés szépségéből megnyilvánuló Isten – és túlvilága – tétova megidézéséig. A megszólító kezdésre példa az első rész legtöbb darabja. Az égisz emelkedésre sok más mellett az *Öreg tókéék között*: „Ó, Istenem, / aki vagy s

nyilvánvaló vagy most / mint a fény: / érezlek, s érzem magamat is – / én vagyok – én [...] s hittem, / hogy nem hagytál – / nem hagysz magamra!” Önmagunk érzése emel fel a nagy egység átérzéséig. Önmagunk átérzését pedig a szép környezet, az értelmes munka, munka és pihenés, alkotás és szemlélődés természetes rendje révén érhetjük el leginkább, sugallja Kiss Benedek egész költészete.

DOBRI IMRE

Kabdebó Lóránt: *Öntörvényűen; Alkalmak, meglepetések*

Parnasszus Könyvek, 2019; Orpheusz, 2020

Az irodalomtörténet, mint minden történetírás, egyszerre emlékezés és emlékeztetetés. A mindig más és más nézőpontokat felvillantó, változékony jelenbeli horizontunk egy határozott pontot biztosan kínál: a személyes találkozások, az összefonódó életutak életre szóló hatásaiból kibontakozó érintettséget. Kabdebó professzor úr írásaiból, átfogó irodalomtörténeti tekintete mellett, felvetéseit folyamatosan újragondoló, saját magát is újraolvasó figyelme és magával ragadó személyessége világlik ki. Tanulmánykötetei nem egyszerű gyűjteményei az évek során folyóiratokban megjelentett értekezéseinek, hanem a korábbi művek újrafogalmazásával, kibővítésével, a korábban felvillantott szempontok továbbgondolásával egymás között is folytonosságot teremtenek.

A gyűjtemények koherenciáját legfőképp vállaltan szubjektív pozíciója biztosítja: majd minden szerzőhöz fűzi valamilyen személyes viszony vagy érdeklődés, és ezek az élethelyzetek, történetek és emlékek, néhol egy-egy gondolatmenet elindítóként vagy megkapó anekdotaként szövik át az interpretációk szövegét. Dobai Péter költészetéről szólva a bensőséges olvasói kapcsolatot így fogalmazza meg: „úgy lépek Dobai verseinek világába, mintha magamból ki se lépnék”. Vagy ahogy Ágh Istvánról szólva rögzíti a pillanatot, amint „most, 81. születésnapom reggelén végre elkezdtem olvasni a költő 80 éves korában készült újabb kötetét...” Eme belső nézőpont túl azonban rend-

külül tágas értelmezői horizontot nyitva vonja be Izajástól Turczi Istvánig és Bernini Szent Terézétől Heisenberg kvantumelméletéig az európai kultúra évezredes bölcséleti hagyományát, és közben saját elemzői stratégiáját is megfogalmazza.

Kabdebó Lóránt egyfajta folyamatos jelen időt teremt írásaiban, hangsúlyozva az olvasás és írás mindenkor megragadható mostját és az abból nyíló szubjektív értelmezői- és léthorizontot. Így kerül hiteles és nyílt párbeszédbe minden emlékezés és a jelen utólagos nézőpontja, ahogy például Utassy Józsefre emlékezve írja az *Alkalmak, meglepetések* egyik fejezetében: „Amit eddig írtam, azt a fájdalom pillanatában fogalmaztam, de mintha ma írnám, éppen az ezután olvasható életrajzi emlékezés bevezetőjeként. Ennek a ma is ekként érvényes költészetnek a magasából tekintünk vissza az ántivilág kibeszélhetetlenségébe, 1985 telébe-tavaszába.”

2019-es, *Öntörvényűen* című kötete a korábban a Parnasszus folyóiratban megjelent íróportréit gyűjtötte össze *Kortárs magyar költők rögeszmerendzerei* alcímmel. Műfajukat tekintve sokszínű írások, laudációk, anekdotákkal átszótt méltatások, elemző visszaemlékezések és olvasónaplótöredékek szerepelnek egymás után, azonban két nagyon határozott elem kapcsolja őket össze: a személyes érdeklődés és érintettség mellett az itt mottóvá is emelt yeatsi *tragic joy*, Turczi István fordításában a *tragikus derű* fogalma, és az ennek jegyében született alkotások vizsgálata. A portrék között Juhász Ferenc, Ágh István,

Bakucz József, Baránszky László, Szepesi Attila, Buda Ferenc, Dobai Péter, Kalász Márton, Kiss Anna, Csukás István, Tóth László művészetéről szóló tanulmányok kaptak helyet, a könyv második fele pedig Kabdebó Lóránt korábbi, 2007-es Turczi István-monográfiájának kiegészítése hat további, azóta született fejezettel.

Jelen kötetek egyenes folytatásai a már jó évtizede egymás után megjelenő gyűjteményeinek, sőt egy-egy korábbi szöveg kibővíve, átszerkesztve az újabbaknak is fontos részévé válik. A fent említett *tragic joy* fogalmának már a 2006-os, „Ritkúl és derül az éjszaka” (*Harc az elégiáért*) című összeállításában is külön fejezetet szentelt a magyar modernség költészeti megszólalásmódjait vizsgálva, és így határozta meg poétikai jelentőségét: „a tragic joy jegyében fogant, meséből, annak ellenében szőtt költészet a dialogikus poétikai gyakorlat klasszicizálódása, a fundamentális ontológia poétikai adekvációja. A költészet túllépése célképzetes történelmi meghatározottságokon, az antropológiailag megfogalmazható ember tudatába vont világegészre való rákérdezés alkalma.” A költői életmű tragikus derűje a vezérmotívuma 2007-es Turczi-monográfiájának is. A 2012-ben kiadott *Centrum és redivivus* kötetnek, ami szintén a Parnasszus Kiadó jóvoltából, a Magasles sorozat VIII. darabjaként jelent meg, szintén ez egyik fő gondolati eleme: „A költeményt keresem, amely értem – és mindenkiért – akként íratik, láttatik, éreztetik, szerveződik, hogy a létezés érzékelt »hézagai« tátongó mélységét glóriával átállépe. Amelyről elmondhatom: »a világnak kedvemért ellentéte vagy«. Az alkotást keresem, ami a tragic joy jegyében felmutassa nem azt, ami alkotójában benne él, hanem ami benne lehet. Vagy éppen lehetne. Amitől a kérdező, bár »rettenetes«-ségét kimondva visszaborzad, ha engedi a választ megszerveződni, ő maga is dallá változik, táncolni kezd – »fölragyog az ünnep«.”

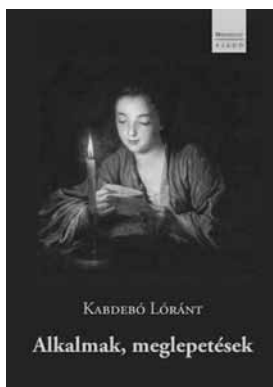
Az *Öntörvényűen* újra közli a 2012-es gyűjtemény néhány darabját is, például a Kalász Mártonról szóló írását kiegészítve az író 85. születésnapja alkalmából rendezett, PIM-beli köszöntőjének reflexióival, az Ágh Istvánról szóló tanulmányát pedig szinte teljes mértékben átszerkesztve és aktualizálva olvashatjuk újra. Buda Ferenc haikuiról szóló kommentárja viszont mindkét kötetben azonos módon szerepel, de a folytonosságot felvállalva az itt egybegyűjtött portréihoz írt bevezetője is újraközi a *Centrum*

és *redivivus* Juhász Ferenc-elemzésének egy rövidebb részletét.

Az *Alkalmak, meglepetések* című, legújabb tanulmánygyűjteménye ugyancsak továbbviszi az *Öntörvényűen* jó néhány gondolatát, ahogy például a korábbi összeállítás bevezetőjének gondolatébresztő Izzajás-idézete és az azt követő kommentár első bekezdése, vagy a Turczi-rész első fejezetének részletei az új kötet Weöres Sándorról szóló szövegébe épülnek be szervesen. Ebben a kiadásban íródik tovább a szintén 2019-ben kiadott *Esettanulmányok? Sorsvállalások!* című könyvének Fekete Vince-fejezete egy önmagában is irodalmi értékű levélváltást közreadva. A korábbi megjelenések számbavételét nem is folytatom, hiszen Kabdebó professzor úr jövőbeni művei továbbra is minden bizonnyal újrendezik és folytatják majd a korábban elkezdett gondolatmeneteket, az irodalomértelmezés élő és folyamatosan alakuló lezárhatatlanságát felmutatva.

Az újabb, 2020-as könyvet két nyolcvanas évekbeli interjú keretezi: egy Ferenczi Lászlóval készült páros interjúval kezdődik *Ars Poetica helyett* címmel, utolsó fejezete pedig a mintegy hatvan oldalt magába foglaló, Utassy Józseffel készült életinterjúja. A kettő között egy rendkívül gazdag Weöres Sándor-tanulmány, valamint esszék, naplójegyzetek, levélváltások, „emlékfoslányok” és „közelítések” olvashatók Illyés Gyula, Simonyi Imre, Fejes Endre, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Fekete Vince, Lovétei Lázár László, Rába György, Csoóri Sándor, Ratkó József, Gion Nándor és Sziveri János műveiről.

Egy rövid kitérőt tegyünk a kötetek filológiai gazdagságáról szólva: az *Alkalmak, meglepetések* Weöres Sándor-előadás szövegének jegyzetei között Rilke *Duinói elégiáiról* kisebb minieszéket is közread, a költő néhány hivatkozott sorát pedig négy magyar műfordításban is közli az interpretációk széles skáláját bemutatva. Az Illyés Gyula *Ostromnaplójáról* szóló írás eredeti megjelenési helye után pedig, amely a délvidéki Aracs folyóirat 2014/2-es száma volt, a következő lapszámban közölt apró helyreigazítás oldalszámát is megtaláljuk (ugyanis a nyomda ördöge véletlenül Horváthra cserélte Németh László vezetéknevét a folyóirat eredeti közlésében). Ami viszont sajnálatos tény, és ugyanakkor érdekes jövőbeli filológiai paradoxon, hogy a hivatkozott online elérhetőségeken a keresett dokumentumok nem lelhetők fel – valószínűleg törölték

vagy jobb esetben archiválták őket. Ha az online megjelenések már nem elérhetőek, akkor vajon filológiai szempontból elveszettek tekinthetjük-e őket, vagy esetleg csak elzártnak, ismeretlen helyen tartózkodóknak, vagy eltüntetettnek, végső esetben töröltnak, üres helynek a világhálón? Szerencsénkre e kötetekben megőrizve nincsenek így kiszolgáltatva az időnek és a rendszergazdáknak – kitörölhetetlenül megőrződnek az irodalomtörténet számára és a jövőbeli olvasók felfedező örömeire. Az *Öntörvényűen* egyik hiányossága azonban éppen a jegyzetapparátusból fakad, mivel az idezett művek forráshelyeit a főszövegben jelöli meg, de sajnálatos módon azokat is csak részben. E hiányért bőven kárpótol azonban az írások magával ragadó sodrása és személyessége.

Kabdebó Lóránt ugyanis személyes irodalomtörténetet ír egymás utáni gyűjteményeiben, nem abban az értelemben, hogy csupán egy adott autonóm nézőpontból, egyéni ízlése szerint választ és

tárgyal alkotókat és műveket, hanem saját, egyénileg megélt irodalomtörténetét adja közre. Kitüntetett irodalomtörténeti rangja régóta több is már, mint professzori titulusa, egyetemi katedrája: Kabdebó Lóránt valóban tegező viszonyban van az elmúlt bő félszázad szinte teljes magyar irodalmával.

Ágh István műveit olvasva merül fel benne egy kérdés, ami önnön irodalomtörténeti pályájának is summája lehetne: „zavartalanul egybelátni teljes életét hány embernek adatik meg manapság? Felidézni kölyökkutyakori önarcképét, vállalni felnőtt önmagát, és összegezni kései érettségét? Ágh István verseiben olyan ember arca tűnik elő, aki meri élete minden percét külön-külön vállalva felmutatni – és ebből összegyűjtött verseiben nem torzkép, magyarázkodás, hanem hiteles életút, hihető harmónia sugárzik.” Kabdebó Lóránt minden újabb kötete a maga teljességében megélt irodalomtörténeti életút folyamatos újrafelfedezésekben gazdagodó harmóniáját hirdeti.

UHRMAN IVÁN

Babits Antal: Ószövetségi szómutató szótár (online)

Logos Kiadó – Magyar Bibliatársulat, 2020

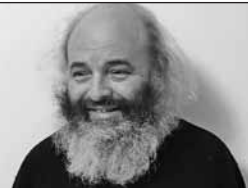
Aki a hazai hebraisztika és judaisztika újabb irodalmában tájékozott, annak nem lehet ismeretlen sem a Logos Könyvkiadó, sem Babits Antal neve. A kettő egyet jelent: a kiadónak Babits nem csupán tulajdonosa, de leggyakoribb szerkesztője, címlaptervezője és tipográfusa. És nemritkán szerzője, lévén maga is a judaisztika elkötelezett kutatója.

Az *Ószövetségi szómutató szótár* több szempontból új fejezetet jelent mind kutatói, mind kiadói-szerkesztői életművében. Korábbi munkái a zsidó kultúra későbbi szakaszaival foglalkoztak: mindenekelőtt a középkori zsidó filozófiával s a legkiemelkedőbb filozófussal: Maimonidésszel. Legújabb munkájának ellenben minden későbbi zsidó gondolat és alkotás gyökere, a *TaNaKh*, keresztény megnevezés szerint az *Ószövetség* áll a középpontjában.

„Munkájának”, írom. A „könyvének” fordulat itt megtévesztő lenne. Babits, aki korábban kiemelkedett a hazai könyvkiadói mezőnyből kiadványai igényes küllemével is (nem fekete, hanem az emberi szemnek kedvezőbb, pl. zöld vagy barna színű betűk, igényes kötés, művészi értékű címlapok), ezút-

tal úgy döntött, hogy az online megoldást választja a hagyományos könyvformátum helyett. Sejtethetően nemcsak a kényszer nyomán, hogy e munka nyomtatott változatban (A/4-es méretben is!) nyolcezer oldal lenne, s aligha volna megfizethető áron kiadható. Ezen túl – bármennyire nem tetszik is ez a nyomtatott könyv oly régi rajongóinak, amilyen maga Babits, de e sorok szerzője is – ott az igazság: az elektronikus szöveghordozóké a jövő. Már csak azért is, mert így, nyomdaköltségek híján a befektetés pusztán a szerző ráfordított idejét, energiáját, munkáját jelenti. S ha valaki – mint Babits – mindezeket a szakma és a tárgy iránt lelkesedésből, szenvedélyből áldozza a cél érdekében, akkor lehetségessé válik, ami nyomtatott kiadvány esetében soha: e munka a Magyar Bibliatársulat honlapján ingyen elérhető bármilyen modern digitális eszközzel.

Szómutató szótár – mondja a cím, és ez kissé zavarba ejtő. Mert más a szótár, és más a szómutató (konkordancia). Igaz, mindkettő betűrendben közli az adott szavakat. Míg azonban a szótár e sza-

UHRMAN IVÁN (1961) Budapest

vak jelentését mutatja be (s esetleg még etimológiájukat), addig a konkordancia előfordulási helyeket gyűjti össze és adja meg egy adott szövegcorpuson – esetünkben az *Ószövetség*en – belül.

A két különböző műfajnak a magyar könyvkiadásban – más-más okból – egyaránt súlyos tartozásai vannak. Ahogyan Egeresi László Sándor, aki *A bibliai héber nyelv tankönyve* című munkájával napjainkban a terület egyik fő szakértőjévé lépett elő, már 2012-ban, majd 2019-ben is hangsúlyozta: az utolsó bibliai héber-magyar szótár, amely „komolynak nevezhető”, Pollák Káim 1881-es munkája volt. Ha figyelembe vesszük, hogy ez eleve középiskolai használatra készült, nem válik a hazai hebraisztika dicsőségére, hogy azóta sem sikerült felülmúlni – kivált, ha szemrontó szedését és a magyar nyelvújítás korának emlékét őrző, ma már alig értelmezhető nyelvtani nevezéktanát tekintjük. S bár hivatásos kutatók számára nem jelenthet gondot olyan bibliai héber szótárak használata, amelyek másik nyelve német, angol stb. – ám, mint Egeresi rámutat, ez nem minden esetben várható el a prédikációikra készülő lelkészekről vagy éppen a lelkes amatőrökről, akik ismerkedni szeretnének a bibliai héber nyelvvél.

Van remény, hogy lesz majd ilyen, a kívánalmaknak megfelelő szótár (talán nem meglepő: Egeresi László Sándor dolgozik rajta, s 2021-re ígéri). Babits szómutató szótára nem vállalkozik, nem is vállalkozhat ennek pótlására: ám valamennyit mégis igyekszik betölteni abból az úrból, amelyet hiánya jelent.

Konkordanciából ellenben akad bőven magyar nyelven is: gondoljunk csak Baranyi József munkájára a klasszikus, Károli Gáspár-féle *Biblia*-fordítás „revideált” változatához (Budapest, 1999), vagy a Keresztes Szilárd szerkesztette hasonló munkára a Szent István Társulat modern katolikus fordításához (*A Biblia lekipásztori konkordanciája*, 2013)! S ha e kiadványok még csak fel sem bukkannak a Babits munkájához mellékelt *Felhasznált és javasolt szakirodalomban* (igaz, ez alcíme szerint *szubjektív válogatás*), annak magyarázata, hogy az említett konkordanciák – mint jeleztük is – egy-egy magyar fordításhoz kapcsolódnak. A most elkészült *Ószövetségi szómutató szótár* ellenben a héber szövegből indul ki, annak szavait közli betűrendben, s a külföldön megjelent, idegen nyelvű konkordanciák közül is azokat veszi fel irodalomjegyzékébe, amelyek hasonló elven készültek.

Ez pedig azt is jelenti, hogy ha egy valódi szótár feladatait ez a munka nem vállalhatja is fel, azért valamennyire pótol egy ilyen szótárat, legalább addig, amíg Egeresi ígért munkája a kezünkbe (vagy netán már szintén inkább a képernyőnkre?) nem kerül.

Persze nem maradnak el a magyar szavak, sőt toldalékok sem: a héberben nagy szerepet játszó előljárószók (prepozíciók) szerepét csak azok tudják magyarul visszaadni. Ha belépünk a munka internetes indexében megadott linkre (<https://bibliatanulmanyozas.bibliatarsulat.hu/oszovetsegiszomutato>), olyan felületre érkezünk, amely jobb oldalt egyetlen hatalmas felületet tartalmaz, balról három mat egymás alatt. A legfelső az ún. kvadrát (a köztudatban héber, valójában az eredeti hébert a babiloni fogság után kiszorító arám) ABC betűit tartalmazza kétszer (egyszer a héber, egyszer az arám szavakhoz): bármelyikükre rákattintva a szószedet ezen betűvel kezdődő részéhez érkezünk, s ott lehet a konkrét héber vagy arám szót keres-

ni. Alatta találjuk a szavakat sorban – kiindulásban tehát héber szavakat *áleftől*, de ha pl. az arám betűsorban a *qófra* klikkelünk, azonnal az ilyen betűvel kezdődő arám szavak sora jelenik meg a középső mezőben. S ha ezek bármelyikére kattintunk, jobb oldalt megjelenik a teljes szócikk. Legalul a magyar szavak és toldalékok betűrendje sorakozik. Ha ezek valamelyikére klikkelünk (vagy ha bármely magyar szót beírunk a bal oldalt, legalul mellékelt szókeresőbe), csak sorszámok sora jelenik meg a legalsó bal oldali mezőn belül kissé jobbra megjelenő újabb felületen: mindegyik egy lehetséges héber-arám fordítását jelenti az adott magyar szónak-toldaléknak, rákattintva ezt meg is találjuk. (Ha viszont egyáltalán nem jelenik meg sorszám, ez értelemszerűen annyit jelent, hogy még csak hasonló fogalom sem fordul elő az ószövetségi corpusban.)

Bal oldalt, legfelül találjuk meg a *Kiegészítő anyagok* linkjét. Köztük szerepel a *Lectori salutem* (az olvasó köszöntése), amelyet a könyv egyik szaklektora, napjaink egyik legtermékenyebb és legtekintélyesebb *Ószövetség*-kutatója, Karasszon István írt. Ő és a másik szaklektor (a már többször említett Egeresi László Sándor) Babitscsal együtt aláírták a részletesebb *Bevezetést* is (amely szintén a *Kiegészítő anyagok* között jelenik meg, akár a fentebb citált *szubjektív irodalomjegyzék*), szakmai tekintélyükkel hitelesítve az elkészült munkát.

A *Bevezetés* egyetlen mondata kissé meghökkenetheti az olvasót: „Kiadványunk legnagyobb

erőssége, hogy a héberül nem tudóknak is felkínálja a *Szentírás* »eredeti nyelvű tanulmányozását«, és minden bibliafordításhoz használható...» Ami nyilván költői túlzás: a nyelvtudást semmilyen szótár, szómutató nem helyettesítheti. Fogalmakat adhat a nyelv hangzásáról (hála a hangzásbeli pontosságra törekvő átírási szisztémának – amely persze maga is csak egy 8–10. századi rabbinikus közmegegyezés hangzására tud visszautalni, az eredeti, ókori kiejtésre bajosan), teljesebben megmutathatja egy-egy azonos betűkből álló héber

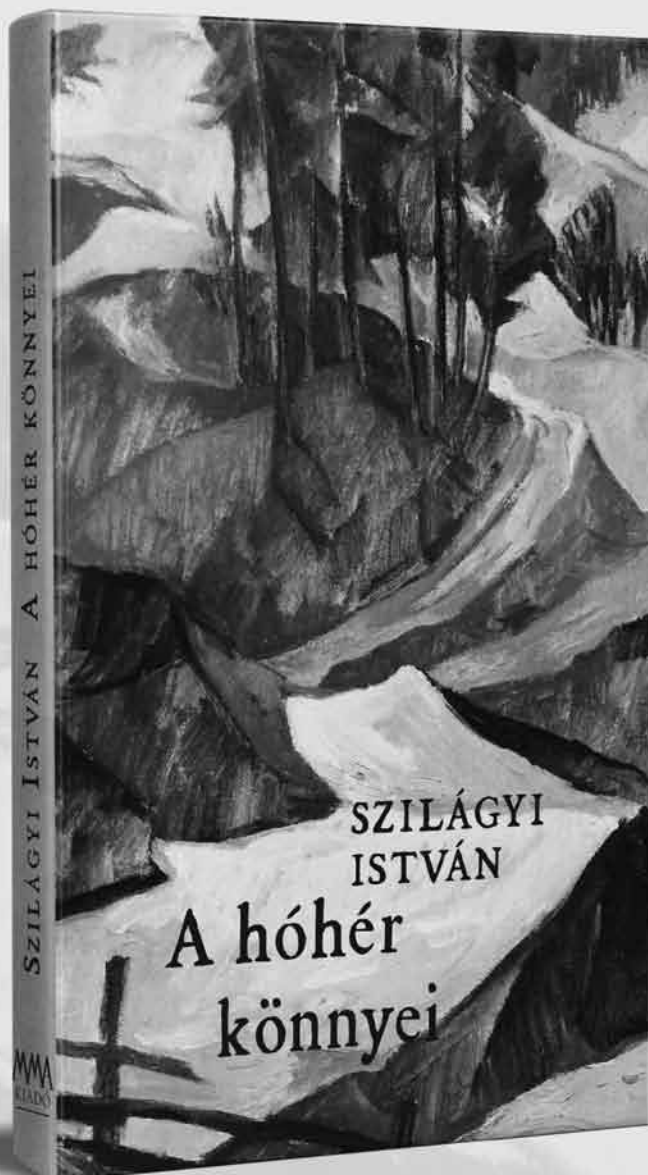
szó adott esetben eltérő jelentéskörét is (bár ezt nehezíti, hogy ugyanazon szó minden egyes jelentésében külön-külön van megadva, pl. *ádám* köznévként [mint *ember*], ill. személynévként); de az eredeti nyelven történő tanulmányozást nem pótolhatja.

Ezzel együtt óriási nyeresége a hazai hebraisztikának és a *Bibliát* olvasóknak, hogy e szómutató immár rendelkezésre áll – ingyen, bárki által elérhetően.

Köszönjük!

KONOK TAMÁS, *Mikroloodium*, 2018/48 (MAG)

Szilágyi István legújabb prózaválogatása, *A hóhér könnyei* csupa ismerős, mégis számtalan új vonást tartogat. Ahány írás, annyi szín a nyelvben, az archaikustól és a tájnyelvitől a halandzsáig és a szlengig.

240 oldal, 4200 Ft

MM
KIADÓ

MM
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

www.mmakiado.hu